

NIKOLA ARSENIĆ
ARHITEKTURA
GVINEJE BISAO
POSEBNA IZDANJA 98

ARHITEKTURA GVINEJE BISA O
Nikola Arsenić

Beograd
2025.

NIKOLA ARSENIĆ, DIPL. INŽ. ARH.

ARHITEKTURA GVINEJE BISAO

Posebna izdanja broj 98

ISSN 0352-2180

IZDAVAČ:

Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (IAUS), Bulevar kralja Aleksandra 73/II, 11 000 Beograd,
tel: (+381 11) 3207-307, faks: (+381 11) 3370-203, www.iaus.ac.rs

ZA IZDAVAČA:

dr Saša Milijić, direktor

IZDAVAČKI SAVET:

Jasna Petrić, predsednik, IAUS, Beograd; Ana Niković, zamenik predsednika IAUS, Beograd; Milena Milinković, sekretar Izdavačkog saveta, IAUS, Beograd; Branislav Bajat, Univerzitet u Beogradu, Građevinski fakultet, Beograd; Miodrag Vujošević, Beograd; Tijana Dabović, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd; Mirjana Devetaković, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd; Branka Dimitrijević, Lil, Francuska; Aleksandar Đukić, Univerzitet u Beogradu, Građevinski fakultet, Beograd; Boško Josimović, IAUS, Beograd; Nikola Krunic, IAUS, Beograd; Božidar Manić, IAUS, Beograd; Tamara Maričić, IAUS, Beograd; Saša Milijić, IAUS, Beograd; Zorica Nedović-Budić, Department of Urban Planning & Policy, University of Illinois - Chicago, SAD, gostujući profesor na School of Architecture, Planning & Environmental Policy, University College Dublin, Irska; Marina Nenković-Riznić, IAUS, Beograd; Tanja Njegić, IAUS, Beograd; Mila Pucar, Beograd; Uroš Radosavljević, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd; Ratko Ristić, Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet, Beograd; Sanja Simonović Alfirević, IAUS, Beograd; Borislav Stojkov, Beograd; Dragutin Tošić, Beograd; Milorad Filipović, Beograd; Miroljub Hadžić, Beograd; Tijana Crnčević, IAUS, Beograd; Omiljena Dželebdžić, IAUS, Beograd

UREDNIK:

dr Tanja Njegić, viši naučni saradnik,
Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije

LEKTURA:

Vanja Bajić

PREVOD SA SRPSKOG:

Svetlana Borovnica (portugalski)
Bojana Dodić, Ljubinka Simidrijević (engleski)

GRAFIČKI PRELOM:

Sanja Nikolić

DIZAJN KORICA:

Sanja Nikolić

TIRAŽ: 200 primeraka

ŠTAMPA: Planeta print

Beograd, 2025. godine

ISBN: 978-86-82154-07-5

Ova publikacija je u otvorenom pristupu trajno dostupna na mreži na repozitorijumu Instituta za arhitekturu i urbanizam Srbije RAUmPlan, <https://raumplan.iaus.ac.rs/>

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

SADRŽAJ

	REČ UREDNIKA	6
	0 AUTORU	8
	PREDGOVOR	10
	<i>Analiza prirodnih uslova i njihov uticaj na arhitekturu Gvineje Bisao</i>	
A	1 GEOGRAFSKI USLOVI	23
	2 KLIMATSKI USLOVI	31
	3 FLORA I FAUNA	36
	4 PRIRODNI USLOVI I ARHITEKTURA	40
	<i>Uticaj društveno-ekonomskih kretanja na razvoj arhitekture Gvineje Bisao</i>	
B	1 PRETKOLONIJALNI PERIOD	63
	2 KOLONIJALNI PERIOD	69
	3 POSTKOLONIJALNI PERIOD	73
	4 ARHITEKTURA I DRUŠTVENO-EKONOMSKA KRETANJA	77
	<i>Sistematizacija arhitekture Gvineje Bisao</i>	
C	0 UVOD U SISTEMATIZACIJU	83
	1 TRADICIONALNA ARHITEKTURA	87
	2 KOLONIJALNA ARHITEKTURA	139
	3 POSTKOLONIJALNA ARHITEKTURA	157
	POGOVOR	172
	LITERATURA	174
	POREKLO ILUSTRACIJA	176

REČ UREDNIKA

Monografija „Arhitektura Gvineje Bisao“ koja je pred nama predstavlja adaptaciju neobjavljenog istraživačkog rada arhitekta Nikole Arsenića (1944–2017) sa poslediplomskog kursa „Stanovanje“, koji je na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu realizovan u periodu 1987–1989. godine, pod rukovodstvom prof. dr Branka Aleksića. Publikovanjem ovog dragocenog rukopisa, bogata saznanja o specifičnostima arhitekture ove afričke zemlje, u čiji je razvoj tokom ranog postkolonijalnog perioda utkan i izniman autorov profesionalni doprinos, danas su dostupna i širokoj čitalačkoj publici. Ovo monografsko delo, čiji je izdavač Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, predstavlja i svojevrsan omaž višegodišnjoj međunarodnoj saradnji, trudu i posvećenosti tima eksperata Instituta, kroz konsultantske poslove i izradu tehničke dokumentacije u oblasti urbanizma, javnih radova, prostornog planiranja i zakonodavstva na području Gvineje Bisao, kao i drugih afričkih zemalja.

Autor na sistematičan i temeljan način raščlanjuje i objašnjava ključne karakteristike i principe projektovanja i građenja na tlu Gvineje Bisao, razmatrajući ih kroz uticaje prirodnih i društveno-ekonomskih uslova, a u okviru tri predložene velike grupacije – tradicionalne, kolonijalne i postkolonijalne arhitekture. Njegova izuzetna profesionalna uloga u pionirskoj misiji postkolonijalne obnove i izgradnje ove bivše portugalske kolonije, uz iskustvo sedmogodišnjeg suživota sa lokalnim stanovništvom, doprinela je bogatstvu i slojevitosti prikazane tematike, koja osim projektantskih i inženjerskih aspekata zadire i u različita područja života na ovom specifičnom prostoru. Knjiga obiluje zanimljivim opisima, detaljima i lokalnim podacima iz perioda kada je rukopis nastajao, kao i originalnim autorskim grafičkim priložima i fotografijama, gde se naročito izdvajaju kompleksne tipološke sistematizacije. Uprkos značajnoj vremenskoj distanci, nesumnjivo je da su rezultati prikazane studije u većini segmenata aktuelni i danas na ovom području, posebno kada je reč o vekovima gajenim kanonima dominantno zastupljene tradicionalne arhitekture. Ovo iskustvom potkrepljeno

monografsko delo, neprocenjivo je svedočanstvo o kulturi i dometima građenja u Gvineji Bisao, i prekretnici u njenom društveno-političkom razvoju, čije će redove sa zanimanjem čitati kako stručnjaci i studenti iz oblasti arhitekture, urbanizma i prostornog planiranja, tako i drugi čitaoci zainteresovani za ovu živopisnu afričku zemlju.

Urednik

dr Tanja Njegić

A WORD FROM THE EDITOR

The monograph titled *Architecture of Guinea-Bissau* before us is derived from an unpublished research work by architect Nikola Arsenić (1944–2017), written during his 1987–1989 postgraduate course on Housing, held at the Faculty of Architecture, University of Belgrade, under the supervision of prof. Branko Aleksić. This valuable manuscript offers rich insights into the architectural specificities of this African country – whose development during the early postcolonial period was significantly shaped by the author's professional contribution – now made accessible to a wider readership.

Published by the Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, this monographic work also serves as a tribute to years of international cooperation, dedication, and effort by the Institute's team of experts through consulting services and the preparation of technical documentation in the fields of urban planning, public works, spatial development, and legislation in Guinea-Bissau and other African countries.

The author's systematic and thorough analysis presents the key features and principles of design and construction in Guinea-Bissau, exploring them through the lens of natural and socio-economic conditions, and organising them into three broad categories: traditional, colonial, and postcolonial architecture. His exceptional role in the pioneering mission of postcolonial reconstruction and development of this former Portuguese colony – combined with seven

years of lived experience among the local population – contributed to the richness and complexity of the themes presented. In addition to architectural and engineering aspects, the work also delves into various areas of life in this unique region.

The book is filled with compelling descriptions, details, and local data from the time the manuscript was created, along with original graphic materials and photographs by the author, among which the complex typological classifications particularly stand out. Despite the considerable passage of time, the findings of this study remain relevant today in many respects, especially regarding the long-established principles of the region's predominantly traditional architecture.

Grounded in first-hand experience, this monographic work is an invaluable testament to the culture and scope of construction in Guinea-Bissau and to a pivotal moment in its socio-political development. It will appeal not only to professionals and students of architecture, urban and spatial planning, but also to a broader audience with an interest in this dynamic African nation.

Editor
Dr. Tanja Njegić

EDITORIAL

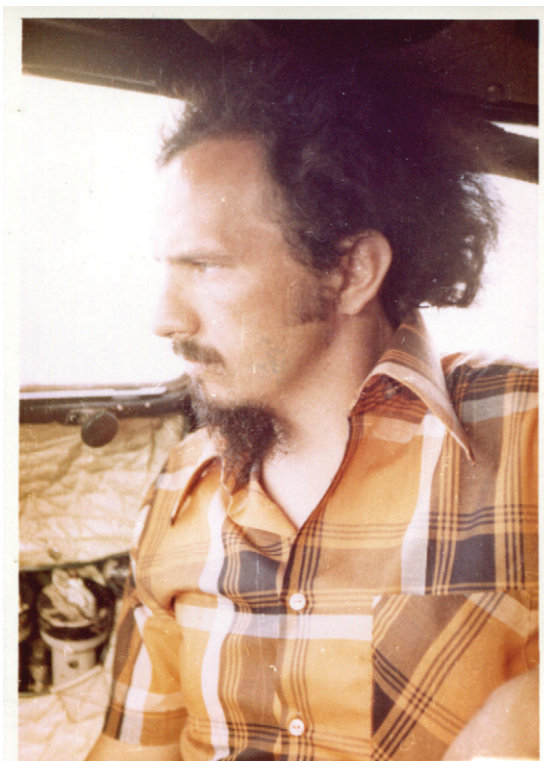
A monografia “Arquitetura da Guiné-Bissau” que temos diante de nós apresenta a adaptação de um trabalho de pesquisa inédito do arquiteto Nikola Arsenić (1944-2017), realizado no curso de pós-graduação “Habitação”, na Faculdade de Arquitetura da Universidade de Belgrado, entre 1987 e 1989, sob a orientação do prof. Dr. Branko Aleksić. Ao publicar este valioso manuscrito, conhecimentos aprofundados sobre as características específicas da arquitetura deste país africano, cuja história de desenvolvimento durante o período de descolonização recente incorpora também uma contribuição profissional extraordinária do autor, estão agora acessíveis ao público em geral. Esta obra monográfica, publicada

pelo Instituto de Arquitetura e Urbanismo da Sérvia, também constitui uma espécie de homenagem à colaboração internacional de longa data, ao esforço e à dedicação da equipe de especialistas do Instituto, através de trabalhos de consultoria e elaboração de documentação técnica nas áreas de urbanismo, obras públicas, planejamento territorial e legislação na Guiné-Bissau, bem como em outros países africanos.

O autor analisa e explica de maneira sistemática e aprofundada as principais características e princípios de projetar e construir no território da Guiné-Bissau, considerando-os sob a influência de condições naturais e socioeconômicas, dentro de três grandes categorias propostas — arquitetura tradicional, colonial e pós-colonial. Seu papel profissional excepcional na missão pioneira de renovação e reconstrução deste antigo território português, aliado à experiência de sete anos de convivência com a população local, enriqueceu a temática apresentada, que além dos aspectos de projeto e engenharia, também aborda diferentes áreas da vida neste espaço específico. O livro é repleto de descrições interessantes, detalhes, dados locais do período de criação do manuscrito, além de desenhos gráficos originais e fotografias, destacando-se especialmente a sistematização tipológica complexa. Apesar da considerável distância temporal, é indiscutível que os resultados do estudo apresentado permanecem atuais em grande parte, especialmente em relação aos séculos de tradição arquitetônica predominante, baseada em cânones culturais. Esta obra monográfica, apoiada na experiência, é um testemunho insubstituível da cultura e do alcance das construções na Guiné-Bissau, além de representar um marco no seu desenvolvimento social e político. Seus conteúdos interessarão tanto a profissionais e estudantes das áreas de arquitetura, urbanismo e planejamento territorial quanto a demais leitores interessados nesta vibrante nação africana.

Editor
Doutora Tanja Njegić

NIKOLA ARSENIĆ,
dipl.inž.arh. (1944-2017)

Sl. 1 Nikola Arsenić

Neposredno po sticanju nezavisnosti Gvineje Bisao, 1974. godine, na zahtev novoformirane vlasti, Savezni zavod za međunarodnu naučnu, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju Jugoslavije, upućuje Nikolu Arsenića u tu zemlju u svojstvu eksperta međunarodne tehničke saradnje. Kao prvi strani stručnjak koji je stigao u tek oslobođenu, petnaestogodišnjim ratom razorenu zemlju, on posvećuje obnovi te zemlje sav svoj mladalački entuzijazam i obeležava period burnog posleratnog razvoja.

Od 1974. do 1981. godine je radio u Ministarstvu za javne radove, izgradnju i urbanizam kao projektant i direktor za arhitektonsko projektovanje. Bio je autor izuzetno velikog broja izvedenih i projektovanih javnih, stambenih, industrijskih i vojnih objekata u prestonici, ali i širom zemlje. Ukazom predsednika Republike, a sa obrazloženjem za izuzetne zasluge u izgradnji i rekonstrukciji zemlje, bio je jedini strani državljanin koji je (1. januara 1978. godine) postavljen za generalnog direktora - pomoćnika ministra, što je znatno proširilo delokrug njegovog rada. Inicira uvođenje nadzorne službe i radi na njenoj organizaciji, pokreće osnivanje srednje tehničke škole za domaće kadrove. Njegovi radovi, posebno spomenici, izazvali su međunarodnu pažnju, a rad na knjizi o tradicionalnoj, kolonijalnoj i postkolonijalnoj arhitekturi Gvineje Bisao, pionirski je posao kojim je zaokružio svoje interesovanje i posvećenost toj zemlji.

NIKOLA ARSENIĆ,
BA (1944 - 2017)

Immediately after the independence of Guinea-Bissau in 1974, at the request of the newly formed government, the Yugoslav Institute for International Scientific, Cultural and Technical Cooperation, sent Nikola Arsenić to that country as an expert in international technical cooperation. Being the first foreign expert to arrive in the recently liberated country, heavily destroyed by the fifteen years long war, he dedicated all his youthful enthusiasm to the reconstruction of the country, marking the beginning of an intensive postwar development period.

From 1974 till 1981 he worked in the Ministry of Public Works, Construction and Urbanism as a designer and director of the architectural design bureau. He was the author of a great number of designed and realised public works, housing, industrial and military constructions in the capital city, but all-around the country as well.

By the decree of the President of the Republic, with acknowledgement for the extraordinary merits in the building and reconstructing of the country, he was the only foreign citizen who was (in January 1978) appointed director general - assistant to the Minister, which resulted in broadening the sphere of his work. He initiated the introduction of the Supervisory Office and worked on its organisation. He started the foundation of the Technical Middle School for local personnel. His works, the monuments in particular, called international attention and his work on the book about traditional, colonial and postcolonial architecture of Guinea-Bissau, was a pioneer work that encircled his interests and devotion to that country.

NIKOLA ARSENIĆ,
B.A. (1944 - 2017)

Imediatamente após a independência da Guiné-Bissau em 1974, a pedido do governo recém-formado, o Instituto Iugoslavo para a Cooperação Científica, Cultural e Técnica Internacional enviou Nikola Arsenić ao país como especialista em cooperação técnica internacional. Como o primeiro especialista estrangeiro a chegar ao país recém-libertado, devastado por uma guerra de quinze anos, ele dedicou todo o seu entusiasmo juvenil à reconstrução do país e marcou o período de turbulento e intensivo desenvolvimento do pós-guerra.

De 1974 a 1981, trabalhou no Ministério das Obras Públicas, Construção e Urbanismo como projetista e diretor de projetos arquitetônicos. Foi autor de um número excepcionalmente grande de edifícios públicos, residenciais, industriais e militares projetados e construídos na capital, mas também em todo o país. Por decreto do Presidente da República, e com a justificação de méritos excepcionais na construção e reconstrução do país, foi o único cidadão estrangeiro a ser nomeado (em 1 de janeiro de 1978) diretor-geral-adjunto do ministro, o que expandiu significativamente o âmbito do seu trabalho. Iniciou a implementação do serviço de supervisão e trabalhou na sua organização, e iniciou a criação de uma escola técnica secundária para pessoal doméstico. As suas obras, especialmente monumentos, atraíram a atenção internacional, e o trabalho em torno de um livro sobre a arquitetura tradicional, colonial e pós-colonial da Guiné-Bissau constitui um trabalho pioneiro que completou o seu interesse e compromisso com o país.

PREDGOVOR

Na zapadnoj obali afričkog kontinenta, skoro pet stotina godina postojala je portugalska kolonija koja se zvala „Portugalska Gvineja”. Počeci oružanih buna za nacionalno oslobođenje od kolonijalnog ropstva datiraju još od 1911. godine, ali tek po osnivanju „Afričke partije za nezavisnost Gvineje Bisao i Zelenortskih ostrva” (Partido Africana para Independência da Guiné-Bissau e Cabo Verde) 1963. godine, na čelu sa legendarnim vođom - Amilkarom Kabralom, otpočeo je organizovani, oružani, narodni ustanak protiv kolonijalne vlasti. Borbe su vođene preko deset godina, da bi, 24. septembra 1974. godine bila proglašena nezavisnost, od kada na političkim kartama sveta, ova država postoji pod nazivom - „Republika Gvineja Bisao”. Od samog početka oružanog narodnog ustanka, vlada naše zemlje, upućivala je pomoć pokretu za nezavisnost, u vidu sanitetskog materijala i medicinskih ekipa stručnjaka. Pokret za nezavisnost zemlje priznat je kao legitimni predstavnik svog naroda u organizaciji nesvrstanih zemalja, kao i u organizaciji Ujedinjenih nacija.

Dva meseca po sticanju nezavisnosti, 1. decembra 1974. godine, stupio sam na tlo ove zemlje u svojstvu stručnjaka Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju Jugoslavije, upućen u državni Komesarijat za javne radove Republike Gvineje Bisao, sa zadatkom da pružim stručnu pomoć pri izgradnji i rekonstrukciji, ratom, razorene zemlje. Ova misija, prvobitno planirana na dve godine, trajala je punih sedam godina.

FOREWORD

There existed, on the western coast of the African continent, a Portuguese colony for nearly five hundred years called “Portuguese Guinea”. The first armed uprisings for national liberation from colonial slavery date back to 1911, but only after the establishment of the African Party for the Independence of Guinea Bissau and Cape Verde (Partido Africano para Independência da Guinea-Bissau e Cabo Verde) in 1963, led by the legendary Amílcar Cabral, began a coordinated, armed popular uprising against colonial rule. The fighting lasted over ten years until, on September 24, 1974, independence was declared and since then, on the world political maps this country has been existing under the name “Republic of Guinea - Bissau.”

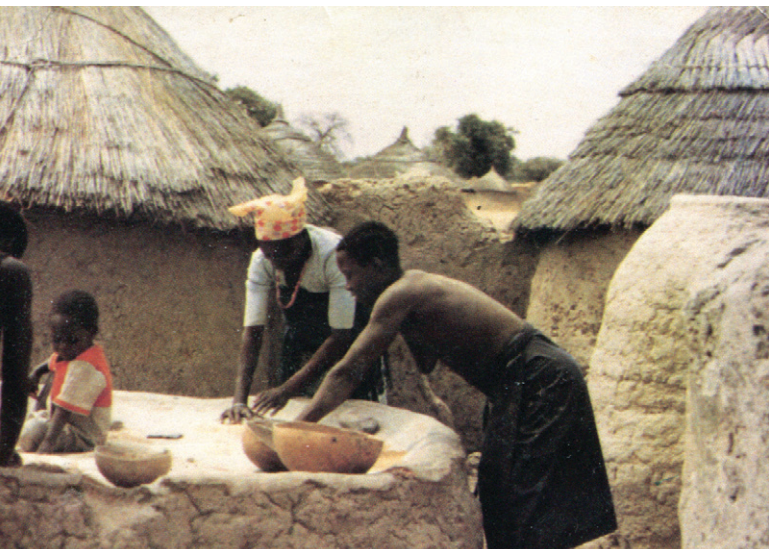
From the very beginning of the armed uprising, the government of our country provided assistance to the independence movement, including medical supplies and teams of expert professionals. The independence movement was recognised as the legitimate representative of its people by the Non - Aligned Movement and the United Nations.

Two months after gaining independence, on December 1st 1974, I arrived in this country as a specialist from the Federal Institute for International Scientific, Cultural - Educational and Technical Cooperation of Yugoslavia. I was sent to the State Commissariat for Public Works of the Republic of Guinea - Bissau with the task of providing expert assistance in rebuilding and reconstructing the war-destroyed country. This mission, initially planned to last two years, ended up lasting seven full years.

PREFÁCIO

Na costa ocidental do continente africano, por quase quinhentos anos, existiu uma colônia portuguesa chamada “Guiné Portuguesa”. Os primórdios das revoltas armadas pela libertação nacional da escravidão colonial remontam a 1911, mas foi somente após a fundação do Partido Africano para a Independência da Guiné-Bissau e Cabo Verde em 1963, liderado pelo lendário líder Amílcar Cabral, que uma revolta popular armada e organizada contra o domínio colonial começou. As lutas foram travadas por mais de dez anos e, em 24 de setembro de 1974, a independência foi proclamada, desde então este país existe nos mapas políticos do mundo sob o nome de República da Guiné-Bissau. Desde o início da revolta popular armada, o governo do nosso país enviou assistência ao Movimento pela Independência na forma de suprimentos médicos e equipes médicas de especialistas. O movimento de independência daquele país foi reconhecido como o representante legítimo de seu povo na Organização dos Países Não Alinhados, bem como nas Nações Unidas.

Dois meses após a independência, em 1º de dezembro de 1974, pisei em solo nacional como especialista do Instituto Federal de Cooperação Científica, Cultural, Educacional e Técnica Internacional da Iugoslávia, enviado ao Comissariado de Estado para Obras Públicas da República da Guiné-Bissau, com a tarefa de prestar assistência profissional na construção e reconstrução do país devastado pela guerra. Esta missão, inicialmente planejada para dois anos, durou sete anos completos.

Sl. 3 Selo u Gvineji Bisao

Kako je ova pionirska misija izgledala:

- predznanje o zemlji u koju sam upućen bilo je samo ono koje se moglo naći u boljoj enciklopediji ili geografskom atlasu, sažeto u dve do tri rečenice, sa uglavnom zastarelim podacima, a pod naslovom „Portugalska Gvineja”;

- na licu mesta, uništeni ili odneti svi arhivski materijali kolonijalne uprave, rezultati prethodnih istraživanja, studije i projekti, opljačkan nacionalni muzej;

- teško se moglo osloniti na, kroz školovanje i radnu praksu, stečeno profesionalno iskustvo: drugo podneblje, običaji, navike i potrebe, drugi građevinski materijali i način građenja. Problem su i direktni kontakti sa lokalnim stanovništvom i to iz dva razloga: prvi - nepoznavanje kreolskog jezika, i drugi - praiskonsko nepoverenje prema „belima” - svaki belac je bio „tuga” (pogrdni naziv za portugalske kolonizatore);

- u toku prve godine nezavisnosti Gvineje Bisao, ukupnom planersko-projektantskom i građevinskom aktivnošću u zemlji bavi se samo šest (6) visokokvalifikovanih stručnjaka sa Beogradskog, Lisabonskog i Moskovskog univerziteta, zatim oko četrdeset predradnika i osposobljenih crtača, te preko pet stotina nekvalifikovanih radnika. Sve aktivnosti se organizuju i sprovode isključivo preko državnog Komesarijata za javne radove Republike Gvineje Bisao.

This is what that pioneering mission looked like:

- Prior knowledge of the country I was being sent to consisted of what could be found in a fairly good encyclopaedia or geography atlas - summarised in two or three sentences, mostly outdated, under the entry “Portuguese Guinea”;

- on the ground, all archival material from the colonial administration was destroyed or taken away, prior research, studies and projects disappeared and the National Museum looted;

- it was difficult to rely on professional experience gained through education and work: different climate, customs, habits and needs, different construction materials and building methods. Communication with the local population was also a problem for two reasons: the first, not knowing the Creole language and the second,

- deep-rooted mistrust towards the “whites” - every white person was called “tuga”(a derogatory term for Portuguese colonizers);

- in the first year of independence in Guinea - Bissau, all planning, designing and construction activities in the country were carried out by only six highly qualified experts from universities in Belgrade, Lisbon and Moscow, then about forty foremen and trained draftsmen, and over five hundred unskilled workers. All activities were organised and executed exclusively through the State Commissariat for Public Works of the Republic of Guinea - Bissau.

Como foi esta missão pioneira:

- o único conhecimento prévio sobre o país para o qual fui enviado era o que poderia ser encontrado em uma enciclopédia ou atlas geográfico melhor, resumido em duas ou três frases, com dados em sua maioria desatualizados, sob o título “Guiné Portuguesa”;

- todos os materiais de arquivo da administração colonial, resultados de pesquisas, estudos e projetos anteriores, foram destruídos ou levados no local; o museu nacional foi saqueado;

- era difícil confiar na experiência profissional adquirida durante a escolaridade e na prática profissional: o clima, os costumes, os hábitos e as necessidades eram diferentes, assim como os materiais e métodos de construção eram diferentes. Os contatos diretos com a população local também eram um problema, por dois motivos: primeiro, a falta de conhecimento da língua crioula e, segundo, a desconfiança em relação aos “brancos”, que identificavam como colonizadores portugueses.

- durante o primeiro ano da independência da Guiné-Bissau, toda a atividade de planejamento, projeto e construção no país era realizada por apenas 6 especialistas altamente qualificados das Universidades de Belgrado, Lisboa e Moscou, depois por cerca de 40 capatazes e desenhistas treinados e mais de quinhentos trabalhadores não qualificados. Todas as atividades são organizadas e realizadas exclusivamente pelo Comissariado de Estado para Obras Públicas da República da Guiné-Bissau.

Trebalo je da prođe dosta vremena da se upozna potpuno nov egzistencijalni svet, nauči jezik, stekne poverenje, pristignu novi domaći kadrovi kao i strane stručne misije, pa da se otpočne sa planskom rekonstrukcijom i izgradnjom zemlje. Pristupilo se i reorganizaciji državne uprave, tako da Komesarijat za javne radove postaje „Ministarstvo javnih radova, izgradnje i urbanizma Republike Gvineje Bisao” sa sledećom organizacionom strukturom:

Generalna direkcija za upravu:

- Direkcija za upravu
- Direkcija za investicije
- Kabinet za studije

Generalna direkcija za urbanizam i arhitekturu:

- Direkcija za urbanističko planiranje
- Direkcija za arhitektonsko projektovanje
- Direkcija za dokumentaciju

Generalna direkcija za izgradnju:

- Direkcija za visokogradnju
- Direkcija za niskogradnju i infrastrukturu
- Direkcija za zanatske radionice i pogone.

Formiraju se i prva privatna zanatsko-građevinska preduzeća, kao i jedno novo državno preduzeće za proizvodnju prefabrikovanih zgrada po kubanskom sistemu „Sandino”.

Prisustvo stranih stručnjaka i misija na ovom prostoru, bilo je od višestrukog značaja. Pre svega zbog razmene međunarodnih iskustava. Treba naglasiti da su francuski stručnjaci raspolagali najsistematizovanim informacijama o graditeljstvu na području zapadne Afrike, kao i to, da je ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Portugalijom omogućilo pristup važnim podacima za građevinsku delatnost, a koji su bili prikupljeni u toku kolonijalne uprave na teritoriji Gvineje Bisao.

It took quite some time to become familiar with this entirely new existential reality, to learn the language, to gain trust, to receive new local personnel and foreign expert missions and to begin with systematic reconstruction and development. The State Administration was also reorganized.

The Commissariat for Public Works became the Ministry of Public Works, Construction and Urbanism of the Republic of Guinea-Bissau with the following organisational structure:

General Directorate for Administration:

- Directorate for Administration
- Directorate for Investment
- Cabinet for Studies

General Directorate for Urbanism and Architecture

- Directorate for Urban Planning
- Directorate for Architectural Design
- Directorate for Documentation

General Directorate for Construction

- Directorate for Vertical Construction
- Directorate for Civil Engineering and Infrastructure
- Directorate for Craft Workshops and Plants

The first private craft- construction companies were also formed, along with a new state company for the production of prefabricated buildings using the Cuban «Sandino» system.

The presence of foreign experts and missions in this area was of great significance, particularly in terms of international knowledge exchange. It is worth noting that French experts had the most systematized information on construction in West Africa. The reestablishment of diplomatic relations with Portugal also enabled access to important data for construction activities that had been collected during the colonial administration in Guinea-Bissau.

Levou muito tempo para conhecer um mundo existencial completamente novo, aprender idiomas, ganhar confiança e trazer novos funcionários nacionais, bem como missões de especialistas estrangeiros para que a reconstrução e o desenvolvimento planejados do país pudessem começar. A reorganização da administração estatal também foi iniciada, de modo que o Commissariado de Obras Públicas se tornou o Ministério de Obras Públicas, Construção e Urbanismo da República da Guiné-Bissau com a seguinte estrutura organizacional:

Direção-Geral da Administração:

- Direção da Administração
- Direção de Investimentos
- Direção de Estudos

Direção-Geral de Urbanismo e Arquitetura:

- Direção de Planejamento Urbano
- Direção de Projeto Arquitetônico
- Direção de Documentação

Direção-Geral da Construção:

- Direção de Construção de Edifícios
- Direção de Engenharia Civil e Infraestrutura
- Direção de Artesanato e Plantas

As primeiras empresas privadas de artesanato e construção também foram formadas, bem como uma nova empresa estatal para a produção de edifícios pré-fabricados de acordo com o sistema cubano «Sandino».

A presença de especialistas e missões estrangeiras nesta área foi de múltipla importância. Em primeiro lugar, devido à troca de experiências internacionais. Deve-se ressaltar que os especialistas franceses possuíam os dados mais sistematizados sobre a construção na África Ocidental e que o restabelecimento das relações diplomáticas com Portugal proporcionou acesso a dados importantes para as atividades de construção, coletados durante a administração colonial no território da Guiné-Bissau.

Problemom izgradnje u nerazvijenim zemljama bavila se i organizacija Ujedinjenih nacija, organizujući nekoliko eksperimenata na temu građenja autohtonim materijalima, u Salvadoru, Bangladešu, Iranu, Peruu, a za nas je najinteresantniji eksperiment izveden 1977. godine u Senegalu, a rezultati objavljeni na međunarodnom seminaru u Dakru iste godine i publikovani u časopisu „Domus” br. 586, iz septembra 1978. godine, pod naslovom „*Tecnologie appropriate per il terzo mondo, local capacity, local materials*”. Ovakav pristup davanja pomoći nerazvijenim zemljama - ukazivanjem na sopstvene mogućnosti uz stručni uticaj da se te mogućnosti maksimalno razviju, predstavlja pravi prijateljski princip pružanja pomoći i dugoročnu investiciju. Lako je kupiti švedski čelik, italijansko termo-staklo, švajcarski alu-bond i Elektroluksove klimatizere, pa izgraditi savršenu kuću uz idealne uslove stanovanja - prema evropskim kanonima o idealnom - ali tu privilegiju bi možda sebi moglo da dozvoli 0,01% stanovnika (ili desetak porodica). Nažalost, pod vidom prijateljske pomoći, najčešće se bavimo ovim procentom stanovništva.

Sl. 5 Deca u Bubaki

The problem of construction in underdeveloped countries was also addressed by the United Nations and they organized several experiments on building with indigenous materials - in El Salvador, Bangladesh, Iran, Peru - and of most interest to us, an experiment conducted in Senegal in 1977. The results were presented at an international seminar in Dakar the same year and published in *Domus* magazine No. 586 (September 1978) under the title “*Tecnologie appropriate per il terzo mondo, local capacity, local materials.*”

This approach to helping underdeveloped countries - highlighting their own capacities while providing expert support to develop them - represents a truly friendly principle of assistance and a long-term investment.

It is easy to buy Swedish steel, Italian thermal glass, Swiss Alubond and Electrolux air conditioners and build a perfect house with ideal living conditions - by European standards - but that privilege might be affordable to perhaps only 0.01% of the population (maybe ten families). Unfortunately under the guise of friendly aid, we too often focus only on that tiny percentage of the population.

Fig. 5 Children in Bubaca (Source: author's photograph)

A Organização das Nações Unidas também abordou o problema da construção em países subdesenvolvidos, organizando diversas experiências sobre o tema da construção com materiais indígenas em El Salvador, Bangladesh, Irã e Peru. Para nós, a mais interessante foi a experiência realizada em 1977 no Senegal, cujos resultados foram anunciados em um seminário internacional em Dacar no mesmo ano e publicados na revista “*Domus*” nº 586, de setembro de 1978, sob o título “*Tecnologia apropriada para o terceiro mundo, capacidade local, materiais locais.*” Essa abordagem para prestar assistência a países subdesenvolvidos – destacando suas próprias capacidades com influência especializada para desenvolvê-las ao máximo – representa um verdadeiro princípio amigável de prestação de assistência e um investimento de longo prazo. É fácil comprar aço sueco, vidro térmico italiano, liga de alumínio suíça e aparelhos de ar condicionado Electrolux, e construir uma casa perfeita com condições de vida ideais, de acordo com os padrões europeus de ideal, mas esse privilégio talvez pudesse ser concedido a 0,01% da população (ou dez famílias). Infelizmente, sob o pretexto de ajuda amigável, lidamos com essa porcentagem da população com mais frequência.

Fig. 5 Crianças em Bubaca (Fonte: foto do autor)

A	1	GEOGRAFSKI USLOVI
	2	KLIMATSKI USLOVI
	3	FLORA I FAUNA
	4	PRIRODNI USLOVI I ARHITEKTURA

Sl. 6 Hleбно drvo na Bimbi

GEOGRAFSKI USLOVI

A 1.1

Položaj, granice i površina zemlje

Republika Gvineja Bisao se nalazi na najisturenijem zapadu afričkog kontinenta, graničeći sa severne strane Republikom Senegambijom (ujedinjene države Senegal i Gambija), a sa južne i jugoistočne strane Republikom Gvinejom (poznatom pod nazivom Gvineja Konakri), dok je sa zapadne strane zapljuskuju vode Atlantskog okeana.

Teritoriju čine:

- kontinentalni deo; i
- ostrva arhipelaga Bižagos.

Geografski položaj Gvineje Bisao određen je uporednicima $10^{\circ}56'$ i $12^{\circ}40'$ severne geografske širine, te podnevcima $13^{\circ}38'$ i $16^{\circ}43'$ zapadne geografske dužine.

Teritorijom današnje Republike Gvineje Bisao prolazile su kolonijalne velesile: Španija, Nemačka, Francuska, da bi se od 15. veka na ovom tlu utvrdila Portugalija, izgradivši na obali proširenog ušća reke Kašu utvrđenje – prvi glavni grad Portugalske Gvineje. U to vreme, granice Dominiona nisu bile precizno utvrđene, a što je učinjeno znatno kasnije, konvencijom „*Luso-Françesa*” iz 1886. godine, da bi tek u periodu od 1929. do 1931. godine bile precizno definisane današnje granice i obeležene na terenu sa 184 markacione tačke.

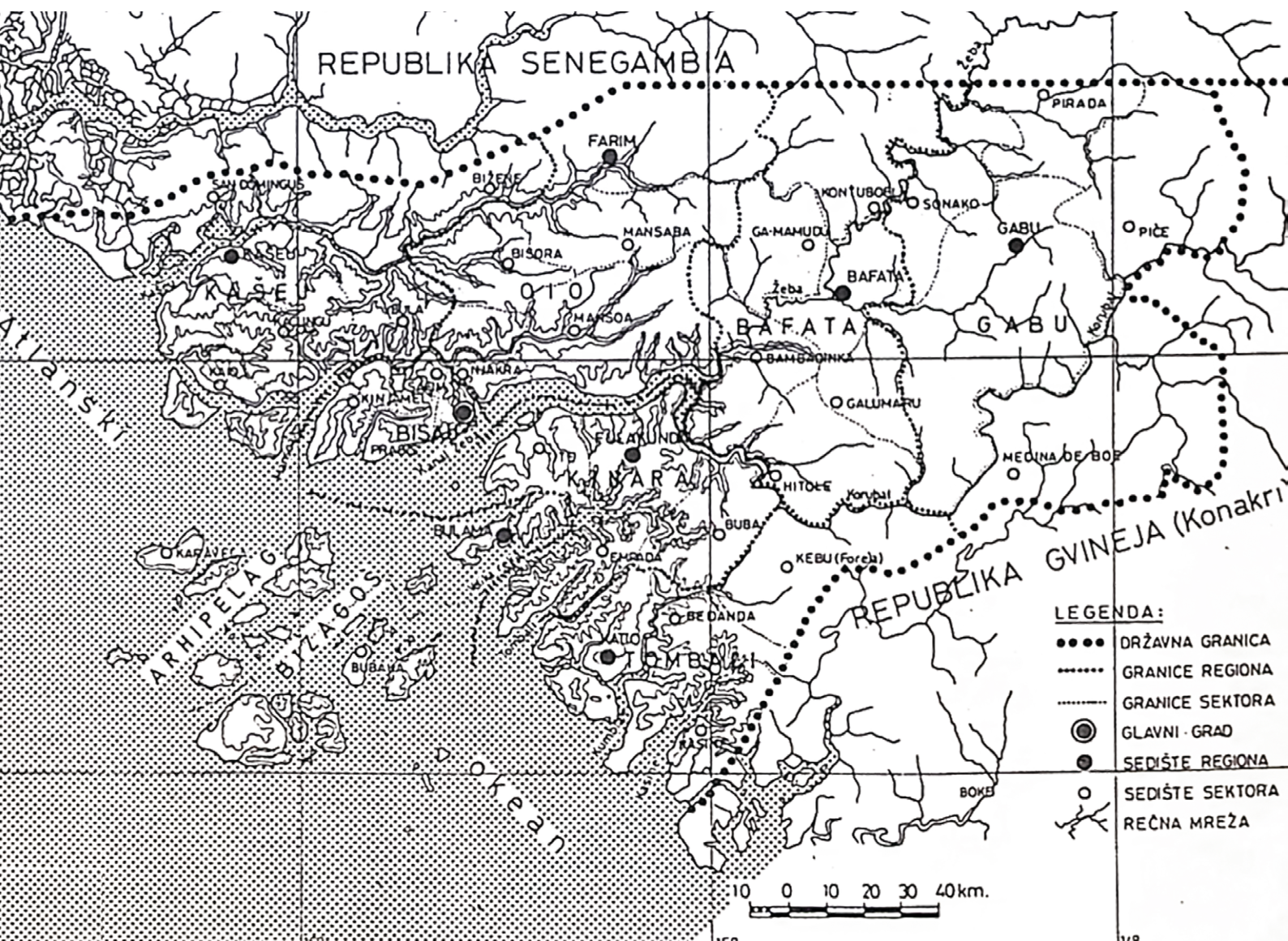

Sl. 7 Politička karta Afrike prema „Atlas”-u

Pomorske granice ni do danas nisu precizno definisane, a u toku je višegodišnji spor pred međunarodnim pomorskim sudom u Ženevi. Razlozi za utvrđivanje pomorskih granica su prvenstveno zbog skorašnjih otkrića postojanja podmorskih naftonosnih polja.

Činjenica je da se ni 1886, kao ni 1931. godine, pri određivanju granica, nije vodilo mnogo računa o

prirodnim granicama i narodima koji na toj teritoriji žive. Zato sada imamo situaciju da narodi na levoj obali reke Kazamans u Senegal govore kreolskim jezikom i krvno su vezani sa narodima današnje Gvineje Bisao, a slična je situacija i na jugu zemlje - sve do regiona Boke u Gvineji Konakri.

Sl. 8 Administrativna podela Gvineje Bisao, prema podacima CIDAC-79, Bisao

Teritorija današnje Republike Gvineje Bisao administrativno je podeljena 1979. godine na osam regiona i jedan autonomni sektor, i to:

Region Kašeu

sektori: Kašeu, Kačungu, Bula, San Domingo, Bižene, Kaio;

Region Oio

sektori: Farim, Bisora, Mansoa, Njakra, Mansaba;

Region Bafata

sektori: Bafata, Kontuboel, Bambadinka, Galumaru, Hitole, Gamamundo;

Region Gabu

sektori: Gabu, Sonaku, Pirada, Piče, Medina de Boe;

Region Biombo

sektori: Kinjamel, Safim, Prabisi;

Region Tombali

sektori: Katio, Bedanda, Kasine, Kebu (ili Forea);

Region Kinara

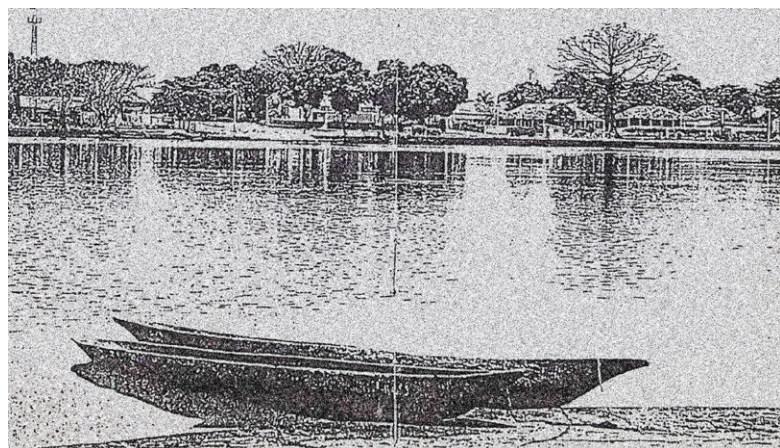
sektori: Fulakunda, Tite, Buba, Empada;

Region Bolama

sektori: Bolama, Bubake, Karavela; i

Autonomni sektor - Bisao (glavni grad Gvineje Bisao).

Površina teritorije Republike Gvineje Bisao, merena pomoću „milimetarskog rastera” iznosi 36.125 km², a kada se odbiju površine reka, teritorija iznosi 31.800 km². Međutim, imajući u vidu činjenicu da deo teritorije uz Atlantski okean i rečne obale periodično plavi morska plima, visoka i preko šest metara, možemo govoriti o permanentno suvoj površini teritorije ove zemlje, od ukupno 28.000 km².

Sl. 9 Grad Farim

A 1.2 Reljef i sastav zemljišta

Generalno posmatran, reljef Gvineje Bisao je blago zatalasan, postepeno menjajući visinu od nivoa mora kod zapadne priobalne nizije, do brdovitih predela na krajnjem istoku zemlje, ne prelazeći pritom nadmorsku visinu višu od 300 metara. Na karti Gvineje Bisao, možemo povući preciznu granicu između dve karakteristične reljefne zone, i to:

1. Zona priobalne nizije;
2. Kontinentalna zona sa pet karakterističnih predela:

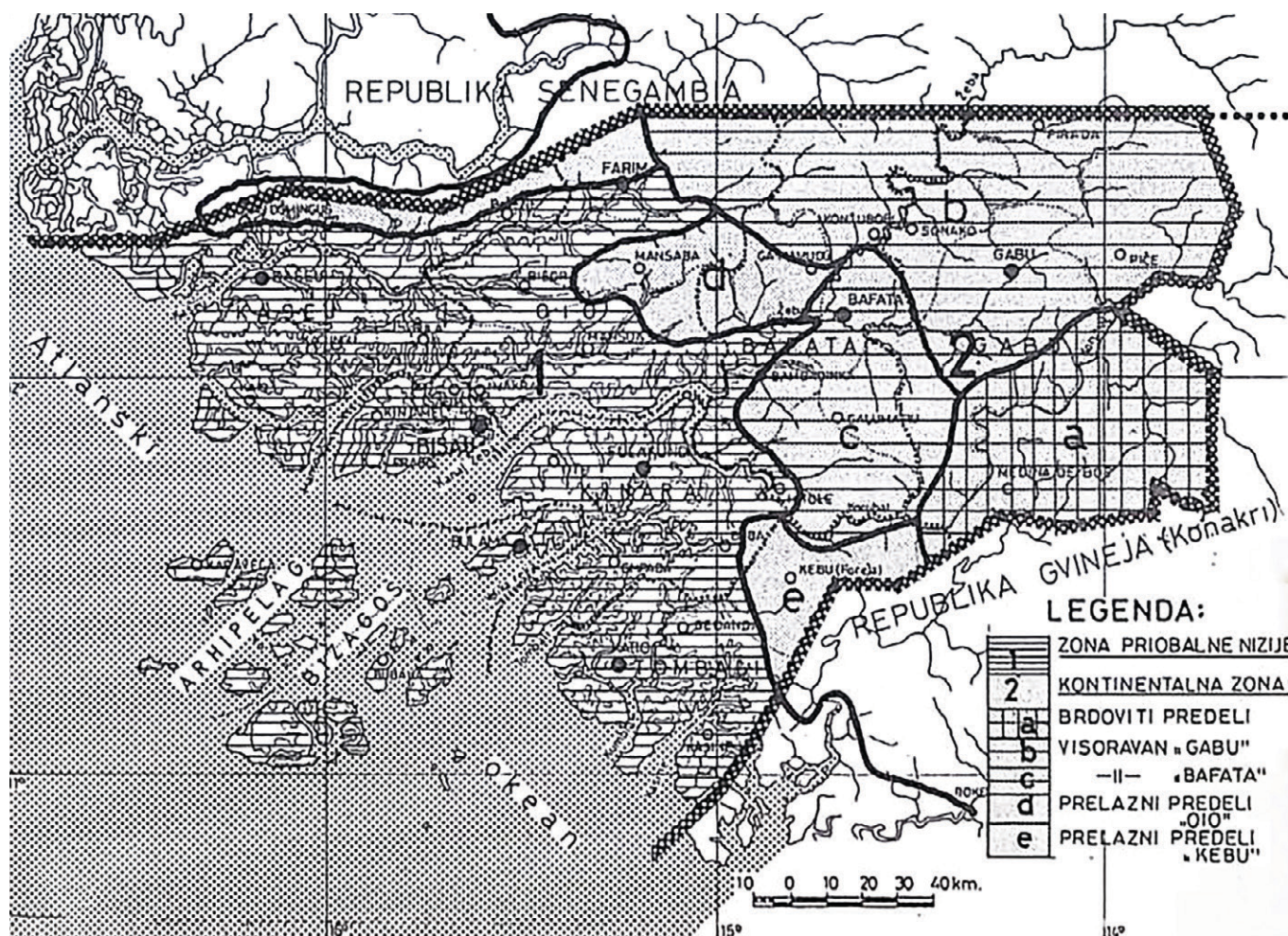
-Brdoviti predeo sektora Medina de Boe, karakteriše niz brdskih venaca, a u kome je i najviša nadmorska visina reljefa Gvineje Bisao od pomenutih 300 metara;

-Predeo visoravni sektora Gabu na severoistoku zemlje;

-Predeo visoravni sektora Bafata u centralnom delu zemlje, na prostoru između reka Žeba i Korubal;

-Prelazni predeo od priobalne nizije na severu zemlje, pa prema predelu visoravni sektora Gabu, u trouglu između gradova Mansaba, Gamamundo i Žeba; i

-Prelazni predeo sektora Kebu, između brdovitog predela Medina de Boe i južnih delova priobalne nizije.

Sl. 10 Zone reljefa Gvineje Bisao

Najstariji podaci o geološkom sastavu zemljišta potiču iz 1917. godine, a dobijeni su na osnovu istraživanja francuskih naučnika i istraživača, za svoje kolonije Senegal i Francusku Gvineju, te pošto se Portugalska Gvineja nalazila između njih, ovi podaci su korišćeni i za teritoriju Portugalske Gvineje. Prve geološke karte, izgrađene isključivo za teritoriju Portugalske Gvineje, potiču iz 1943. godine od portugalskog naučnika J. S. Pereira, ali i one sadrže „bele fleke”, tj. predele koji nisu bili istraživani. U postkolonijalnom periodu organizovano je nekoliko istraživačkih poduhvata od strane Ministarstva za geologiju i rudarstvo Republike Gvineje Bisao, sa konkretnim zadatkom, radi utvrđivanja zona-nalazišta minerala, boksita, nafte i sl. Rezultati istraživanja su prvi put objavljeni 1980. godine u publikaciji Ministarstva za ekonomsku koordinaciju i planiranje Republike Gvineje Bisao, pod nazivom „*Introdução à geografia económica da Guiné-Bissau*”. Prema ovoj publikaciji, 62% ukupnog tla čine feruginozne stene i zemljište, boje crvene, mrke, do mrkožute, sa teško uočljivim razlikama. Površina tla može biti od šljunkovite do peskovite, da bi po dubini vrlo brzo prešla u glinenu masu. Zatim, oko 17% ukupnog tla čine stene i šljunak brdovite zone Medina de Boe, sa dosta boksitne rude i drugih minerala. U zoni priobalne nizije ima 5-6% od ukupnog tla zemljišta koje ne plavi more, a hidromorfnog je sastava i bez prisustva soli. Ovo područje se smatra najplodnijim zemljištem na celoj teritoriji zapadne Afrike. To je tzv. „tropski polder”. Kompletna zona priobalne nizije, uključujući tu i ostrva arhipelaga Bižagos, čine peščane dine visoke 5-10 metara, a koje potiču iz geološkog perioda „kvarte”. Niži delovi ovog tla, koje periodično plavi morska plima, prekriveni su naslagama mulja od vrlo sitnog peska ili gline, po kojima „klizi” voda, sprečavajući veća spiranja tla u vreme velikih tropskih kiša i bujica, kao i pri povlačenju vodene mase usled oseke.

A 1.3 Hidrografska mreža

Hidrografsku mrežu Republike Gvineje Bisao čini osam većih reka, koje sa svojim pritokama pokrivaju celu teritoriju zemlje. Sve ove reke imaju svoja izвориšta duboko na istočnom kraju zemlje, poneke i van granica Gvineje Bisao, zatim teku prema zapadu i jugozapadu, primajući brojne pritoke, ulivaju se u Atlantski okean. Idući obalom Atlantika, od severne granice prema južnoj, prema rečnim ušćima, nailazimo na:

Reku Kašeu (Rio Cacheu);

Reku Mansoa (Rio Mansoa);

Reku Žeba (Rio Geba);

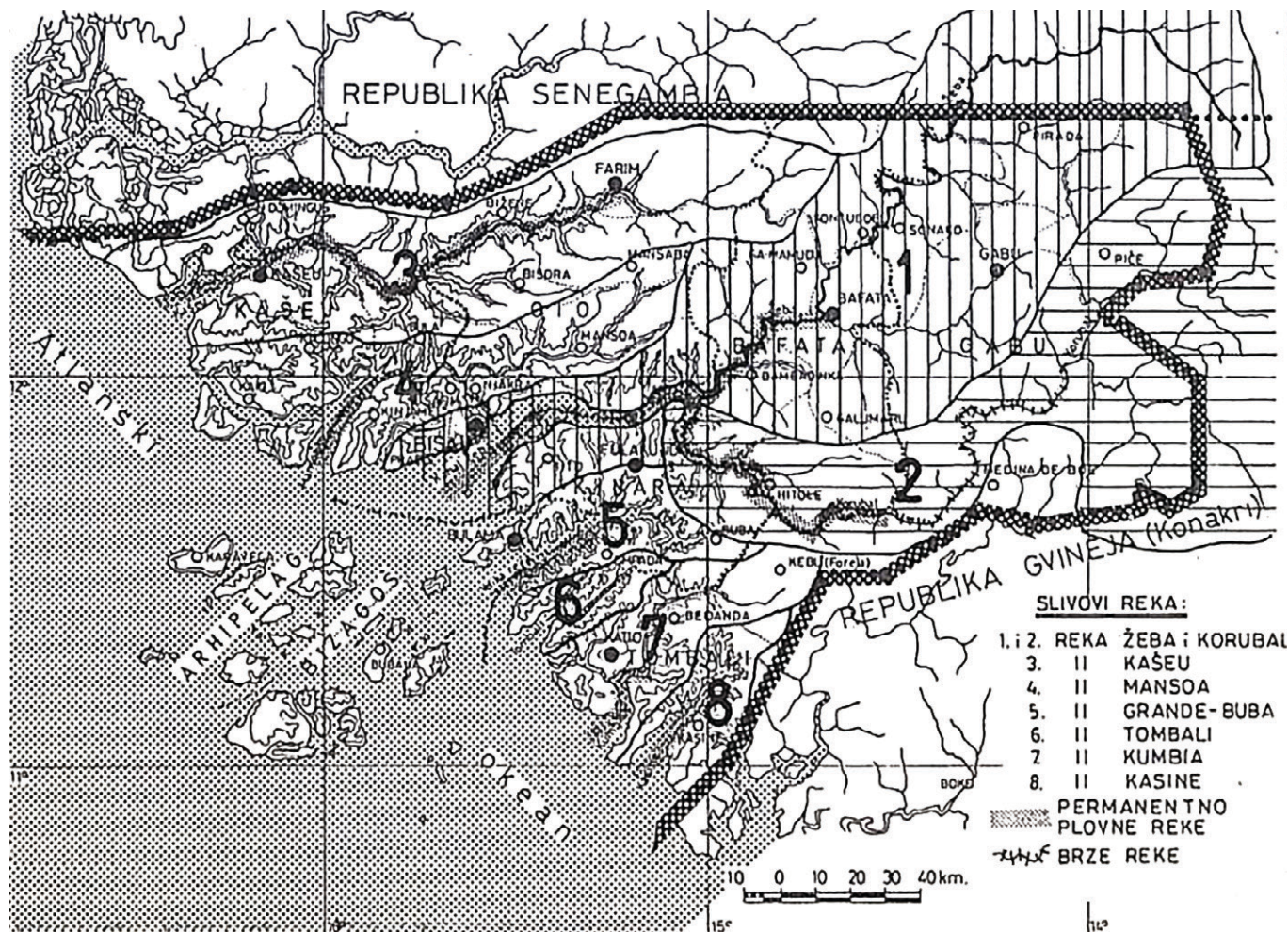
Reku Korubal (Rio Corubal) – reka Žeba i Korubal pri ušću čine kanal Žeba i zajedno se ulivaju u Atlantik;

Veliku reku Buba (Rio grande de Buba);

Reku Tombali (Rio Tombali);

Reku Kumbia (Rio Cumbia); i

Reku Kasine (Rio Cacine).

Sl. 11 Hidrografija Gvineje Bisao

Osnovne karakteristike ovih reka su sledeće:

- Teku dolinama blago zatalasanog terena uz bezbrojne meandre;

- Ušća su im proširena po deset i više kilometara, tako da je teško odrediti tačno mesto ušća reka u okean;

- Zbog relativno ravnog terena, reke su mirnog toka, sa izuzetkom onih koje dolaze iz brdovitih predela sektora Medina de Boe. Međutim, zavisnost brzine rečnog toka od konfiguracije terena, važi samo za gornje tokove, koji su bez uticaja morske plime. U donjim tokovima, brzina rečnog toka zavisi od vremena punjenja i pražnjenja rečnih korita morskom vodom posredstvom plime i oseke, i varira, zavisno od blizine mora. Morska plima puni reke slanom vodom, tako velikom snagom da se dobija utisak da reke „teku uzbrdo”. Slana voda, dolinama reka dopire u unutrašnjost zemlje i do 150 kilometara od ušća reke u okean;

- Visinu vodostaja reka u donjim tokovima određuje plima i oseka mora, dok u gornjim tokovima vodostaj zavisi od sezone (kišnog ili sušnog perioda). Takođe, reke bliže jugu zemlje, u gornjim tokovima imaju viši vodostaj od reka na severu, zbog obilnijih atmosferskih padavina i dugotrajnijeg kišnog perioda.

Ilustracije radi, kako morska plima utiče na brzinu rečnog toka i visinu vodostaja, jedna mala desna pritoka reke Mansoa, čije je ušće u reku Mansoa udaljeno tridesetak kilometara od mora, u vreme oseke, duboka je svega pedesetak centimetara, a široka 15-20 metara. Kada plima počne da puni rečno korito, za nepuna tri sata nivo reke se povisi za pet metara, a širina reke se udesetostruči. Zbog opisane pojave, da plima podiže nivo reka, većina reka je plovna i to: oko 250 kilometara plovnih puteva za veće brodove, ili ukupno oko 900 kilometara plovnih puteva za manje brodove. Kada se ima u vidu postojanje slabo razvijene kopnene putne mreže, bez železničkog saobraćaja, rečni saobraćaj se u Gvineji Bisao može smatrati primarnim, bilo da se vrši brodicima, čamcima ili skelama.

Povezanost rečnih obala mostovima je slaba. Gotovo da je i nema. Nekoliko manjih mostovskih građevina u gornjim tokovima reka, gde su rastojanja između obala manja, podignuto je od strane portugalske kolonijalne uprave, pre svega iz strateških razloga. Prelaz preko reka se vrši uglavnom pomoću motornih skela - za kamione i autobuse, zatim pomoću čamaca na vesla - za stanovništvo i manje terete. Preko manjih reka se prave primitivni mostovi od oble građe.

Sl. 12 Prelaz preko reke

Obale reka su uglavnom nepristupačne i neuređene zbog velikih blatnih nanosa, ali u njihovoj blizini je i najveća koncentracija ljudskih staništa, zbog ribolova i zemljoradnje. Reke su bogate morskom ribom, koja se u njima i mresti, a riba je, pored pirinča, jedan od glavnih prehrambenih artikala. Reke se koriste i za navodnjavanje pirinčanih polja, pomoću primitivnih sistema kanala i brana, koje sprečavaju prodor slanoj morskoj vodi u pirinčana polja. Kineska stručna misija, koja je 1976. godine boravila u Gvineji Bisao, sa zadatkom da im pomogne oko uvođenja savremenije obrade pirinčanih polja, završila je svoju misiju rečima:

„Došli smo da vam pokažemo kako se gaji pirinač, a odlazimo obučeni kako se to radi”.

Sl. 13 Čamci na reci Žebi

Snaga reka za proizvodnju električne energije je neiskorišćena. I pored postojanja nekoliko studija koje pokazuju mogućnost izgradnje hidroelektrana na reci Korubal, u brdovitom predelu sektora Medina de Boe, kod mesta Saltinjo (*Saltinbo*) snage 125 MW i mesta Kuselinta (*Cusellinta*) snage 45 MW, do danas ne postoji ni jedna, a cela zemlja se snabdeva električnom energijom isključivo pomoću agregata na tečna goriva – koja se uvoze.

Glavna i najveća reka je reka Žeba (*Rio Geba*), koja izvire na teritoriji Republike Gvineje (Gvineje Konakri), zatim jednim delom protiče kroz teritoriju Senegala, a potom ulazi na teritoriju Gvineje Bisao, presecajući centralne delove zemlje, spaja se sa rekom Korubal i čini kanal Žeba (*Canal do Geba*). Ovaj kanal – prošireno ušće reke Žebe, dug je oko 90 kilometara, a na ušću njegova širina prelazi 30 kilometara, plovni je celom svojom dužinom, spajajući tako tri regiona: Biombo sa autonomnim sektorom Bisao, Kinara i Oio. Na njemu se nalazi i glavni grad Republike Gvineje Bisao, kao i glavna luka za prekomorski saobraćaj - Bisao.

Reka Žeba, sa svojim pritokama (bez reke Korubal) čini slivište površine od 12.225 km², od koje 7.765 km² pripada teritoriji Gvineje Bisao. Najviši nivo plime u Gvineji Bisao je izmeren na reci Žebi, kod mesta Porto Gole (*Porto Gole*), i iznosio je 6,52 metra, iako je ovo mesto udaljeno od ušća reke Žebe u Atlantik preko 100 kilometara.

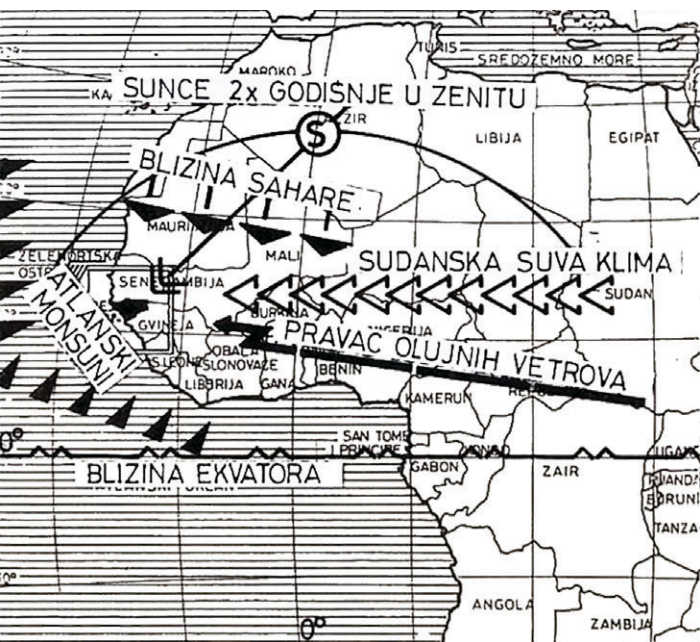

Sl. 14 Pirinčana polja pored reka na „tropskom polderu“, poštanska razglednica

KLIMATSKI USLOVI

Svaka bolja informativna edicija u kojoj se mogu naći podaci o klimi u Gvineji Bisao, daće nam dve informacije, i to:

- Da je klima tropska; i
- Da postoje dva izražajna klimatska perioda: sušni i kišni period, te prelazni periodi, iz sušnog u kišni i iz kišnog u sušni.

Sl. 15 Širi uticaji na klimu Gvineje Bisao

Može se naći i podatak da je prosečna godišnja temperatura oko 26°C , te da je prosečna godišnja vlažnost vazduha oko 70%.

Nije sporno to, da li su ovi podaci tačni ili ne, već, da li su oni dovoljni, kao i to, koliko nas, pri konkretnim graditeljskim zadacima, mogu dovesti do pogrešnih zaključaka o klimi u Republici Gvineji Bisao. Zato se moraju detaljno razmotriti svi elementi koji karakterišu klimu jedne zemlje, a to su: zavisnost klime od geografskog položaja, vetrovi, atmosferske padavine, temperatura i vlažnost vazduha. Elementarne projektantske greške potiču upravo iz razloga nepoznavanja specifičnosti klimatskih uslova jednog konkretnog podneblja.

Konkretno, o geografskom položaju Gvineje Bisao, već je bilo reči u podtezi A/1, ali pritom nisu navedeni svi uticaji na klimatske specifičnosti koje su u direktnoj zavisnosti od geografskog položaja, a to su: da se ova zemlja nalazi na sredini rastojanja između uticaja saharske pustinje sa severa, kao i uticaja tropske klime, zbog blizine ekvatora sa svoje južne strane; zatim, da sunce na svom godišnjem putu „oko zemlje“, dva puta prođe kroz zenit iznad teritorije Gvineje Bisao; kao i to, da se Gvineja Bisao nalazi na mestu „sudara“ velikih vodenih vazdušnih masa sa Atlantika, izraženih u vidu atlantskih monsun sa zapadne strane i jakog uticaja suve „sudanske“ klime sa istoka, čiji pravac se

poklapa i sa pravcem olujnih afričkih vetrova, sa najčešće nepredvidljivim dejstvom.

Poznajući geografsko-položajne karakteristike Gvineje Bisao, opisane u podtezi A/1, kao i klimatske uticaje koji se odnose na celo područje zapadne Afrike, a navedene u prethodnoj alineji, možemo zaključiti da teritoriju Gvineje Bisao možemo podeliti u dva klimatska područja, i to:

A) vlažnije, područje priobalne nizije sa ostrvljem arhipelaga Bižagos;

B) suvlje područje, pod uticajem saharsko-sudanske klime, koje podrazumeva kontinentalnu zonu reljefa Gvineje Bisao, opisanu u delu A/1.2.

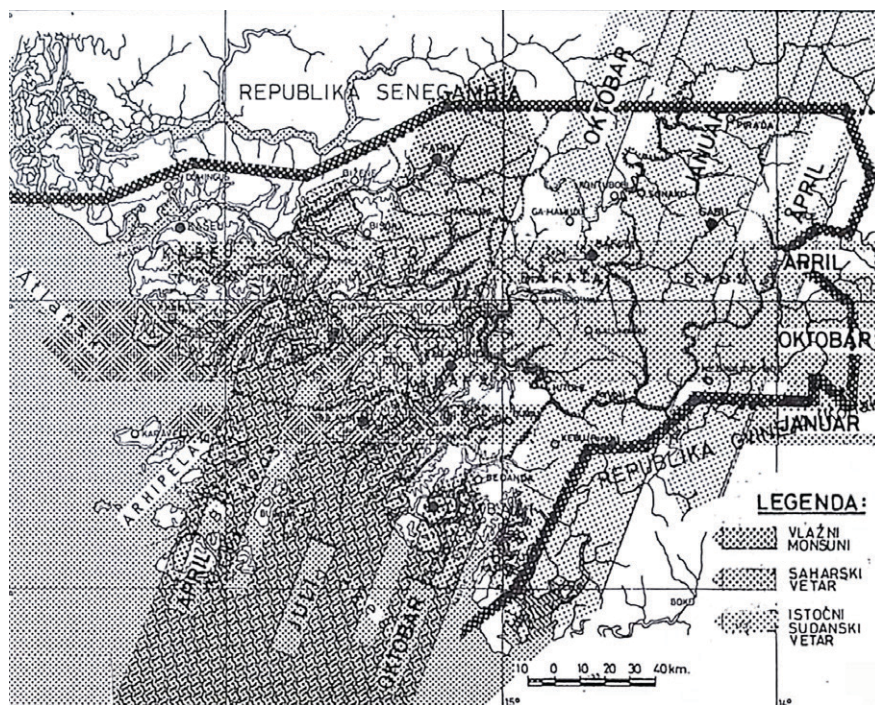
Granica ova dva klimatska područja se skoro poklapa sa granicom koju smo povukli između reljefa priobalne nizije i reljefa kontinentalnog dela zemlje (sl. 10).

Pored ove glavne podele, na dva klimatska područja - priobalno i kontinentalno - klima se menja i u odnosu na geografsku širinu. Idući od severa zemlje prema jugu, temperatura vazduha postepeno opada, dok se vlažnost i količina padavina povećava. Logično bi bilo očekivati da, što se više približavamo ekvatoru, temperatura raste, međutim uticaj blizine saharske pustinje je veći od uticaja blizine ekvatora. O ovakvim, i drugim specifičnostima, biće reči u poglavljima koja slede.

A 2.1

Vetrovi

Vetrovi, čije dejstvo ima uticaj na klimu u Gvineji Bisao, mogu se podeliti na tri vrste, s tim što se ova podela odnosi i na šire područje zapadne Afrike, a izvršena je prema pravcu iz koga dejstvuju kao i specifičnostima svakog od njih:

Sl. 16 Vetrovi u Gvineji Bisao

A) Saharski vetar, „alisado”, dejstvuje iz pravca severa i severoistoka. Počinje u oktobru, da bi u januaru bio najjačeg intenziteta, a u aprilu, njegovo dejstvo slabi i gotovo prestaje. Osnovna karakteristika „alisada” je, da je suv i da sprečava širenje vlažnih vazdušnih masa sa Atlantika. Ovaj vetar nema izražen udarni intenzitet, jednostavno oseća se kretanje zagrejana vazdušne mase. Ponekad podigne iz Sahare najfinije čestice peska na visinu i preko 2.000 metara, koje, nošene ovim vetrom pređu put od više stotina kilometara, kada se, nad teritorijom Gvineje Bisao, može videti fenomen „žutog neba”. Ova pojava je retka, jedanput u tri-četiri godine, i traje oko 15 do 20 dana.

B) Istočni vetar, suv i topao, djeluje iz pravca sudanske pustinje, pojačavajući uticaj tropsko-sudanskog klimatskog područja. Pravac ovog vetra poklapa se sa pravcem olujnih afričkih vetrova, međutim, na svom dugom putu od istočne Afrike prema zapadnoj, njegov intenzitet znatno slabi. Istočni vetar se oseća skoro cele godine, sem u vremenu od juna do kraja avgusta, kada je najizraženije dejstvo atlantskih monsun. Najintenzivniji je u oktobru, kada u sadejstvu sa „alisadom” sa severa neutrališe dejstvo vlažnih monsun.

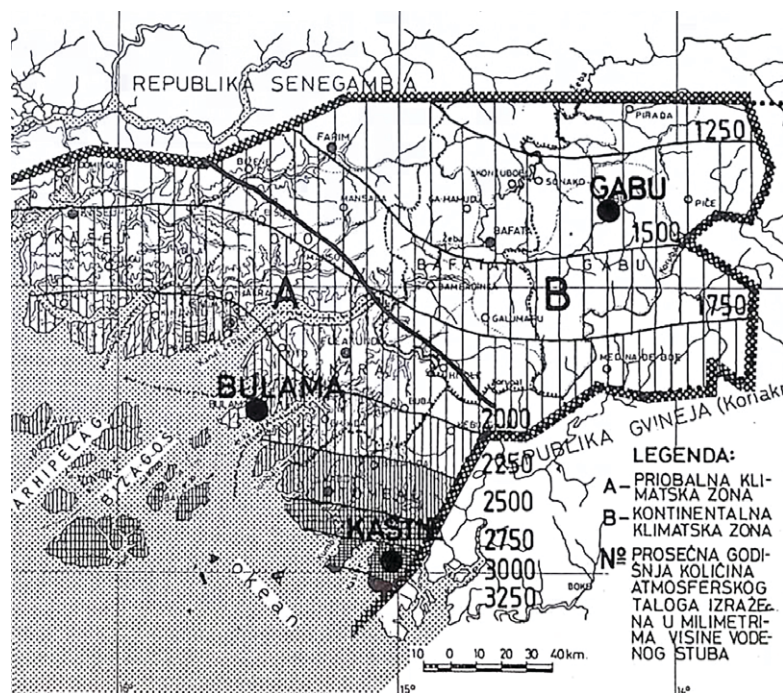
C) Atlantski - monsunski vetar djeluje iz pravca jug-jugozapad, preko velikog Gvinejskog zaliva, donoseći vlažne vazdušne mase i tropske kiše. Njegovo dejstvo počinje u februaru-martu, najjačeg intenziteta je u julu i avgustu, a u septembru-oktobru intenzitet mu slabi i potpuno nestaje pod dejstvom saharskih i istočnih vetrova. Udarina snaga monsun je znatno veća od drugih vetrova, zbog brzine i velike vodene mase koju nosi. Duva brzinom od 30 do 70 km/sat, ali ponekad dostiže brzinu i preko 100 km/sat, kada postaje rušilački. To je „tropski tornado”.

U odnosu na teritoriju Gvineje Bisao, dejstvo pojedinih vetrova je jače u onom delu zemlje koji je bliži pravcu dejstva tog vetra. Tako je dejstvo monsun izraženije na jugu zemlje i u zoni priobalne nizije, uslovljavajući vlažniju klimu i duži kišni period. Na severu i severoistoku zemlje, pod dejstvom saharskog i istočnog vetra, kišni period je znatno kraći, klima je suvlja, a prosečna godišnja temperatura viša za 2 do 5°C.

A 2.2

Atmosferske padavine

Atmosferske padavine su isključivo kiše. Manifestuju se punim intenzitetom u junu, julu i avgustu, a počinju i prestaju sa početkom i krajem dejstva monsunskih vetrova sa Atlantika. Vreme najintenzivnijih padavina se naziva „kišni period”. U to vreme kiša pada u bilo koje doba dana, a nebo je permanentno pokriveno oblacima, za razliku od „prelaznih perioda” (pre i posle kišnog perioda), kada kiša pada uglavnom noću, dok je preko dana velika zasićenost vazduha vlagom, zbog velikih isparavanja.

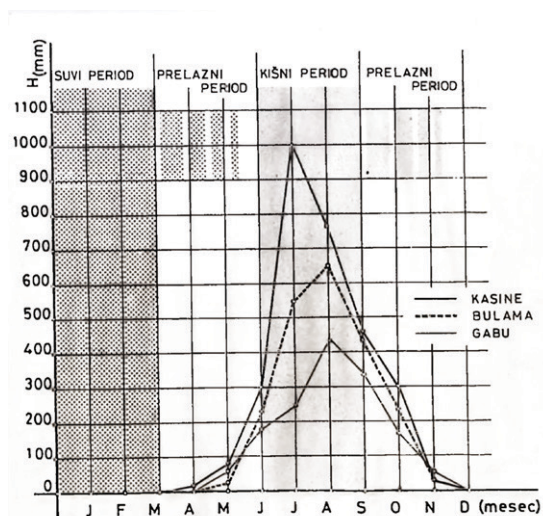

Sl. 17 Padavine

Prosečna godišnja količina vodenog taloga, izražena u milimetrima visine vodenog stuba, iznosi 1800 mm, međutim, ona nije ravnomerno raspoređena po celoj teritoriji Gvineje Bisao, kao ni tokom cele godine, što se najbolje vidi na priloženim pluviometrijskim

dijagramima (sl. 17 i 18). Tako na severu zemlje imamo prosečnu godišnju količinu padavina od svega 1200 mm visine vodenog stuba, dok na krajnjem jugu prelazi cifru od 3000 mm. Ovako velika razlika u količini padavina je u direktnoj zavisnosti dejstva vetrova, opisanog u prethodnom poglavlju.

Distribucija količine vodenog taloga u toku jedne godine, pokazuje još veću neravnomernost. Od sredine decembra, pa do početka marta, nema padavina, i ovaj period se naziva „sušnim”. Kiše počinju da padaju u prvom „prelaznom periodu”, pojačavajući svoj intenzitet do maksimuma u julu i avgustu, da bi u toku drugog „prelaznog perioda” počele da jenjavaju i potpuno prestaju u mesecu decembru. Na dijagramu (Sl. 18) su prikazane ove promene za tri karakteristična grada: Gabu, na severoistoku zemlje sa izraženom suvom klimom; Bulama, grad predstavnik klime priobalne nizije i to njenog središnjeg dela; i gradić Kasine, na krajnjem jugu zemlje sa izrazito vlažnom klimom. Razlika u količini padavina između severnih i južnih područja, u kišnom periodu, može biti dvostruka, pa i četverostruka u ekstremnim slučajevima. Ove količine mogu da variraju za $\pm 10\%$ od godine od godine, a u zavisnosti od intenziteta istočnog vetra.

Sl. 18 Količina padavina

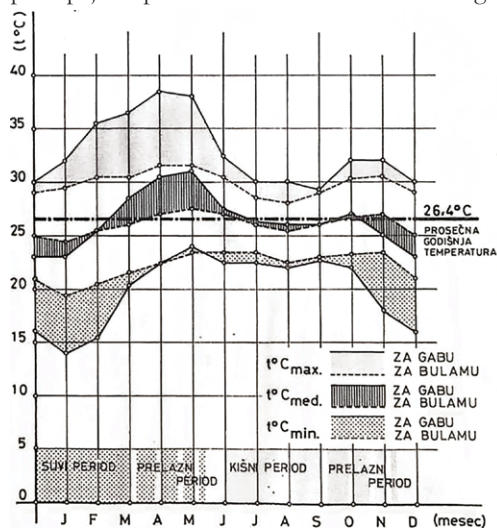
A 2.3

Temperatura vazduha

Temperatura vazduha je u direktnoj zavisnosti od prethodno opisanih geografsko-klimatskih uslova. Podatak da je prosečna godišnja temperatura vazduha $26,4^{\circ}\text{C}$, treba prihvatiti kao promenljivu veličinu koja se kreće od minimalnih 12°C , zabeleženih u januaru na jugu zemlje, do maksimalnih 38°C zabeleženih u aprilu mesecu na severoistoku zemlje. Prema grafikonu prikazanom na sl. 19, koji je rezultat višegodišnjih merenja portugalskih kolonijalnih vlasti, objavljen 1954. godine, temperatura zavisi od:

- godišnjeg klimatskog perioda (kišnog ili sušnog); i od
- geografskog položaja mesta u kome se vrše merenja, što znači da je temperatura vazduha viša u sušnom, nego u kišnom periodu, kao i to da je viša na severu i severoistoku zemlje u odnosu na južne predele.

U toku 1978. godine, Ministarstvo za poljoprivredu i ribarstvo Republike Gvineje Bisao objavilo je rezultate svojih merenja temperature vazduha, izvršenih u devet gradova, koji se, bez ekstremnih podataka, skoro poklapaju sa pomenutim rezultatima iz 1954. godine.

Sl. 19 Vemperatura vazduha

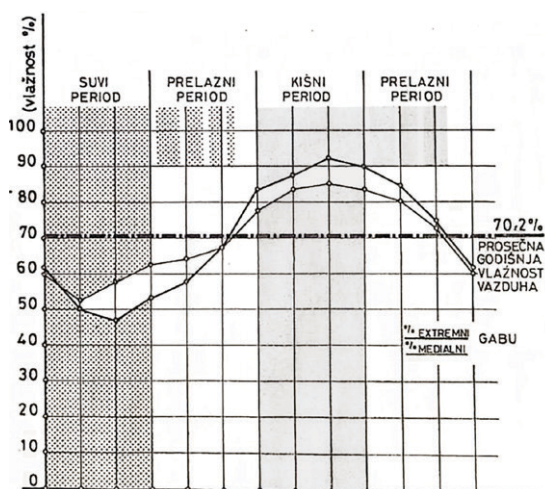
A 2.4

Vlažnost vazduha

Prosečna godišnja vlažnost vazduha u Gvineji Bisao iznosi 70,2%, s tim što se kreće od najniže izmerenih 52%, do najviše 86%, u kišnom periodu. Ekstremno visoka vlažnost vazduha je na severu i severoistoku zemlje (grad Gabu), gde su i više temperature vazduha, te i veća isparenja, i dostižu cifru od 92%. U istom predelu su i ekstremno niski procenti vlažnosti vazduha, samo u sušnom periodu, i iznose oko 47%.

Logično bi bilo očekivati da je ekstremno visoka vlažnost vazduha u kišnom periodu na jugu zemlje, gde su količine padavina dva do tri puta veće od količina u severnim predelima, međutim, presudna je viša temperatura u periodu kiša, koja uslovljava velika isparenja i vlažnost od preko 90%.

Visok procenat vlažnosti vazduha je izuzetno veliki problem za projektante i graditelje, pošto se od prekomerne vlažnosti vazduha nije moguće štititi arhitektonsko-građevinskim elementima, već isključivo uvođenjem „veštačke klime”, što je skupo i nedostupno za širu primenu. Ali i kada se ukaže mogućnost za uvođenje klimatizacije u građevinski objekat, pitanje je, da li su time uslovi života u njemu poboljšani, ili su daleko veće štete od posledica života pod uslovima veštačke klime?

Sl. 20 Vlažnost vazduha

FLORA I FAUNA

Vrlo značajan element za upoznavanje prirodnih uslova u Gvineji Bisao je njena flora i fauna. Ona je u neposrednoj vezi sa prethodno opisanim geografskim i klimatskim uslovima, ali se odmah mora naglasiti da je čovek umnogome doprineo da se prirodni uslovi poremete:

- Spaljivanjem savana da bi se dobile nove oranice;
- Spaljivanjem šuma napalm-bombama u toku ratnih operacija u cilju uništenja gerilskog pokreta otpora od strane kolonijalne uprave;
- Neracionalnom eksploatacijom šumskog fonda u cilju što većeg profita ostvarenog iz kolonijalnih teritorija;
- Neplanski lov na retku i trofejnu divljač, kao i ratne operacije, doprinele su tome da krupne divljači na ovoj teritoriji gotovo i nema;

Danas, u cilju ostvarenja deviznog profita, dozvoljava se velikim svetskim kompanijama da „modernim” tehničkim napravama love ribu u bogatom gvinejskom priobalju Atlantika, inspirajući morsko dno jakim crpkama, čime se remeti ravnoteža podvodnog živog sveta i dovodi u pitanje opstanak pojedinih vrsta.

Upravo zbog nekadašnjeg velikog bogatstva ovog područja, u raznovrsnosti i kvantitetu flore i faune, ona je najdetaljnije opisivana i proučavana od strane

Sl. 21 Flora na Bižagosu

portugalskih istraživača, te o njoj postoje bezbrojne studije i publikacije. U ovom tekstu, informacije o flori i fauni će biti krajnje generalizovane, sa akcentom na delovima značajnim za ljudsku egzistenciju i izgradnju staništa, a sa ciljem da se formira celovita slika o prirodnim uslovima na teritoriji Republike Gvineje Bisao. Treba napomenuti i to da u literaturi, pojedini autori koji su pisali o flori i fauni ove teritorije, koriste i druge, preciznije podele sa stanovišta botaničko-zooloških nauka, što je sigurno potrebno i ispravno, kada se radi o specijalističkim studijama iz ovih oblasti, međutim, za potrebe građevinarstva, smatram značajnijim vezati ovu oblast sa geoklimatskim uslovima. Iz tog razloga, možemo govoriti o flori i fauni priobalne i kontinentalne klimatske zone,

razlikujući, pritom, prelazno područje između litoralnog i kontinentalnog dela zemlje (sl. 17).

- Priobalna zona (a) biljnog i životinjskog sveta podrazumeva širi pojas pored obale Atlantika, kao i rečno priobalje u dubinu kontinentalnog dela, sve dokle doseže uticaj slane morske vode zbog visoke morske plime. U okviru ove zone, razlikujemo uža specifična područja i predele:

A) Predeli niskog rastinja i šipražja koje raste u blatistima periodično pokrivenim slanom morskom vodom. Lokalni naziv za ove predele je „*mangaiš e lalaš salgadaš*”, koji je teško prevodiv na naš jezik, ali nedvosmisleno opisuje primitivan i siromašan biljni svet u slanom zemljištu. Ista ocena može se dati i za kopneni životinjski svet ovog predela. Ovde žive razne vrste reptila, sitni glodari i bezbroj vrsta ptica. Vodeni životinjski svet je izuzetno raznovrstan, ali samo u vreme plime, kada morske ribe ulaze u rečna korita nošene jakom plimom. Ovde je i najbogatiji ulov škampa, rakovica, a gaje se i školjke-kamenice (lokalni nazivi su „kamaraoni”, „karangeš” i „oštraš”).

B) O priobalnim predelima koji su bez uticaja slane morske vode, gde je tlo prekriveno „tropskim polderom”, već je bilo reči u delu A/1.2. Ovo, izuzetno plodno zemljište, uglavnom je kultivisano. Gaji se pirinač, kikiriki, mandijoka, agrumi, i sl. Od životinjskog sveta, pored brojnih vrsta ptica prisutnih na celoj teritoriji, zatim reptila i sitnih glodara, ima i sitne lovne divljači - pre svega zečeva.

C) Šumski predeli ovog područja se prostiru na zemljištu koje je lošijeg kvaliteta za poljoprivredu. To su šume sa karakterističnom spratnošću: parterno rastinje, neprohodno i isprepletano gustom travom, šibljem i tropskim vijugama. Ovaj nivo, do koga teško dopiru sunčevi zraci, sklonište je bezbrojnim vrstama životinjskog sveta. Pored ranije navedenih, mogu se naći divlje svinje i krvoločne „onse” (jedna vrsta jaguara nešto veća od našeg domaćeg psa);

Iznad parternog zelenog pojasa sledi srednji pojas vegetacije sa zadebljalim listovima, koga od prekomerne transpiracije štiti gornji zeleni pojas – krošnje visokih palmi, koje čine pravi „suncobran”, propuštajući samo toliko sunčeve svetlosti i toplote koliko je potrebno „nižim spratovima”. Ove, gornje etaže, naseljavaju uglavnom ptice - najčešće lastavice - koje ovde provode „evropsku zimu”, ali i razne vrste zmija otrovnica (mambe).

Sl. 22 Spratnost tropskih šuma

Treba naglasiti da su predeli, sa „tropskim polderom” i šumama, relativno gusto naseljeni, zbog blizine obradivog zemljišta i bavljenja zemljoradnjom, kao i zbog blizine reka i mogućnosti bavljenja ribolovom. Mada su pirinač i riba glavni prehrambeni artikli, značajan je i lov na sitnu i srednju divljač kao dopunske prehrambene artikle. Međutim, u ovoj zoni žive i brojne vrste insekata, od kojih izdvajam posebno štetne, a to su: komarci koji prenose jednu vrstu malarije (Paludizam); zatim muva „cece”, koja prenosi „spavaću bolest” (rasprostranjenu na ostrvlju Arhipelaga Bižagos); jedna vrsta zrikavaca (Griljuš), koji pri najezdama opustoše useve na plodnim poljima; i mravi „termiti”, koji ugrožavaju sve vrste drvenih konstrukcija, sem one koja je urađena od posebne vrste palme („sibe”), otporne na termite.

Jedna vrsta drveta, koja izuzetno dobro uspeva u ovom području, je od posebnog značaja. To je „mango”. Pored toga što je plodonosno izuzetno hranljivim voćem, mango je obeležje skoro svakog ljudskog staništa. Pod njegovu krošnju mogu se zakloniti od

prekomerne insolacije brojne kolibe - „paljoti”, u kojima živi 80% ukupnog stanovništva.

- Prelazna zona biljnog i životinjskog sveta Gvineje Bisao prostire se od severa, prema jugu zemlje, u relativno uskom pojasu od 10 do 20 kilometara, linijom granice klimatskih zona „A” i „B”, (prikazanih na sl. 20). Karakteriše je područje tropskih šuma na terenima bez prisustva slane morske vode, ali i sa manjom količinom površinskih i podzemnih voda uopšte.

Biljni svet koji raste u ovom području, u mogućnosti je da apsorbira atmosfersku vodu i da je sačuva tokom sušnog perioda (Hlebno drvo, sl. 6), ili ono koje može da crpi vodu iz većih dubina („Poilao”- *Ceiba pentandra*, sl. 21 i druga: „Bi-silao”- *Khaya senegalensis*, „Pau konta”- *Azizelia africana*, „Pau fero”- *Copaijera copallijera*, „Sibe”- *Borassus aethiopum*, „Poilao foro”- *Bombax buonopuzense*, na sl. 21). Ovo drveće je uglavnom gigantskog rasta, sa izvanrednim karakteristikama za upotrebu u građevinarstvu i drvoprerađivačkoj industriji. U ovom području rastu

i brojne vrste plodonosnih palmi, korisnih za ljudsku ishranu i dobijanje palminih ulja: kokos, banana, „šabeu”. Kada se u ovoj zoni nađu močvarni predeli, u njima bujaju najraznovrsnije člankaste biljke (trske), od kojih su najznačajnije: šećerna trska i bambus (*Oxythenanthera abyssinica*). Bambus se izuzetno mnogo koristi u građevinarstvu, kod tradicionalnog načina građenja kuća, kao i za izradu mobilijara, oruđa i tradicionalnog oružja (strele i koplja).

Životinjski svet ove zone je vrlo sličan sa prethodnom, s tim što ovde živi i veliki broj raznovrsnih majmuna, a nađu se i gigantski gmizavci (pitoni). Od domaćih životinja, gaje se uglavnom koze, svinje i lokalno goveče. Konja nema, jer podležu malaričnim oboljenjima, a retko se može videti i po koje magare.

I ova zona je relativno gusto naseljena, zbog mogućnosti da se ljudi bave, kako zemljoradnjom na šumskim krčevinama, tako i stočarstvom. Stanovnici ove zone su poznati i kao dobri lovci na sitnu i srednju divljač, te neke vrste jestivih ptica. Love zečeve, gazele, divlje svinje i divlje koze, zatim

Sl. 23 Flora tropskih šuma

prepelice, šumske kokoške, zelene golubove i sl. Zbog neplanske eksploatacije šuma, opisane na početku ovog poglavlja (A/3), prelazna zona se sve više sužava i stapa sa zonom savana i kontinentalnog klimatskog područja („B”- sl. 17).

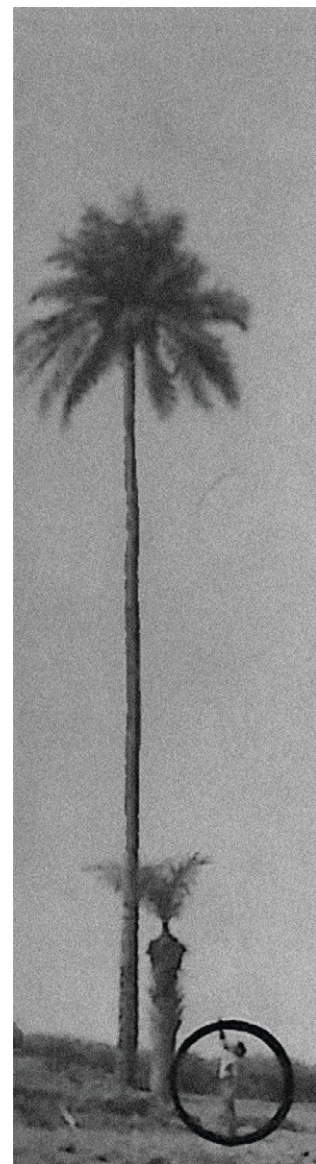
- Kontinentalna, ili zona savana, obuhvata najveću površinu teritorije Republike Gvineje Bisao, od severne granice, preko centralnog i istočnog dela zemlje, pa sve do njene južne granice. Sam naziv, zona savana, dovoljno karakteriše floru i faunu ovih prostora. To su ogromne površine obrasle visokom travom od preko tri metra u kišnom periodu, i manjim grupacijama palminih šuma kojima je potrebna manja količina vode. Posebno je interesantno zapaziti kako ova zona menja boju u zavisnosti od klimatskog perioda: u prelaznom periodu od sušnog ka kišnom, predeli su svetlozelene boje (engleska trava), u kišnom periodu dominira intenzivno zelena boja hlorofila, da bi u drugom prelaznom periodu svi predeli bili zlatnožute boje, a u sušnom periodu su sivosmeđi - vrlo često i crni, zbog spaljivanja suve trave radi isterivanja divljači koja se u njoj skriva.

Sl. 24 Lovci u savani regiona Gabu

Prema portugalskim izvorima informacija (*Trabalhos da Missão Zoológica da Guiné* 1946. i *Note sur la faune de la Guinée Portugaise* 1943. od F. Frade), savane su bile izuzetno bogata lovišta srednje i krupne divljači. Divljač je imala dobru ispašu na travnatim prostranstvima, zaklon u šumarcima i dovoljno vode na pojilištima, pošto su u ovoj zoni izvori većine pritoka glavnih reka, Kašeu, Žeba i Korubal. Tvrdi se da je ovom teritorijom prolazila „staza slonova” iz doline reke Kazamans u Senegal, a u pravcu velikog Gvinejskog zaliva i Obale Slonovače. Potomci nakadašnjih lovaca na slonove i danas čuvaju trofejne primerke slonovih kljova i rado pokazuju požutele fotografije iz tridesetih godina sa trofejima svojih predaka (a koje sam lično upoznao). Od njih se vrlo često čuje priča o postojanju vrlo retke i čudne životinje - „boka branka” (bela usta), jednoroga, smeđe boje, veličine bivola i naravno sa belim usnama, a koju su domoroci smatrali „svetom životinjom”. Mada nisam imao prilike da se uverim u istinitost ovih priča, one samo potvrđuju da je raznovrsnost i brojnost životinjskog sveta bila daleko veća nego što je danas. Navodi se, da su ratni uslovi glavni uzrok što su životinje promenile svoja staništa, međutim, pre ćemo verovati, da su one uništene neplanskim lovom i upotrebom vatrenog oružja, kao i zbog neke „požutele fotografije” i suvenira za potomstvo u znak sećanja na „slavnog pretka i velikog lovca afričkih savana”.

Gustina ljudskih naseobina u ovoj zoni je nešto manja od gustine u prethodne dve zone, i iznosi oko 30 stanovnika/km². Glavno zanimanje je lov, stočarstvo, ali bave se i zemljoradnjom pored pritoka glavnih reka.

Sl. 25 Usamljena palma u savani u sušnom period čije je stablo visoko i do 20m

PRIRODNI USLOVI I ARHITEKTURA

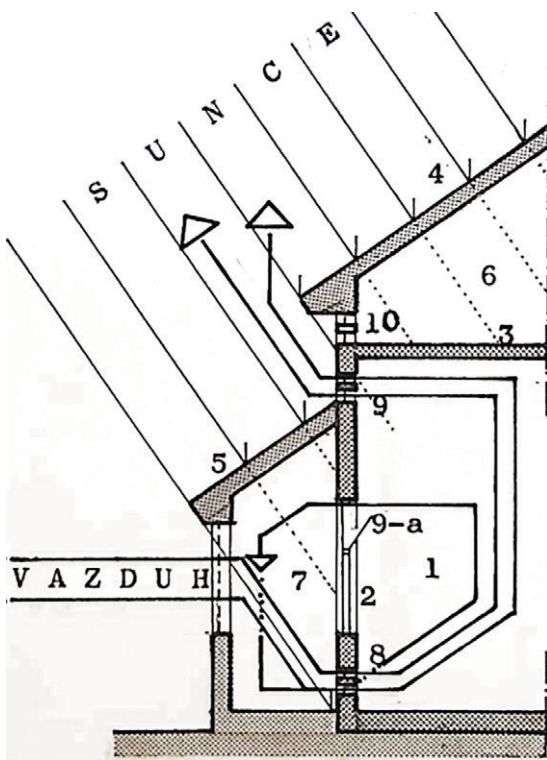
Prirodni uslovi nisu ni jedini, a ni presudni element koji je uticao na stvaranje arhitekture jednog podneblja, ali je neosporno da su prirodni uslovi jedan od važnih elemenata uticaja na stvaranje specifične arhitekture tog podneblja. Konkretno, na primeru Gvineje Bisao, pri globalnoj klasifikaciji arhitekture ove zemlje, značajnija su društveno-ekonomska kretanja od permanentno prisutnih prirodnih uslova, međutim, princip zaštite od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova ovog podneblja, identično se sprovodi, kod objekata građenih na tradicionalni način, kao i kod objekata građenih „uvoznom” ili „savremenom” tehnologijom. Kada se govori o zaštiti, misli se na izgradnju ljudskih staništa, i način na koji ona štite ljude od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova. U ovom delu teksta, upoređićemo, na koji se način štite

ljudi u svojim staništima: od prekomerne insolacije i visoke temperature vazduha; od vode, bilo da se radi o atmosferskoj vodi, podzemnoj, ili o površinskim bujicama posle velikih kiša; od rušilačkog dejstva vetra, kao i drugih nepovoljnih uticaja prirodnih uslova. Da bi se preciziralo, u kojim ćemo okvirima pratiti načine zaštite od nepovoljnog dejstva prirodnih uslova, biće data globalna klasifikacija arhitekture ove zemlje, mada će o samoj klasifikaciji biti reči u posebnoj tezi. U ovom trenutku moramo, bez posebnih dokaza, prihvatiti tvrdnju da se arhitektura Gvineje Bisao može sistematizovati u tri velike grupacije, i to: tradicionalnu, kolonijalnu i postkolonijalnu arhitekturu (sistematizacija br. 1).

A 4.1**Zaštita od prekomerne insolacije i visokih temperatura**

U poglavlju o temperaturi vazduha u Gvineji Bisao (A/2.3), videli smo, da je prosečna godišnja temperatura oko 26-27°C, kao i karakter ekstremnih temperaturnih uticaja, gde i kada se oni javljaju. Iz navedenog bi se moglo zaključiti da temperatura vazduha i nije tako veliki problem, npr. kao kod nas, leti, u „debeloj hladovini i povetarac”. A upravo u ovome i leži problem - kako izgraditi kuću sa efektom „debele hladovine”? Kada ovu banalnu frazu, koja jasno opisuje udobnost i komfor življenja, prevedemo na „stručni jezik”, nastaje pitanje: kako životni prostor, kuću ili stan, zaštititi od uticaja prekomerne insolacije i visoke temperature? Uzrok visoke temperature u zatvorenom prostoru je: zagrejanost površina koje formiraju taj prostor, zbog njihove izloženosti direktnom uticaju sunčevih zraka, i zračenja akumulirane toplote u tim površinama, u pravcu unutrašnjosti zatvorenog prostora. Zaključujemo: treba eliminisati ili udaljiti uticaj direktne insolacije od površina koje formiraju prostor (od zidnih i plafonskih površina).

Da bi komfor bio potpun, bar po pitanju visokih temperatura, ostao nam je još problem „povetarca”, tj. kako uspostaviti permanentnu cirkulaciju vazduha u prostoriji, čija je temperatura niža od spoljne temperature vazduha?

Zaključujemo: treba stvoriti uslove vazdušnog potpritiska i natpritiska, pa da on cirkuliše i stvara „osećaj povetarca”.

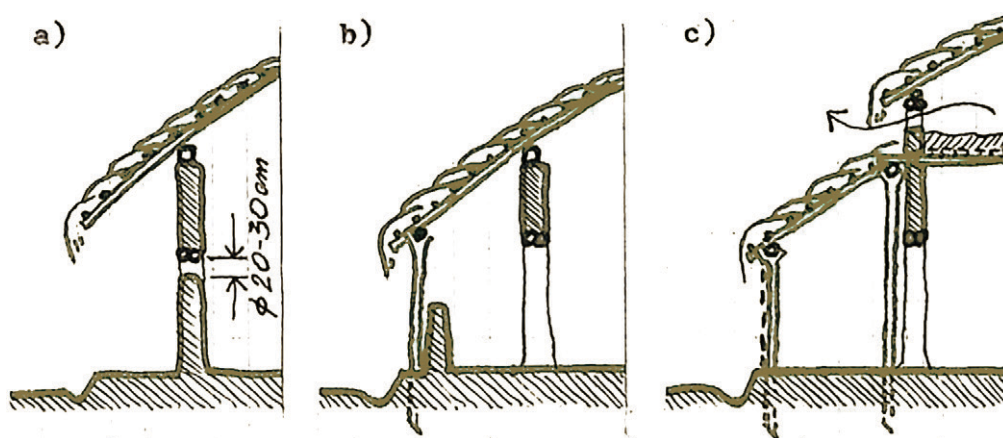
Isključujući mogućnost, da se ovako postavljeni zahtevi mogu jednostavno rešiti uvođenjem „veštačke klime”, može se konstatovati, da je, kako tradicionalna, tako i kolonijalna arhitektura Gvineje Bisao, dala brojne primere - kako je ovaj problem rešavan u praksi. S obzirom da je vek objekata građenih na tradicionalni način znatno kraći od objekata koje su gradili kolonisti, teško je danas tvrditi - ko je od koga učio, ali možemo da konstatujemo to, da je ovaj problem rešavan na skoro isti način, uz različitu primenu materijala i stepen primenjenosti svih elemenata zaštite. Na slici br. 26, data je šema zaštite od prekomerne insolacije i visokih temperatura. Analizirajući je, možemo zaključiti sledeće:

Udaljenje ili eliminacija direktnog uticaja insolacije, kako u tradicionalnoj, tako i u kolonijalnoj arhitekturi, može se sprovedi pomoću arhitektonskih elemenata, na sledeći način: ispred površina koje ograničavaju životni prostor, grade se dodatne površine - krov i veranda, koje sprečavaju direktnu izloženost sunčevim zracima zidnih i plafonskih površina. Tradicionalna arhitektura ovaj problem rešava na jedan od načina prikazanih na skicama koje slede (sl. 27);

Sl. 26 Princip zaštite od prekomerne insolacije i temperature, u prostoriji, arhitektonskim elementima

Legenda:

1. Prostor koji treba zaštititi od prekomerne insolacije i visokih temperatura
2. i 3. Površine koje formiraju prostor (plafon i zidovi)
4. i 5. Površine „suncobrani”
6. i 7. Pretprostor u senci kome dolazi do hlađenja vazduha
8. Mesto ulaska rashlađenog vazduha
9. Mesto izlaska pregrejanog vazduha iz prostora
10. Ventilacija potkrovlja

Sl. 27 Zaštita zidova: a) konzolnim krovnim prepustom; b) prepust oslonjen na stubove ili zidne verande; c) dograđena nadstrešnica nezavisno od krovne konstrukcije.

Kada izvršimo poređenje prikazanog načina zaštite zidova objekata u tradicionalnoj arhitekturi, sa načinom na koji se ovaj problem rešava u kolonijalnoj arhitekturi (sl. 28-32), možemo da zaključimo da su principi zaštite identični, uz razliku u materijalizaciji. Sama veranda ili nadstrešnica oko zidova objekta ima dvostruku ulogu: pored opisane, da štiti od prekomerne insolacije, utiče i na cirkulaciju vazduha u prostoriji, na sledeći način (sl. 27): zagrejan spoljni vazduh, zbog svoje relativno male specifične težine, u senci nadstrešnice se brzo hladi, postaje teži i pada na dole. U isto vreme, u prostoriji je vazduh zagrejan, razređen, tj. vlada potpritisak, koji, ako smo dobro postavili otvore za ulaz vazduha, uvlači rashlađeni vazduh sa verande u prostoriju. Unutra se odigrava poznati proces. Vazduh se zagreva, penje nagore i kroz otvore biva izvučen iz prostorije, opet zbog potpritiska koji vlada ispod samog krova verande, gde je vazduh zagrejaniji od onog koji izlazi iz prostorije. Ovako stvorena stalna cirkulacija vazduha kroz prostor, daje utisak stalnog povetarca. Primer koji sledi (sl. 40), prikazuje ekstremni primer zaštite objekata od prekomerne insolacije. Iza ove „čipke” od malih cementnih elemenata, krije se jedan jednostavan prizemni objekat sa četvorovodnim krovom, po funkciji „moskita” (džamija) u mestu Bafata u kontinentalnom delu zemlje. Ovi elementi,

koji se nazivaju „greljaš”, vrlo su eksploatisani kao funkcionalno estetski element, kako u tradicionalnoj i kolonijalnoj, tako i u postkolonijalnoj arhitekturi Gvineje Bisao. Pretpostavlja se da je donet širenjem islamske vere u ove krajeve, a da je zbog jednostavnosti izrade montaže, kao i svojih funkcionalno-estetskih osobina, prihvaćen u najširoj primeni. O njemu će biti još reči kroz naredna poglavlja.

Sl. 28 Kuće u Bisau

Sl. 29 Kuće u Bisau

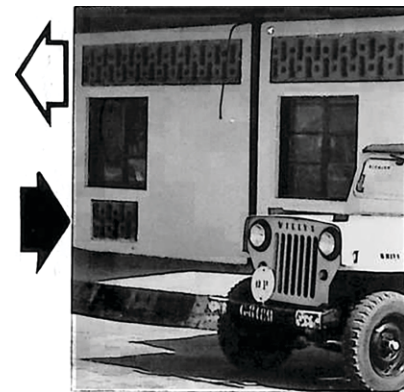
Sl. 30 Kuće u Bisau

Sl. 31 Krovovi i nadstrešnice

Sl. 32 Trgovačka ulica

Sl. 33 Otvori za cirkulaciju vazduha kod objekta vojne baze iz kolonijalnog perioda, danas Ministarstva javnih radova

Dosadašnjim izlaganjem, nisu iscrpljeni svi vidovi zaštite od visokih temperatura i insolacije, ali oni su široko poznati u arhitekturi, pa se na njima nećemo dugo zadržavati. To su:

- velika spratna visina prostora, zbog povećanja kubature vazduha u njoj, kao i stvaranja prostora za podizanje pregrejanog vazduha u prostoriji iznad ljudskog domašaja, zatim,
- zasenčenje i smanjenje prozorskih otvora, kao vid sprečavanja prodora toplog spoljnog vazduha u prostoriju, ukoliko je ona već dobro zaštićena od prekomerne insolacije,
- izbor lokacije za gradnju staništa naročito je izražen kod tradicionalnog načina građenja. Biraju se mesta u senci velikog drveća, najčešće mango drveta,
- izbor materijala za zidove objekata u tradicionalnoj arhitekturi, ide od masivnog zemljanog naboja, koji je izvanredan izolator, do zidova izrađenih od prepleta pruća ili trske, kroz koje stalno struji povetarac.

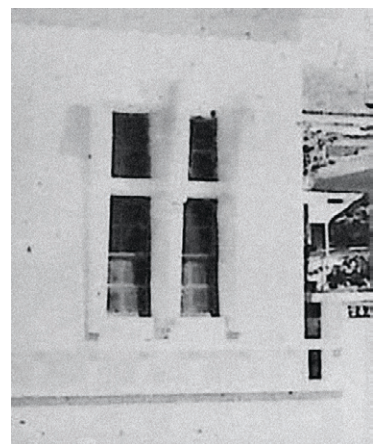
Slike 34-37 ilustruju neke od navedenih načina zaštite objekata od prekomerne insolacije i temperature. Prikazuju varijante zasenčenja prozorskih otvora, dok sl. 41 pokazuje minimalne, skoro tačkaste prozorske otvore na kolibi od zemljanog naboja. Slika 38 pokazuje primer povećane spratne visine u prizemlju i verandu na spratu sa svim elementima dobre zaštite objekta. Izbor lokacije koja štiti, prikazuje sl. 39. Na sl. 42 vide se objekti čiji su zidovi od prepleta trske kroz koju slobodno struji vazduh.

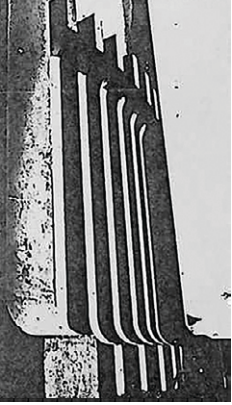
Sl. 34, 35, 36 i 37 Vrste zaštite prozorskih otvora betonskim elementima

Sl. 35 Zaštite prozorskih otvora

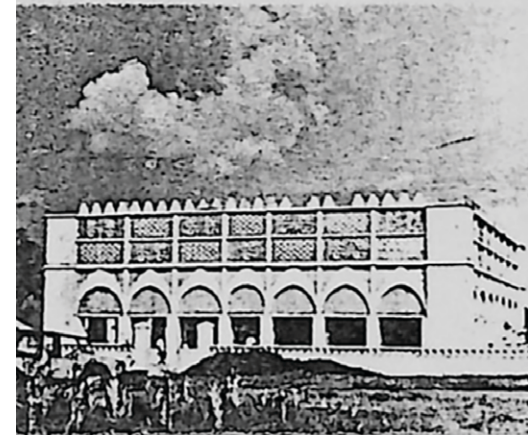
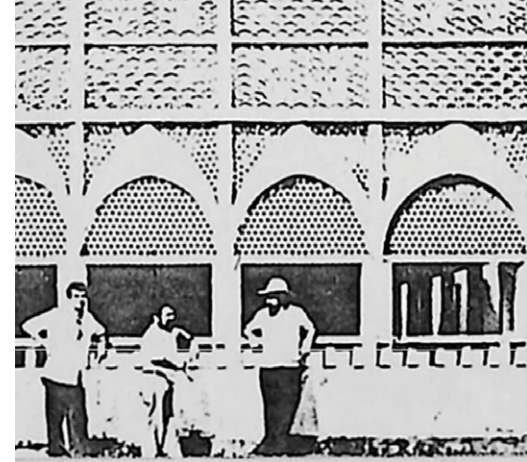
Sl. 36 Zaštite prozorskih otvora

Sl. 37 Zaštite prozorskih otvora

Sl. 38 Kuća u trgovačkom kvartu

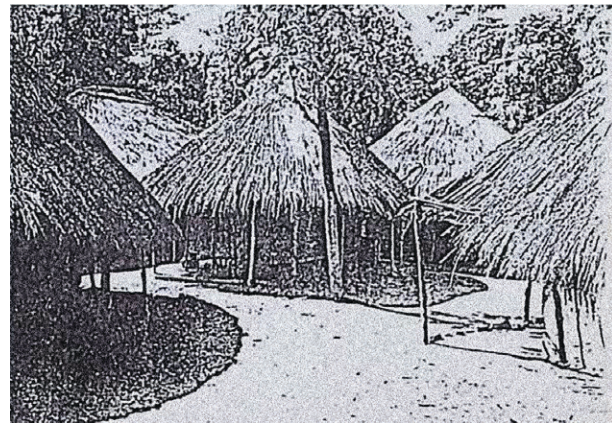
Sl. 40 Moskita u Bafati

Sl. 39 Stanište etničke grupe Bižagos

Sl. 41 Tradicionalna arhitektura

Sl. 42 Arhipelag Bižagos

A 4.2

Zaštita od vode

Da bismo razmotrili problem zaštite ljudskih staništa i objekata od nepovoljnih uticaja vode, u bilo kom vidu da se ona javlja (kao atmosferska, površinska ili podzemna), moramo odmah precizirati, koja voda ugrožava ljudska staništa, a koja ne. Izlaganje će biti započeto sa ovim drugim - vodama koje ne ugrožavaju ljudska staništa i objekte, da bi i problem zaštite od ovih voda bio odmah eliminisan, a to su:

- Vode reka,
- Vode morske plime,
- Podzemne vode.

Na prvi pogled može izgledati čudno da, gorenavedene vode ne ugrožavaju ljudska staništa i objekte, kad znamo da su reke ravničarske i plavne, te da sa plavnim površinama pokrivaju oko 4.000 km² od ukupne površine zemlje. Takođe, znamo iz prethodnih izlaganja, da preko šest metara visoka morska plima plavi velika priobalna prostranstva (poglavljje A/1.3), čime periodično oduzima oko 4.000 km² kopna. Međutim, ove plavne površine, čija je granica jasno ocrtana na terenu, ne koriste se za izgradnju bilo kakvih objekata. Mala gustina naseljenosti, od oko 26 stanovnika po kvadratnom kilometru, omogućava to da se za izgradnju ljudskih staništa biraju ocediti i permanentno suvi tereni. Možemo zaključiti da je u ovom slučaju izbor lokacije i najbolji vid zaštite od nepovoljnih prirodnih uticaja. Slična logika je primenjena i kod zaštite od podzemnih voda, a ona glasi: prilagođen način građenja prirodnim uslovima je i dobar vid zaštite od nepovoljnih prirodnih uticaja.

Prema sastavu tla (poglavljje A/1.2), videli smo da su površinski slojevi peskovito-šljunkovitog sastava, koji brzo propuštaju vodu do nižih, glinovitih i kompaktnih masa, po kojima se voda brzo ocedi do rečnih korita ili mora. Sigurno je, da bi, kod ovakvih uslova sastava tla, bilo dosta problema oko zaštite suterenskih prostorija od podzemnih voda, međutim, ni u tradicionalnoj, a ni u kolonijalnoj arhitekturi,

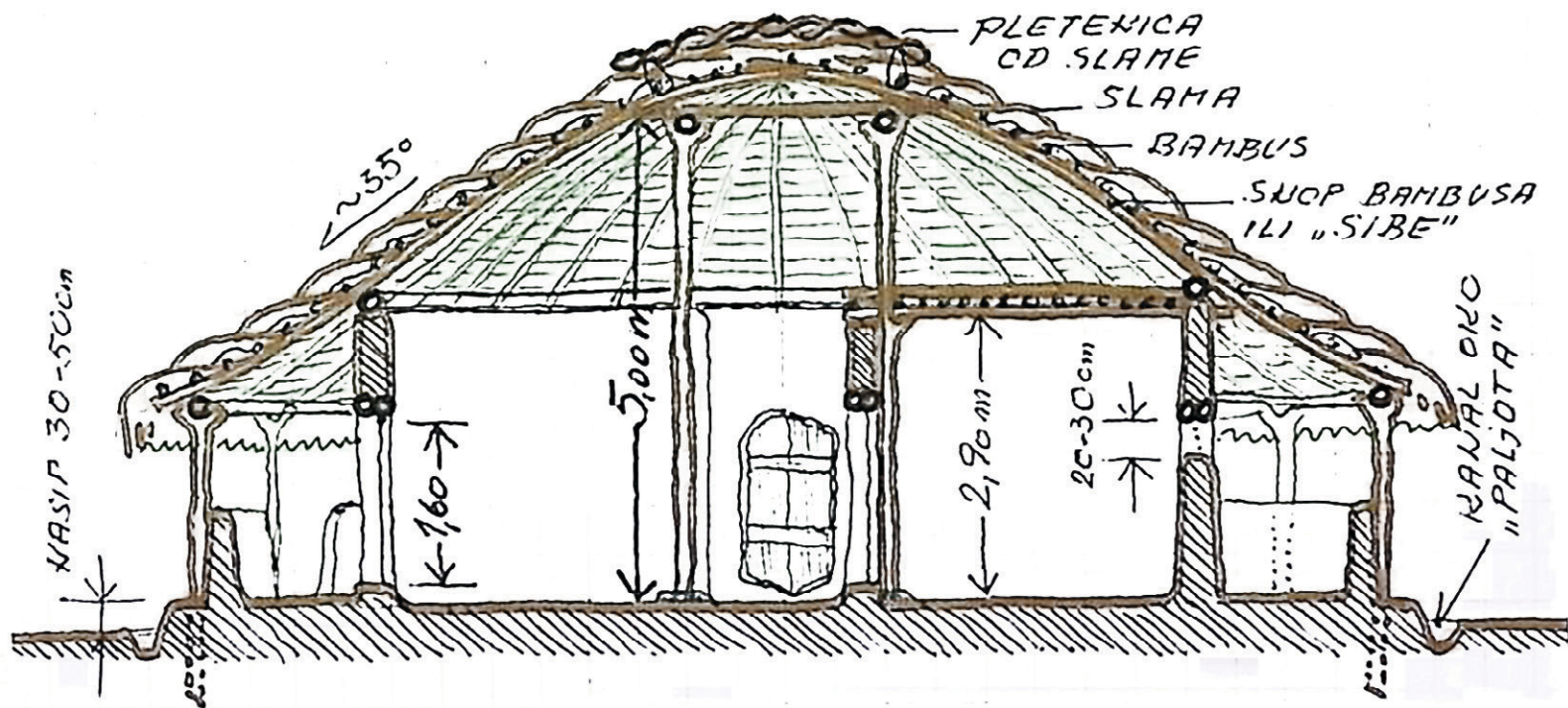
gotovo da nema primera objekata sa izgrađenim suterenskim prostorijama (Lično mi je poznat samo jedan objekat sa polusuterenom, a to je zgrada Suda kolonijalnih vlasti, a u suterenu je bio zatvor. Danas je ova zgrada Ministarstvo pravosuđa Republike Gvineje Bisao, a prostorije polusuterena su preuređene za kafe-kuhinju, restoran i klub). Vode koje direktno ugrožavaju objekte i ljudska staništa potiču od obilnih atmosferskih padavina u kišnom periodu, a čije su karakteristike ranije opisane (poglavljje A/2.2). Nepovoljno dejstvo atmosferskih voda na objekte, javlja se u dva vida:

A) dejstvo kiše, odozgo ili bočno kada je u sadejstvu sa jakim vetrom - vlažnim monsunima (poglavljje A/2.1);

B) dejstvo površinskih vodenih bujica posle obilnih atmosferskih padavina, koje tlo nije u mogućnosti brzo da upije (sl. 18).

Zaštita od kiše, bilo da se radi o vertikalnom dejstvu, ili o horizontalnom u sadejstvu sa vetrom, obezbeđuje se pravilnim izborom krovne konstrukcije i izborom krovnog pokrivača. Ovde možemo primetiti da isti principi koji važe za dobru zaštitu objekata od prekomerne insolacije (kosi krov i velika nadstrešnica), važe i za dobru zaštitu od atmosferskih padavina, uz uslov da je krovni pokrivač vodonepropustljiv, trajan i obezbeđen od rušenja pri dejstvu vlažnih monsunu.

Pošto su osnovni principi zaštite od atmosferskih padavina već pomenuti, razmotrićemo detaljnije kako se oni primenjuju u tradicionalnoj, kolonijalnoj ili postkolonijalnoj arhitekturi.

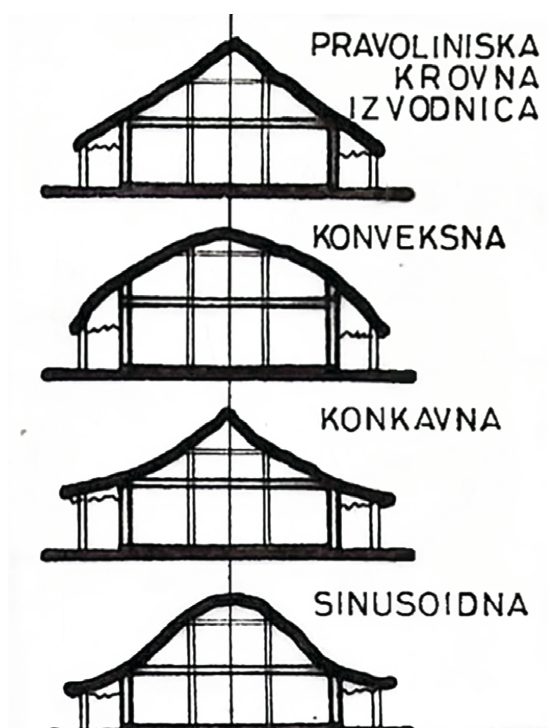

Sl. 43 Tipičan presek „paljota”

A 4.2.1

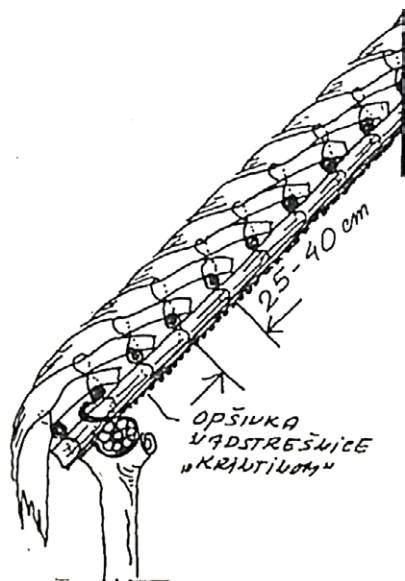
Tradicionalna arhitektura primenjuje isključivo „kosi krov”. Primenjeni materijali, kako za konstrukciju krova, tako i za krovni pokrivač, ne omogućuju primenu „ravnih krovova”. Krovna konstrukcija je najčešće od gredica dobijenih cepanjem stabla palme „sibe” ili od snopova bambusovog pruća koje omogućava bolje oblikovanje krova i prilagođavanje, najčešće, kružnoj ili zaobljenoj pravougaonoj osnovi.

U tradicionalnoj arhitekturi Gvineje Bisao primenjuju se raznovrsni oblici krovne izvodnice, pravolinijski, konveksni, konkavni ili sinusoidni, ali bez obzira koji oblik je primenjen, funkcija mu je jedinstvena – da odbije vodu od zidova objekta, s obzirom da su zidovi uglavnom, slabo otporni na dejstvo vode (zemljani nabo, preplet od pruća ili bambusa i sl.). Odbijanju vode od objekta doprinosi nadstrešnica, čija dubina može biti i do dva metra.

Sl. 44 Šema oblika krovova kod „paljota”

Krovni pokrivač u tradicionalnoj arhitekturi je isključivo slama. Sakuplja se u predelima savana u sušnom periodu, veže u snopove (strukove) i posle dosušivanja, postavlja se na krov vezivanjem za „letve” od bambusovog pruća, raspoređenog na rastojanju od 25 do 40 cm, što zavisi od debljine krovnog pokrivača. Na jugu zemlje, gde su padavine obilnije postavlja se i u tri sloja (sl. 45), kada je krovni pokrivač deo i preko 40 cm, dok u suvljim predelima na severoistoku zemlje debljina krovnog pokrivača opada na svega 20 cm, a razmak letava se povećava. Slama je vrlo efikasan pokrivač, pošto voda sa nje lako klizi, ali nije dugotrajna. Zamena pokrivača se vrši svake druge-treće godine. Vezivanje slame za letve se vrši prirodnim vezivima, rafijom ili lijanom, koja se prethodno omekšava radi poboljšanja savitljivosti. Slama, kao krovni pokrivač, nepouzdana je na uticaj vetra. Posebno na delu ispod verande, gde je vetar može poduhvatiti odozdo i odneti sa krova. Iz ovog razloga, na delu verande, vrlo se često može videti opšivka od prepleta načinjenog od bambusa sečenog u trake, koji se naziva „krintin”. Ovaj preplet se koristi u druge svrhe: za ograde oko ljudskih staništa, za ograde verandi, za plafone, pa čak i za zidove kuća ili pomoćnih objekata, kada je potrebno bolje provetravanje kroz zidove.

Sl. 45 Pokrivanje krova slamom

Završetak krovnog pokrivača u slemenu radi se posebnim prepletom slame u „pletenicu”, koja se dopunski vezuje sa krovnom konstrukcijom, što, transponovano u nama poznati način pokrivanja krovova sa crepom, predstavlja neku vrstu „slemenjaka” (sl. 43).

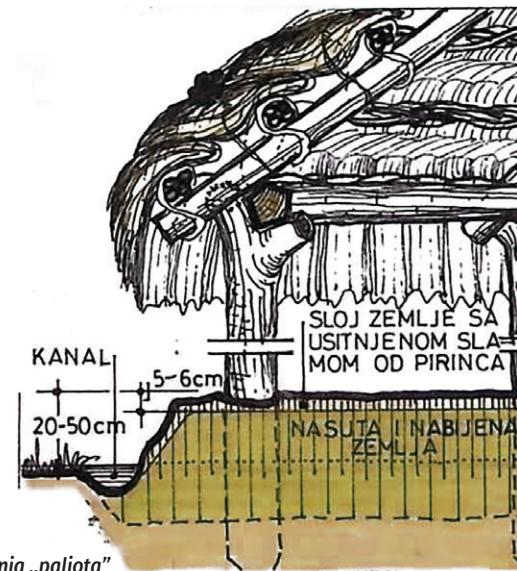
Nagibi krovnih ravni kreću se od strmih do vrlo strmih, najmanje 2:3 (34,7°) ili 3:4 (36,9°), vrlo često 1:1 (45°), ali ima primera korišćenih nagiba krovnih ravni i preko 55°. Padovi krovnih ravni ispod 30° koriste se samo kao nadstrešnice za zaštitu od prekomerne insolacije (senici).

Zaštita od bujica se vrši pomoću kanala, i to:

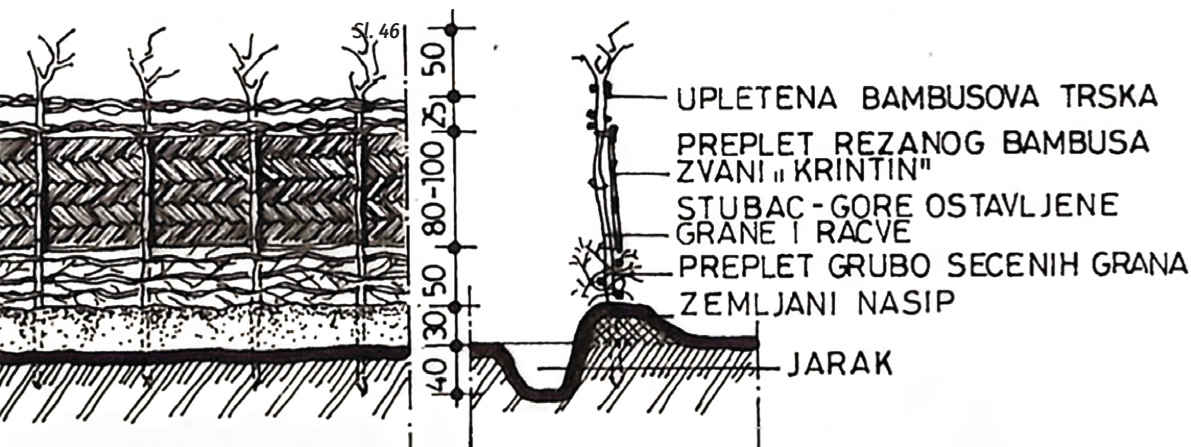
A) kanal oko samog objekta, širok 30-50 cm, a dubok oko 25-40 cm. Ukopava se u teren oko nasipa na kome je objekat izgrađen, a koji je odignut od tla od 20 do 50 cm. (sl. 46).

B) kanal oko grupe objekata - ljudskog staništa - ili „tabanke”, kako se ove grupacije nazivaju, obično je kombinovan sa ogradom oko staništa od pruća, „krantina” ili bambusa. (sl. 47).

Zemlja koja se izvadi pri kopanju kanala oko staništa, koristi se kao nasip oko teritorije staništa, u koji se dograđuje ograda od pruća, a čime se povećava visina same ograde koja štiti i od upada krvoločnih zveri u naseobinu (ili ljudsko stanište - kako smo do sada nazivali osnovnu grupaciju objekata za stanovanje). Postoji bezbroj načina za konstrukciju same ograde, manje ili više dekorativni ili funkcionalni, ali uz jedinstven princip - da se grade od materijala koji se može naći u neposrednoj blizini.

Sl. 46 Detalj krova i prizemljenja „paljota”

Sl. 47 Način građenja ograde oko staništa

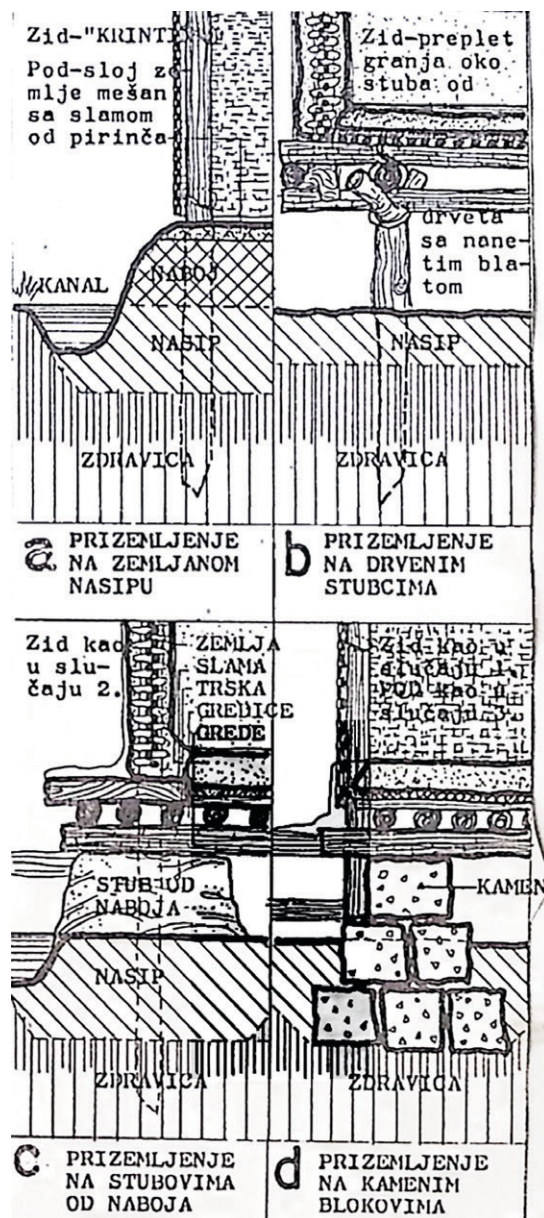
U središtu staništa koje je omeđeno kanalom i u kome je svaki objekat takođe oivičen kanalom, vrlo često nailazimo i na postojanje centralnog kanala koji odvodi vodu iz staništa u slobodni prostor, a na koji su nadovezani svi kanali unutar staništa kao i kanal oko celog staništa. Princip drenažnih jama i kanala nije poznat u tradicionalnoj arhitekturi, tako da su ovi kanali otvorenog tipa, a neretko služe i za odvod otpadnih voda (koje nisu zagađene fekalijama) iz kuhinje ili kupatila. Fekalne otpadne vode se kanališu van granica ljudskih staništa.

Kanal, mada najefikasniji način za usmeravanje i brzo odvođenje bujice van zone ljudskog staništa, nije i jedini način zaštite od bujica. Pošto bujice ugrožavaju objekte u zoni prizemljenja, a u cilju zaštite od bujica, prizemljenje objekata se vrši na jedan od načina prikazanih na šemama koje slede, a koje možemo svrstati u dve grupacije:

- A) izgradnja objekata na nasipu, koji je prikazan na sl. 48a, ili
- B) izgradnja objekata na stubovima koji odvajaju podnu konstrukciju objekta od nivoa postojećeg tla (prikazano na sl. 48b, c, i d).

Ovo odvajanje se može izvršiti pomoću stubića od drveta, stubića od zemljanog naboja ili kamena. Ovi metodi se najčešće koriste pri izgradnji objekata za čuvanje stoke ili namirnica, dok se objekti namenjeni stanovanju uglavnom grade na nasipu koji je vrlo brižljivo pripremljen: najpre se odstrani sloj zemlje u kome ima organskih materija (humus), a zatim se gradi nasip od kompaktnije zemlje uz nabijanje drvenim nabijačem.

Završni sloj nasipa, koji je ujedno i pod kuće, je od kompaktne zemlje (gline) zamešene sa slamom od pirinča, koja predstavlja neku vrstu „armature” i sprečava pojavu pukotina u podu. Ovaj sloj je debeo 5-6 cm (sl. 48a).

Sl. 48 Način prizemljenja „paljota”

A 4.2.2

Kolonijalna arhitektura, u cilju zaštite od atmosferskih padavina i bujica, koristi i primenjuje identične principe kao i tradicionalna. Razlika je samo u primeni građevinskih materijala za krovne pokrivače, a koji su uvezeni iz Evrope: crep, lim salonit i sl., čiji je način ugrađivanja nama dobro poznat. Krovna konstrukcija je uglavnom klasična-drvena, ređe od čeličnih profila i rešetkastih čeličnih nosača tipa „R”.

Sl. 49 Kuće kolonijalne arhitekture u trgovačkom kvartu grada Bisao

Sl. 50 Fasada od keramike

Sl. 51 Mozaik od keramičkih pločica

Zidovi su zaštićeni velikim krovnim nadstrešnicama i verandama, a ima i primera kada se fasada kompletno oblaže vodootpornim materijalima, kao što su keramičke pločice, ponekad oblikovane u formu ornamenta ili mozaika. Ovaj princip, oblaganja fasada keramičkim pločicama vrlo se često sreće u Portugaliji, odakle su ga kolonisti preneli u Bisao. Voda od obilnih kiša koja postaje bujica na kolovozima i trotoarima, odvodi se poluotvorenim kanalima - „valetama” od betonskih elemenata, do mora ili reke, što je u principu identično kao i u tradicionalnoj arhitekturi.

A 4.2.3

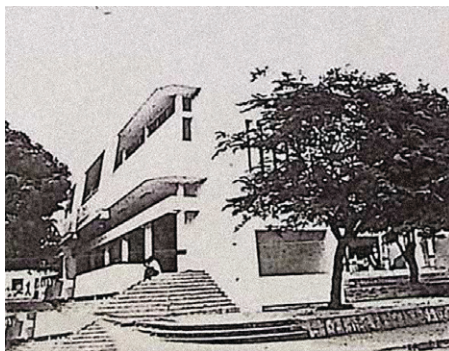
Postkolonijalna arhitektura, i pored dosta lutanja u traženju sopstvenog izraza, oslanjajući se, koliko na tradicionalnu, tako i na kolonijalnu arhitekturu, uz permanentni uticaj evropskih trendova, problem zaštite od nepovoljnih uticaja atmosferske vode i bujica, najčešće rešava na proverenim principima, vekovima akumuliranog iskustva tradicionalne arhitekture. Ovi principi se mogu sažeti u jedan jedini zahtev koji se mora ostvariti, bilo o kom „trendu” da se radi, a to je: da se atmosferska voda mora odvesti od objekta, najkraćim putem i za najkraće vreme. Kada ovaj zahtev dešifrujemo projektantskim jezikom i načinom izražavanja - crtežom i projektom - pojaviće se: kosi krovovi, nadstrešnice, kanali i oluci velikih profila, a sve te elemente smo već videli u tradicionalnom načinu građenja. Razlika je u primeni savremenijih materijala i konstruktivnih rešenja, kao što su: bitumenska šindra (sl. 52), profilisani alu-lim sa skrivenom kosom konstrukcijom krova od čeličnih profila, zatim sa drenažnom jamom za odvod vode i kanalima podignutim do nivoa krovnih ravni, koji sakupljaju vodu u određene tačke umesto kanala na površini terena i slično (sl. 53 i 54), kao i brojni drugi primenljivani načini projektovani sa istim ciljem, da se zadovolji gorepostavljeni zahtev.

Sl. 52 Postkolonijalni objekat

Sl. 53 Postkolonijalni objekat

Sl. 54 Postkolonijalni objekat

Iz napred izloženog, mogli bismo zaključiti da se postkolonijalna arhitektura, u traganju za kvalitetnijim tehničkim rešenjima zaštite od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova, oslanja na uvozne materijale i iskustva sa „starog kontinenta”, što bi bilo samo delimično tačno: u kolonijalnom periodu se pokazalo da je klasični crep dobar materijal za pokrivanje krovova. Međutim, on je bio isključivo uvožen iz Portugalije. Danas, u Gvineji Bisao postoji sopstvena ciglana za proizvodnju opekarskih elemenata (blokova i crepa) u mestu Bafata; u kolonijalnom periodu se uvozio cement od koga su pravljani blokovi za zidanje zidova. Danas je količina uvoza cementa smanjena time što se on koristi samo kao vezivo za blokove od opekarskih elemenata; postoji veći broj primera da su savremeni objekti građeni na tradicionalni način - primenom isključivo domaćih materijala, drveta i slame, uz primenu savremenih metoda zaštite ovih materijala, tako da oni postaju otporniji i trajniji, a sami objekti su vrlo atraktivni, posebno za turističko-ugostiteljske sadržaje.

Ispravnije bi bilo da se zaključi, da je arhitektura Gvineje Bisao, u postkolonijalnom periodu, u fazi traženja sopstvenog izraza, kako u pogledu primene građevinskih materijala, tehničkih rešenja zaštite od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova, tehnologije građenja, tako i u pogledu planiranja poboljšanja uslova življenja u urbanoj i ruralnoj sredini, uz napor da se uticaj uvoznih materijala svede na minimum, a da se poboljšaju svojstva i trajnost domaćih građevinskih materijala, te proširi domen njihove primene.

Sl. 55 Turistički atraktivan ugostiteljski objekat na plaži ostrva Bižagos, projektovan na principima tradicionalne arhitekture

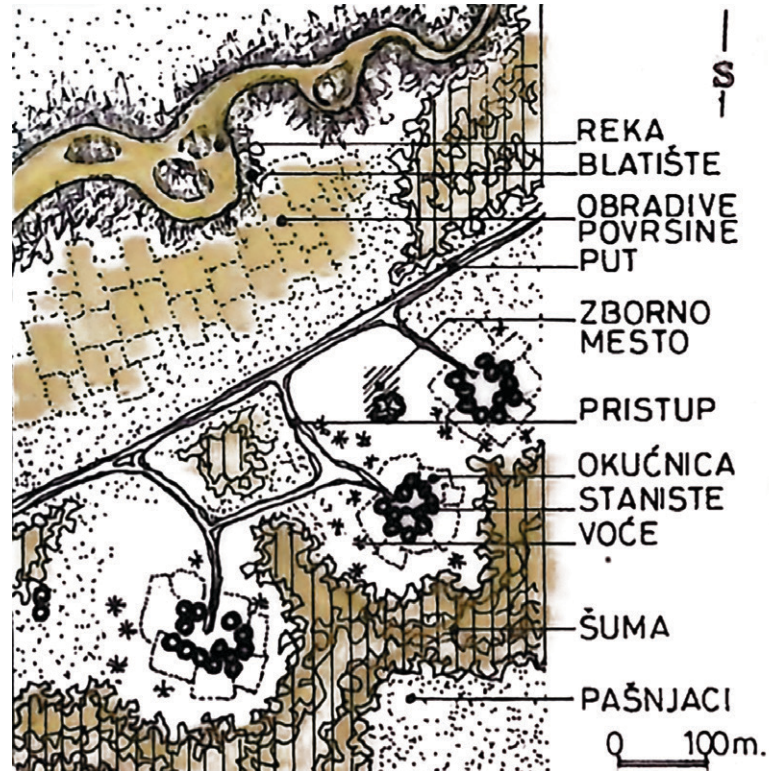
A 4.3

Zaštita od nepovoljnih dejstava vetra

Videli smo da monsuni koji duvaju iz pravca juga i jugoistoka u kišnom periodu (poglavlje A/2.1), mogu imati i rušilačku snagu, kojoj najčešće podležu objekti građeni na tradicionalni način. Objekti kolonijalne i postkolonijalne arhitekture, građeni solidnijim, otpornijim i uglavnom uvoznim građevinskim materijalima, u principu, otporni su na dejstvo vetra, sem u slučaju kada su nepropisno ugrađeni, tako da zaštita ovih objekata od rušilačkog dejstva vetra, ovde neće biti razmatrana. Najčešći primer su tehnički nepropisno izvedene krovne nadstrešnice, bez opšivke ispod same nadstrešnice. Kada vetar poduhvati krovni pokrivač, odnosi ga i lomi, a neretko odnese i ceo krov. Objekti građeni na tradicionalni način, na bazi vekovima sakupljanog graditeljskog iskustva, pokazuju niz rešenja zaštite od nepovoljnog dejstva vetra:

Izbor lokacije za gradnju staništa je najvažniji vid zaštite, ne samo od vetra, već, videli smo ranije, od svih do sada navedenih prirodnih uslova od kojih se mora štititi. Naselja i staništa koja su nastala prirodnim putem – narastanjem porodica, a bez uticaja nekih drugih uslova savremenijeg datuma, kao što su trgovina, blizina gradova, industrija i sl., izgrađeni su po principu prikazanom na sl. 56, gde ih šumski pojas štiti, kako od vetra, tako i od prekomerne insolacije, erozije u vreme vodenih bujica i drugih nepovoljnih dejstava prirodnih uslova.

Drugi vid zaštite od nepovoljnog dejstva vetra je: izbor oblika i položaja volumena objekta u odnosu na pravac najnepovoljnijeg dejstva vetra. Globalnom spoznajom arhitekture Gvineje Bisao, koja je građena na tradicionalni način, možemo zaključiti da je bar 90% ovih objekata kružnog ili zaobljenog oblika. Možemo se upitati - zašto? Odgovor se može dati iz raznih aspekata posmatranja ove pojave - funkcionalnog, konstruktivnog, ali i sa aspekta zaštite od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova, pre svega vetra. Najstariji oblici osnove koji su publikovani u literaturi o Gvineji

Sl. 56 Tipična grupacija nekoliko staništa većih porodica istog plemena, nastala prirodnim narastanjem porodice, uz zastupljenost bavljenja zemljoradnjom, stočarstvom, lovom i ribolovom

Bisao (sl. 58 i sl. 60) iz 1954. god. („Guiné Portuguesa” od A. Teixeira da Mota), pokazuju strogu kružnu formu ili zaobljavanje kvadratne forme u pravcu dejstva vetra. Današnji najčešći oblici osnove su kvadratnog oblika, ali sa tendencijom zaobljavanja verande - nadstrešnice i krovne konstrukcije (sl. 59). U zavisnosti od regiona, etničke grupacije i lokalnog materijala za izgradnju objekata, u Gvineji Bisao nailazimo na veliku raznovrsnost oblika osnove, koja će, u daljem tekstu, biti jedan od elemenata klasifikacije tradicionalne arhitekture, a sada, kroz problem utvrđivanja zavisnosti oblika forme i dejstva vetra, pokušaćemo dokazati da je ovaj odnos u zavisnosti. Posmatraćemo četiri idealizovana modela volumena objekata (sl. 62) i ustanoviti koeficijent odnosa površine dejstva

vetra i površine na koju vetar deluje, kao pokazatelj uticaja vetra na volumen, $k = P_v/P_o$, i koji za vertikalni zid postavljen upravno na pravac vetra iznosi $k = 1,0$. Vidimo da pri rotiranju objekta (volumena) za 45° na pravac dejstva vetra, ovaj koeficijent (snaga vetra) opada na $k_2 = 0,707$. Kroz primere date na sl. 62, možemo zaključiti da je za nepovoljno dejstvo vetra na objekat-volumen, najpovoljniji kružni oblik osnove sa što nižim vertikalnim zidovima i sa kupastim krovom - što veće visine. Kada ovo tvrđenje uporedimo sa jednim konkretnim primerom, objekta sa uobičajenim proporcijama i formom prikazanom na sl. 57 i primenimo istu računicu kao i za gornje idealizovane modele, videćemo da je, ovako izabran volumen smanjio nepovoljno dejstvo vetra za preko 50%, ili konkretno:

$$k = \frac{P_v}{P_o} = \frac{a \times h_1 \div 2 + a \times h_2}{p \times a \times s \div 4 + p \times a \times h_2 \div 2} = \frac{h_1 + 2 \times h_2}{p \times (s \div 2 + h_2)} = \frac{4,8 + 2 \times 2,1}{3,14 \times (8,2 \div 2 + 2,1)} = 0,426;$$

gde je:

P_v= površina dejstva vetra

P_o= površina objekta na koju dejstvuje vetar

a= prečnik osnove

s= dužina izvodnice krova kupastog oblika

h₁= visina vertikalnog zida

h₂= visina kupastog krova

p= Rudolfov broj 3,141592654...

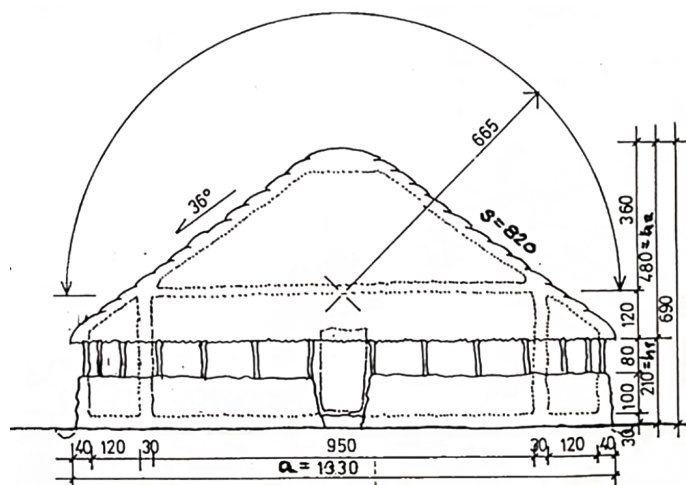
Da li je ovo odgovor na ranije postavljeno pitanje - zašto su objekti građeni na tradicionalni način u ovom podneblju okrugle i zaobljene forme? Sigurno je to, da je ovo jedan od odgovora, a da ima i drugih razloga, prve svega - konstruktivnih.

Ograđivanje objekata i celih grupacija objekata - staništa, takođe je vid zaštite od nepovoljnog dejstva vetra. U prethodnom tekstu smo videli da podizanje ograda ima i druge zaštitne funkcije (sl. 47). Od nepovoljnih dejstava prirodnih uslova, ali uporedo sa navedenim, direktno utiče na slabljenje i promenu pravca dejstva vetra pre nego što njegova rušilačka

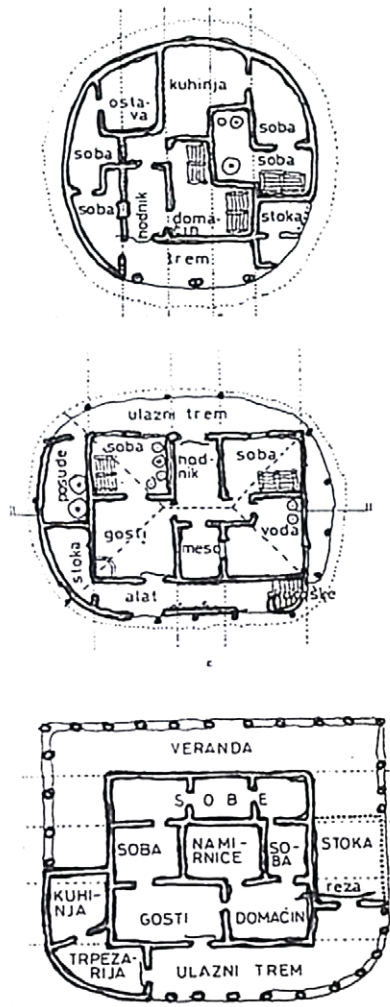
snaga stigne do objekata i ljudskih staništa. Ograda nikada nije potpuna zaštita (barijera) od vetra. Ona je transparentna, i deo snage vetra propušta, ali razbija njegovu koncentraciju i usmerenje. U protivnom, da ima funkciju potpunog zaustavljanja maksimalne snage vetra, dimenzije ograde bi bile nesrazmerno velike u odnosu na dimenzije objekta koji štite. U ovom primeru se ogleda proporcionalnost arhitektonskih elemenata u odnosu na važnost primarne funkcije tih elemenata, što je rezultat graditeljskih iskustava prenošenih sa kolena na koleno kroz generacije.

Građevinski detalji su takođe važan element zaštite objekata od vetra. Najosetljivije mesto je krovna nadstrešnica, i to po pitanju detalja, njoj se posvećuje najveća pažnja.

Ovo se odnosi na detalj opšivanja nadstrešnice - najčešće prepletom od rezanog bambusa („krintinom” pričvršćenim neposredno za robove krovne konstrukcije). Opšivka ima istu ulogu kao i ograda - da razbije direktno dejstvo vetra (na krovni pokrivač) i promeni smer njegovog dejstva (sl. 63).

Sl. 57 Objekat sa uobičajenim proporcijama i formom

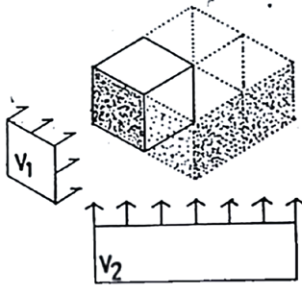

Sl. 58, 59 i 60 Osnove „paljota” iz 1954. godine

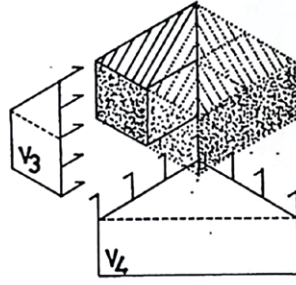
Sl. 61 Različiti oblici osnove stambenih objekata kod tradicionalnog načina građenja

OBJEKT SA RAVNIM KROVOM

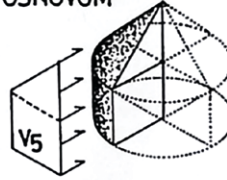
-UPRavno NA PRAVAC VETRA $K_1 = 1,000$
-SMAKNUTO ZA 45° NA PRAVAC VETRA $K_2 = 0,707$

OBJEKT SA KOSIM KROVOM-CETVOROVIŠNI

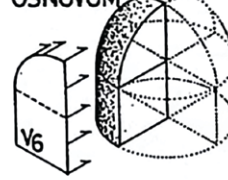
-UPRavno NA PRAVAC VETRA $K_3 = 0,879$
-SMAKNUTO ZA 45° NA PRAVAC VETRA $K_4 = 0,621$

OBJEKT SA KUPASTIM KROVOM I KRUŽNOM OSNOVOM

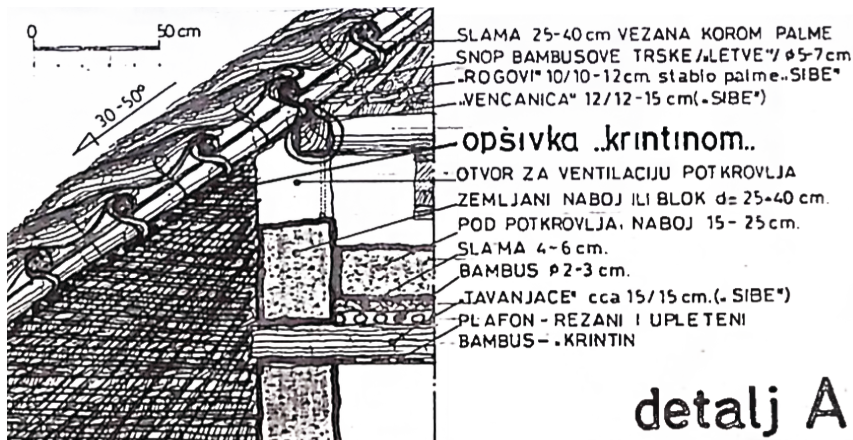
$K_5 = 0,559$

OBJEKT SA KUPOLASTIM KROVOM I KRUŽNOM OSNOVOM

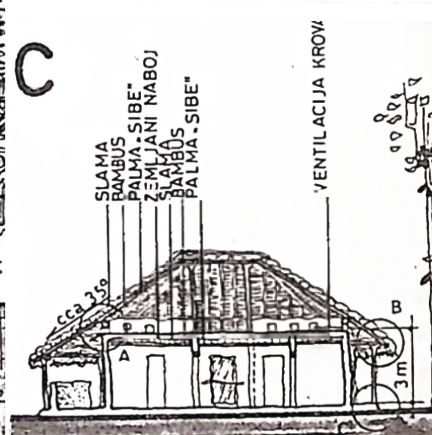
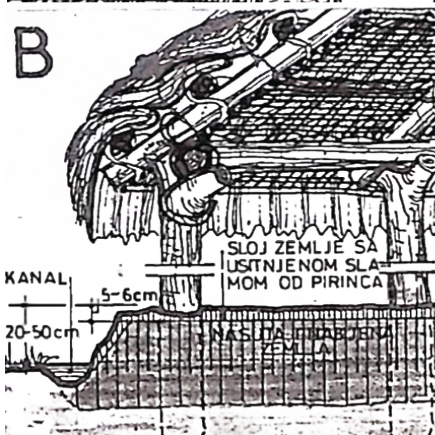

$K_6 = 0,568$

Sl. 62 Objašnjenje razloga za formiranje kružne osnova

detalj A

Sl. 63 Građevinski detalji i zaštita od vetra

A 4.4

Zaključak o prirodnim uslovima i njihovom uticaju na arhitekturu Gvineje Bisao

Pre donošenja zaključka o uticaju prirodnih uslova na arhitekturu Republike Gvineje Bisao, treba naglasiti, da do sada, ni u jednom poglavlju nije bilo reči o dejstvu i zaštiti od zemljotresa. Razlog ovakvog stava je taj, što se ovo područje smatra stabilnim na seizmičke uticaje. Za poslednjih 35 godina, na ovom području nije zabeleženo ni najmanje pomeranje tla, a pre toga i nisu vršena bilo kakva seizmička merenja. Ako bismo danas tražili podatke o seizmičkim uticajima na tlu Gvineje Bisao, od zvaničnih institucija države - odgovor bi bio „nema zabeleženih podataka o bilo kakvim dejstvima seizmičkih sila u kolonijalnom i postkolonijalnom periodu”, - drugim rečima: sa seizmičkim uticajima se ne računa na teritoriji Gvineje Bisao. Koliko je ovaj podatak pouzdan, ostavlja se na procenu stručnjacima za globalno rekognosciranje seizmičkih pojava na nivou kontinenta, a nama, sadašnjim i budućim graditeljima na ovom području, ostaje da se slobodno opredelimo, prema sopstvenom iskustvu, koji ćemo stepen zaštite primeniti pri projektovanju i izvođenju objekata.

Videli smo da su prirodni uslovi imali presudan uticaj na razvoj i osnovne karakteristike tradicionalne arhitekture.

Možemo zaključiti i to da su pojedini prirodni uslovi, a pre svega klimatski, uticali i na specifičnosti građenja u kolonijalnom periodu, mada nisu bili i presudni.

Postkolonijalna arhitektura je danas u fazi traženja sopstvenog izraza, oslanjajući se na tradicionalna iskustva, komfor koji nudi kolonijalno građevinarstvo i vrlo jak uticaj stranih stručnjaka i stranog kapitala koji forsirano nameće neke kanone proverene u drugim afričkim kolonijama, ali nedovoljno na tlu ove zemlje - što se posebno odražava u glavnom gradu - Bisao.

Očekuje se, da posle ovog prelaznog - postkolonijalnog - perioda, na stečenim iskustvima, Gvineja Bisao pronade odgovarajući put ka stvaranju sopstvene savremene arhitekture, usklađene prema svojim ekonomskim mogućnostima i prvenstveno prema prirodnim uslovima, koje treba poštovati i očuvati.

B

- 1 PRETKOLONIJALNI PERIOD
- 2 KOLONIJALNI PERIOD
- 3 POSTKOLONIJALNI PERIOD
- 4 ARHITEKTURA I DRUŠTVENO-EKONOMSKA KRETANJA

PRETKOLONIJALNI PERIOD

Istorija Afrike u preistorijskom i ranom istorijskom periodu poznata je preko starih civilizacija, egipatske, feničanske, Grčke i Rima. Ova znanja o istoriji Afrike bila su ograničena na teritorije severno od Sahare, dok su predeli južno od Sahare bili skoro nepoznati. Najstariji pisani dokument, iz vremena 400 godina p.n.e. potiče od Herodota, u kome je opisano postojanje „crnih ratnika” i Pigmeja, i upućuje na to, da su, i pored velike barijere za komuniciranje koju je predstavljala Sahara, ipak postojali izvesni kontakti sa „crnim narodima” južno od saharske pustinje. Najstarija geografska karta Afrike, izrađena oko 200. godine p.n.e. od strane nepoznatog grčkog kartografa nastanjenog u Egiptu, pokazuje da su znanja o teritorijama severno od Sahare vrlo precizna, dok je predstava predela južno od Sahare čista imaginacija i fantazija, ali pod nazivom „zemlje crnaca”.

Na osnovu arheoloških i drugih istraživanja, danas je poznato da su južno od Sahare postojale civilizacije crnih naroda sa svojom autohtonom kulturom i organizacijom društva:

- U zapadnom delu afričkog kontinenta, na teritoriji današnje Nigerije, oko 9 vekova p.n.e. postojala je civilizacija pod imenom Nok, danas poznata po arheološkim iskopinama figura za ceremonijalne obrede, koje su bile izrađene od zemlje (u originalnom tekstu „Istorije Gvineje Bisao i Zelenortskih ostrva”

štampanoj od strane PAIGC-a 1974. god, edicija Afrontamento-PORTO, Portugalija, stoji: „estatuetas de terra cozida” ili u prevodu „statue od kuvane zemlje”). U arhaičnim jezicima pojedinih plemena i danas postoji reč „nok” koja označava crnu boju („nok”- crno, „nok nok”- crnje, a „nok nok nok”- najcrnje).

- U istočnom delu Afrike južno od Sahare, u periodu od 6. veka p.n.e. pa sve do 4. veka n.e. razvila se, na teritoriji današnjeg Sudana, civilizacija Meroidika, poznata još i pod nazivom Nubija ili kraljevstvo Napata-Meroe. Ove civilizacije imaju primitivan robovlasnički sistem uz, još uvek čvrste rodovske zajednice, a svoj razvoj baziraju na poznavanju prerade metalnih ruda i izradi metalnih predmeta, pre svega oružja i oruđa.

- Pod istim uslovima razvila se i civilizacija oko grada Axum na teritoriji južno od današnje Etiopije, s tim što su oni poznavali način prerade gvozdene rude.

- Za prenošenje znanja i iskustava razvijenih civilizacija severne Afrike, u predele južno od Sahare, od posebnog je značaja velika migracija plemena Bantu, sa početka n.e., iz ravnica gornjeg Nila prema centralnoj i zapadnoj Africi. Plemena Bantu su prenela u nove regione „crnih naroda” veštinu prerade gvozdene rude.

Zajednička karakteristika ovih civilizacija je da su društva organizovana na bazi krvnog srodstva, u plemena, a da se više plemena ujedinjuje u jače saveze pod komandom jednog „kralja”, pre svega zbog osvajачkih ili odbrambenih ratova. U mirnim vremenima moć „kralja” nije bila od većeg značaja, već je pripadala „veću staraca”. Začeci primitivnog robovlasništva se javljaju u trenutku kada se prestaje sa egzekucijom zarobljenih ratnika drugih plemena, tj. kada zarobljenici počinju da se koriste kao radna snaga za najteže fizičke poslove, što ubrzo dovodi i do klasnog raslojavanja po osnovu posedovanja većeg broja robova.

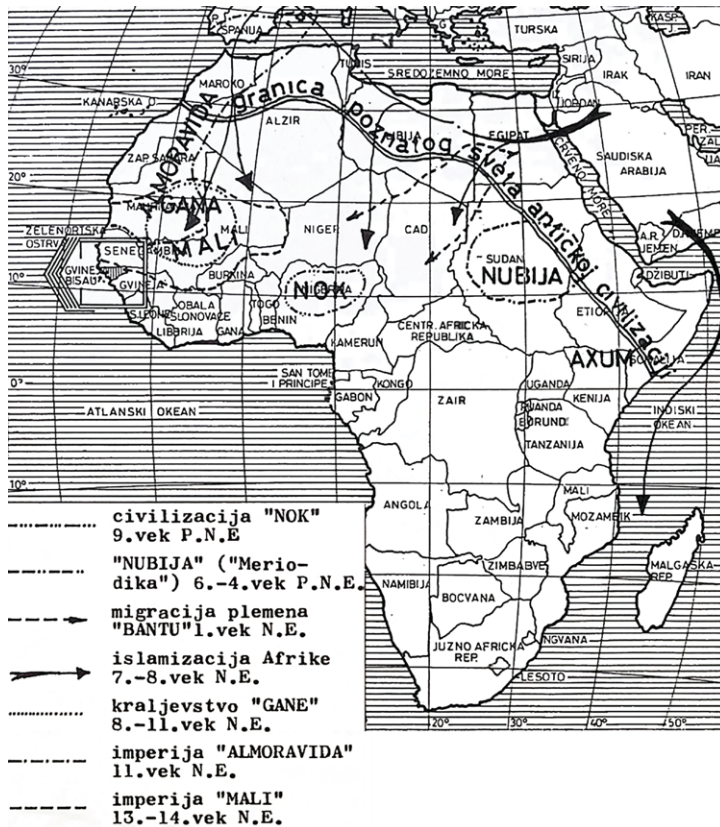
- Verovatno bi se ovaj proces razvoja društva nadgrađivao na način poznat u istoriji razvijenih civilizacija severne Afrike i Evrope, da nije bio prekinut pokretom islamizacije afričkog kontinenta od strane Arapa, koji počinje u 6. veku n.e.

U svom velikom osvajачkom pohodu Arapi iz severne Arabije, sa svojom brzom konjicom, pokorili su, od 630. do 712. godine n.e. celu severnu i srednju Afriku, kao i delove Evrope (Španiju i Portugaliju). Sa druge strane, Arapi iz južne Arabije, poznati kao dobri moreplovci, polaze u osvajачke pohode duž istočnih i južnih obala afričkog kontinenta. (Vođa arapa i „božiji izaslanik” Muhamed, rođen oko 571. god. prelazi iz Meke u Medinu 622. godine n.e. od kada muslimani vode svoj kalendar. Prognani Muhamed se 630. godine trijumfalno vraća u Meku, od kada svi pripadnici arapskih naroda prihvataju islam kao jedinu veru). Osvajачki pokret severnih i južnih naroda Arabije postaje i opšti pokret za islamizaciju cele Afrike. Samo je Nubija uspevala da se odupire islamizaciji, i to do 15. veka n.e., kao i Etiopija, i to sve do današnjih dana.

- Najstarija poznata i dobro organizovana klasna država na teritoriji zapadne Afrike, o kojoj govore arapski zapisi iz 8. veka n.e. je Gana, ili kraljevstvo Gane. Prostirala se u slivištima reka Senegal i Niger na jugu, pa sve do Sahare na severu. Gana je objedinjavala plemena etničke grupacije Sarakole, iz koga su se, kasnije, razvile posebne etničke

grupe, kao što su Mandinga, Olof i dr., a koje i danas postoje rasprostranjene po teritoriji zapadne Afrike. Prestonica Gane je grad Kumbi Saleh. Vojnu premoć nad drugim plemenima Sarakole su ostvarile poznavanjem izrade oružja od gvožđa, a ekonomski razvoj zahvaljujući trgovini sa Arapima i Berberima, znajući vrednost zlatnog praha koji su menjali za so, bakar, tekstil i druge proizvode koje su arapski trgovci donosili sa severa Afrike i iz Evrope. Zamena zlatnog praha za konkretne proizvode je i početak tzv. robno-novčane privrede. Trgovci se nazivaju „đila”, a pod istim imenom postoje i danas u državama zapadne i srednje Afrike. Krajem 10. i početkom 11. veka n.e. kraljevstvo Gane doživljava svoj najveći uspon, zatim dekadenciju i pad, što omogućava da se razvije novo carstvo, poznato kao imperija Almoravida. Ova imperija je osnovana od strane muslimanskog propovednika Ibn Jasina (Ibn Yassin) u drugoj polovini 11. veka n.e. (naziv Almoravida potiče od arapskog naziva Al Morabedene, koji znači „ljudi iz Ribāta”, a Ribāt je stanište muslimanskih hodža - slobodnije prevedeno - iz manastira). Mnogobrojne pristalice Ibn Jasinovih propovedi širile su verski uticaj i uticale na učvršćivanje vlasti nove države Almoravida, koja se uskoro protezala od Španije, na severu, pa duž zapadne obale Afrike, sve do reke Senegal, tako da je pod njihovu vlast potpalo i kraljevstvo Gane.

- Tokom 12. veka n.e. na teritoriji zapadne Afrike dolazi do velikih plemenskih previranja i borbi za prevlast, da bi 1230. godine, pod vođstvom kralja plemena Mandinga, Sundijate (od 1230. do 1255. godine), bila ustrojena nova moćna imperija - Mali. Prestonica je grad Niani, jedan od gradova koji se razvio zahvaljujući jačanju trgovine zlatnim prahom sa Arapima i Berberima. Imperija Mali zauzima teritorije oko slivišta velikih zapadnoafričkih reka Niger, Senegal i Žeba, tj. i teritoriju današnje Republike Gvineje Bisao. Imperija Mali doživljava svoj puni razvoj u 13. i 14. veku n.e. zahvaljujući veštoj politici njihovih kraljeva: Sakoura (1285-1300), Kanko Musa (1307-1332), Sulejman (1341-1360), uz podršku muslimanskog centra u Meki.

Sl. 65 Karta Afrike sa prikazom kretanja naroda i položajem država južno od Sahare do početka 15. veka

- Pored razvoja glavnog grada, zahvaljujući trgovini i razvoju zanata, jačaju i drugi gradovi. Stanovništvo se u njima ubrzano raslojava. Stvara se i klasa zanatlija. Gradovi postaju sve nezavisniji u odnosu na imperiju i vlast jednog kralja, što do kraja srednjeg veka dovodi do slabljenja vlasti velikih imperija i pojave novih, manjih država-gradova, kao što su Đalof, Songaj, Mosi, Mali i dr. Istovremeno, u ruralnim sredinama, islamizacija teže prodire pored jake plemenske organizacije i animističkih običaja. Krajem srednjeg veka dolazi i do sve češćih kontakata naroda zapadne Afrike sa ekspedicijama evropskih pomorskih velesila toga vremena.

Na sl. 66 dat je pregled položaja većih država zapadne Afrike na prelazu iz 15. u 16. vek n.e.

Sl. 66 Položaj većih država zapadne Afrike na prelazu iz 15. u 16. vek n.e.

B.1.1

Stvaranje etničkih grupacija na teritoriji Gvineje Bisao

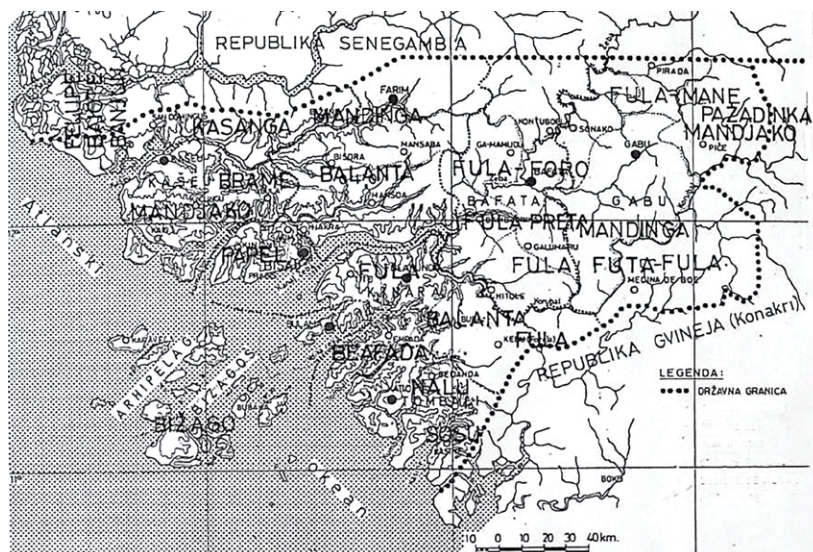
Danas na teritoriji Gvineje Bisao žive tri velike grupe naroda: priobalni narodi (starosedeoci), Mandinge i Fule, sa brojnim etničkim podgrupama koje su se stvarale na specifičan, ali svaka na svoj način.

Sl. 67 Karta Gvineje Bisao

B 1.1.1

Narodi priobalne nizije:

Današnje etničke grupe koje žive u priobalnoj niziji predstavljaju prave starosedeoce teritorije Gvineje Bisao. Nastanjivali su, pored priobalja, i velika prostranstva kontinentalnog dela današnje teritorije, međutim, u periodu stvaranja imperije Mali (pleme Mandinga), u 13. i 14. veku n.e. bivaju potisnuti prema zapadu i atlantskoj obali. Bavili su se uzgajanjem pirinča, lovom i ribolovom. Bili su animisti, sa društvenom organizacijom - patrijarhalnog besklasnog uređenja na čelu sa najstarijim članom roda koga zovu „Omi Grnde”, ili savetom staraca na čelu plemena. Ovoj grupaciji pripadaju i stanovnici arhipelaga Bižagos, na kome se, zbog izolovanosti, i do danas zadržao matrijarhat. To su:

- Felupe i Baiote potiču od grupacije Diola koja i danas postoji u dolini reke Kazamans na teritoriji Senegala, a nastanjeni na teritoriji između reka Kazamans i Kašeu, ali potisnuti prema ušću ovih reka u Atlantski okean;

- Balante, koji i danas čine najmnogobrojniju etničku grupaciju, naseljavali su šumovite predele kontinentalnog regiona današnje teritorije Gvineje Bisao, potisnuti od plemena Mandinga, sada naseljavaju slivište između reka Mansoa i Kašeu, kao i slivište između reka Korubal i Buba.

- Mandjako, Brame i Papel su etničke grupe nastanjene u gornjim slivštima reka Kašeu, Mansoa i Žeba, kao i na ostrvlju Bisao, ali potisnuti u vreme ekspanzije Mandinga i Fula prema ušćima ovih reka, gde se i danas uglavnom bave zemljoradnjom i ribolovom. Oni su takođe animisti, ali sa hijerarhijom preuzetom od Mandinga-plemena. Povezuje ih isti jezik.

- Beafada i Nalu žive u slivištu reka Buba, Tonbali i Kumbia. Pripadnike plemena Beafada nalazimo i na teritoriji Gvineje Konakri, a bave se pretežno zemljoradnjom.

- Bižagos, Kokoli i Pažadinka su etničke grupe izolovane na ostrvima arhipelaga Bižagos. U daljoj su vezi sa grupom Nalu. Pleme Kokoli je nekada pripadalo kontinentalnom području, međutim, danas žive samo na ostrvima.

B 1.1.2**Mandinge na teritoriji Gvineje Bisao:**

Videli smo kako je stvorena imperija Mali početkom 13. veka na čelu sa Sindijatom (1230-1255). Njegov vojskovođa Tiramakan Traore (*Tiramakhan Traoré*) se utvrdio u mestu Gabu i osnovao provinciju Gabu, pod upravom „farima” (slobodnije prevedeno - farim = guverner). U neposrednoj blizini se osnivaju i druge provincije imperije Mali, ali njihov razvoj ne prati tempo jačanja provincije Gabu, koja udaljena od uticaja glavnog grada imperije (Niani), koristi slabljenje centralne vlasti i u 16. veku proglašava svoju kraljevinu, pod čiju dominaciju potpadaju i okolne provincije, Oio, Braso i dr. Ovaj narod, Manduka – kako su se sami nazivali na svom dijalektu, ili Malinke, kako su ih nazivali domoroci, koje su sve više potiskivali sa svojih teritorija ka priobalnoj atlantskoj regiji, dobio je današnje ime „Mandinga”, od portugalskog naziva „*Mandingos*”. Bili su klasno društvo sa vojnom i islamskom hijerarhijom, zatim klasom slobodnog stanovništva u kome je jako patrijarhalno uređenje, klasom zanatlija, trgovaca, ali i robova za najteže fizičke radove. (Danas Mandinge broje oko 12,5% ukupnog stanovništva Gvineje Bisao). Kraljevstvo Gabu je izgubilo svoju nezavisnost 1867. godine pred osvajачkim pohodima naroda plemena Fula. Pleme Futafula, predvođeno Almamijem (Almami Umaru), uništilo je poslednji i najjači grad-utvrđenje Kansala, u kome je izvršio samoubistvo poslednji kralj Mandinga (kraljevine Gabu), *Dianke Walli*. Vladavina Mandinga na ovoj teritoriji ostavila je najviše traga širenjem islamizma među domorodačkim stanovništvom, ali vešto održavajući ona verovanja i običaje paganskog nasleđa koja su vladajućoj kasti odgovarala, a što se održalo i do današnjih dana.

B 1.1.3**Plemena Fula na teritoriji Gvineje Bisao:**

Fule su bili, po verovanju - pagani, a po zanimanju - stočari. Navikli da se stalno kreću u potrazi za boljim pašnjacima, neosetno su se infiltrirali na teritorije koje su držale Mandinge. Ovaj proces je započeo u 15. veku. Neka plemena Fula, koja su bila naklonjena zemljoradnji (pleme Fulakunda), počela su i da se nastanjuju na ove teritorije, prihvatajući organizaciju društva koju su sprovodile Mandinge i mešajući se sa drugim etničkim grupacijama, postala su čvrsto vezana za ovo podneblje. Zbog svoje brojnosti (danas Fule čine oko 21,5% od ukupnog broja stanovnika Gvineje Bisao), potpuno su asimilirali neke tadašnje etničke grupacije, stvarajući brojne podgrupe plemena Fula. Značajno je i to da su Fule nosioci feudalnog poretka na tlu zapadne Afrike, što su znali da iskoriste portugalski kolonizatori za svoje učvršćivanje i eksploataciju bogatstava zapadne Afrike.

Postojbina Fula, još u preistorijskom periodu, je slivište reke Nil. U to vreme, kada je Sahara bila vlažnija nego danas, prešli su je zajedno sa svojim velikim stadima goveda, i nastanili predele od Senegala do današnje zapadne Sahare, a koncentrisani na području današnje Mauritanije. U 13. veku već su stigli do teritorija današnjeg Kameruna. Ostalo je zapisano u hronikama grada Tombuktu (Mali) iz 16. veka, da su Fule dvaputa pregazile zemlje zapadne Afrike, od reke Senegal do reke Niger, pod vođstvom oca Diadie i sina Koli Tenguela, pa i teritoriju Gvineje Bisao, gde su utvrdili svoje postojanje za sva vremena.

Pored postojanja države Fula, ustrojene od Koli Tenguele, stalno je potkopavana stabilnost države Mandinga. Sa druge strane, nova grupa plemena Fula - Fulakunda, naseljava se na teritorije Mandinga u 18. veku, zamenjuje svoje tradicionalno bavljenje nomadskim stočarstvom sa agrikulturom, čime se učvršćuju na jednoj teritoriji, ali ne osnivaju svoju državu, već brojnošću postižu značajnu prednost na ovim teritorijama.

Islamizacija plemena Fula vodi preko propovednika iz Almoravida, započeta u 18. veku, dobija punu afirmaciju u 19. veku. Ovaj proces dovodi do pojave brojnih „svetih ratova” i stvaranja novih, ali teokratskih država, na čijem čelu stoji „imam”. To su države Futa Djalon, Futa Toro, Boundu iz 18. veka, i Masina, Sokoto, Adamau i druge iz 19. veka. Treba naglasiti da ovi pokreti Fula nisu bili jedinstveno organizovani, već svaki za sebe, dok su istovremeno, brojna plemena Fula ostajala ravnodušna prema ovim događajima, čuvajući i do danas svoju animističku veru i običaje.

Sl. 68 Teritorija države Mandinga, „Kraljevstvo GABU” u 17. i 18. veku

Sl. 69 Glavni pravci kretanja plemena Fula od prapostojbine do današnjih teritorija. Prve države su stvarane u toku 18. i 19. veka.

KOLONIJALNI PERIOD

Bogatstva obala zapadne Afrike bila su pravo otkriće za evropske narode, sredinom 15. veka, pa i za Portugaliju, koja je zbog svog položaja na Pirinejskom poluostrvu oduvek bila upućena na razvoj moreplovstva.

Od 1434. do 1445. godine portugalski brodovi stižu do obala današnje Angole, a već 1487. godine moreplovac Bartolomeo Dijaz oplovljava Rt dobre nade na krajnjem jugu afričkog kontinenta. Vasko de Gama 1498. godine stiže do Indije, a portugalcac Kolumbo, pod španskom krunom, otkriva „novi svet“- Ameriku 1492. Od 1519. do 1522. godine Magelan ostvaruje istorijski put oko sveta.

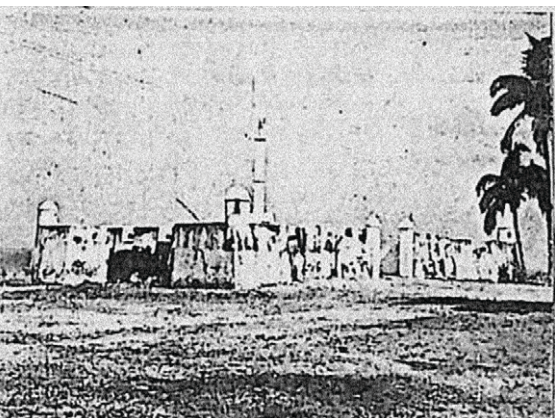
Prvobitni kontakti evropskih naroda sa afričkim, nisu kolonijalnog, već trgovačkog karaktera. Vrš se razmena evropskih proizvoda za zlato, slonovaču i začine iz Afrike. Otkrićem Amerike i naseljavanjem novog sveta, ova razmena je zamenjena unosnijom - trgovinom „crnim robljem“, koja se održala sve do 19. veka. Ovim poslom, pored Španije i Portugalije, bave se i nove pomorske velesile Evrope: Holandija, Engleska, Francuska i druge. Evropski proizvodi, a pre svega vatreno oružje, lako se, na obalama zapadne Afrike, zamenjuje za crno roblje, u čemu uzimaju učešća i pojedina afrička plemena - prodajom svojih robova i ratnih zarobljenika. Ovaj „živi tovar“ se brodovima prebacuje u Ameriku i zamenjuje za

duvan, indigo, pamuk, šećer ili alkohol, što se zatim odvozi i prodaje po Evropi. Ovakva „trougaona trgovina“ (*Comércio triangular*) je bila najunosniji posao toga vremena, pa se evropski narodi i nisu upuštali u „avanturu otkrivanja unutrašnjosti afričkog kontinenta“.

Tek u 17. veku Portugalci otpočinju sa stvaranjem svojih stalnih baza. To su tzv. „kapetanije“ - nukleusi prvih kolonijalnih gradova i centri buduće kolonijalne uprave. Za prodiranje u dubinu kontinenta se koristi, preko 6 metara visoka morska plima, koja podiže nivo reka i omogućuje uplovljavanje jedrenjaka za prekomorska putovanja. Najstarija portugalska „kapetanija“ je osnovana 1588. godine pod imenom „Kašeu“ (*Cachen*) na istoimenoj reci, udaljena dvadesetak kilometara od ušća reke u okean. Druga kapetanija je „Farim“, osnovan 1640. godine, na istoj reci, ali oko 140 km, duboko u unutrašnjosti kontinenta. Bisao, danas glavni grad, osnovan je 1686. godine.

Na primeru kapetanije - grada Kašeu, za koji postoji i najviše pisanih i materijalnih podataka, može se rekonstruisati slika o nastajanju prvih kolonijalnih gradova. Kako je rečeno, grad je osnovan 1588. godine, ali on tek 1624. postaje „kapetanija“. Kapetanijom upravlja jedan kapetan koga imenuje portugalski ministar za prekomorske zemlje (kolonije). Obavezno,

u kapetaniji živi jedan katolički sveštenik i 3-4 državna službenika sprovode administrativnu vlast. Stalno nastanjeni Portugalci su vrlo retki (par porodica i po koji avanturista), uglavnom su u prolazu ili čekanju dolaska brodova. Okolinu kapetanije naseljava oko dve do tri stotine stanovnika domorodačkog porekla koji se koriste kao najamna radna snaga. 1640. godine Kašeu dobija i malo utvrđenje (fortelesa), zidano od kamena, sa kulama na uglovima i naoružano topovima. Utvrđenje služi prvenstveno za čuvanje robova i odbranu od drugih pomorskih velesila, kao i od gusara.

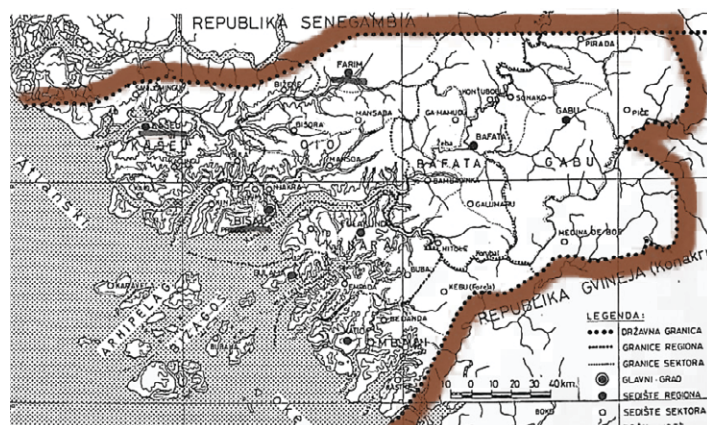
Sl. 70 Fortelesa u Kašeu izgrađena 1640. godine. Zidovi su malterisani znatno kasnije, a sadašnja bela boja je naneta 70-ih godina. Svetionik u sredini je takođe novijeg datuma.

Ovako minimizirana organizacija uprave i svedena samo na pojedine punktove, posledica je smanjenog interesa kolonizatora za teritorije zapadne Afrike zbog sopstvenih unutrašnjih previranja, borbom za dominaciju nad prostorima Latinske Amerike gde je ostvarivan veći profit, kao i zbog stalnih međusobnih sukoba evropskih pomorskih velesila. Međutim, uočena je povećana aktivnost francuskih kolonizatora na utvrđivanju svojih dominiona, kao i intenzivnija trgovačka aktivnost branderburških Nemaca na tlu zapadne Afrike, što je podstaklo Portugaliju da se pokrene pitanje utvrđivanja granica kolonijalnih dominiona.

Borba za utvrđivanje granica zapadnoafričkih dominiona počinje u 19. veku, i one se konačno definišu konvencijom „Luso-Francesa” 1886. godine, a na terenu su bile obeležene tek 1905. godine.

Zaoštavanje odnosa između evropskih kolonijalnih sila, a po pitanju definisanja granica kolonijalnih dominiona, postavlja portugalska fašistička vlada na čelu sa Salazarom (od 1926. god.), tako da su sadašnje granice Republike Gvineje Bisao utvrđene u periodu između 1929. i 1931. godine sa 184 markacione tačke postavljene na terenu, kao granice tadašnje provincije pod nazivom „Portugalska Gvineja”. Tada postavljene granice, sem pomorskih - koje su još uvek sporne, ostale su do današnjih dana.

Utvrđivanje granica i uspostavljanje zakonodavne vlasti Portugalije na teritoriji Gvineje Bisao, tadašnje provincije Portugalska Gvineja, u vreme vladavine fašističkog režima Salazara, praktično, zakonom obespravljuje domorodačko stanovništvo ove teritorije, i ona postaje kolonija u pravom smislu te reči. Ustavno zakonodavstvo Portugalije ne priznaje stanovnicima kolonija status portugalskih građana, već njihovo pitanje rešava posebnim, organskim zakonom za prekomorske zemlje (kolonije), kao i političko-administrativnim statutima za te zemlje, koji

Sl. 71 Današnje granice Gvineje Bisao, ustanovljene 1929-1931. godine

stanovništvo u dominionima smatra necivilizovanim, a za koje se „daju zakonske mogućnosti za asimilaciju”, tj. za prihvatanje kulture, jezika i religije kolonizatora, kao i niz drugih uslova koje treba ispuniti da bi se stekao status „portugalskog građanina”. Činjenica da je samo 3% od ukupnog broja stanovništva u dominionima uspjelo da ostvari ova prava, potvrđuje, da je cilj kolonizatora bio da što veći broj stanovnika u kolonijama ostane i dalje obespravljen kako bi se njima moglo lakše manipulirati u cilju veće eksploatacije.

Portugalski kolonizatori primenjuju vrlo specifičan način eksploatacije svojih kolonija, pa i Portugalske Gvineje. Za razliku od drugih kolonijalnih sila, koje u svojim kolonijama grade bazičnu infrastrukturu (puteve, željeznicu, luke i sl.) prinudnim radom lokalnog stanovništva, a u cilju ubrzanog i većeg iznošenja prirodnih resursa iz kolonija u metropolu, Portugalci uvode tzv. „trgovinu razmene” (*Comércio de troca*). Osnivaju monopolistička trgovačka udruženja za prekomorske zemlje, preko kojih se uslovljava niska cena otkupa domorodačkih proizvoda (pirinač, kikiriki, palmino ulje, skupoceno drvo, lovina iz mora, južno voće i sl.), a narod je prinuđen da prodaje pošto samo portugalskim novcem može da plati nametnute takse i poreze ili da kupi evropske proizvode koji imaju visoku cenu. Jeftina kupovina domorodačkih i skupa prodaja evropskih proizvoda je osnov portugalske eksploatacije i širenja zavisnosti kolonije od metropole. Skoro neprimetno se eksploatacija infiltrira i do najudaljenijih domorodačkih naseobina.

Mogli bismo zaključiti da je ovaj način eksploatacije čak savremenijeg tipa - dovođenjem kolonije u ekonomsku zavisnost, nego klasični - sa uvođenjem prinudnog rada i represalija. Ova politika čak dovodi do prividnog mira između stanovništva i kolonijalnih vlasti, koji traje do 1915. godine, pa i duže.

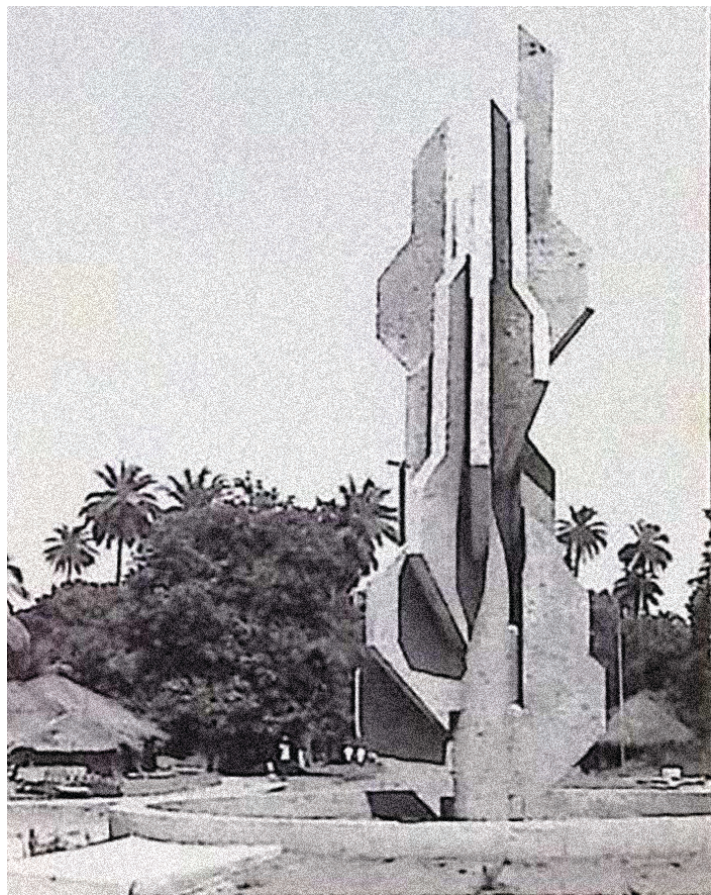
Dolazak na vlast fašističkog režima na čelu sa Salazarom 1926. godine, donosi promene i u odnosima između kolonije i metropole. Sve češće se međusobni problemi razrešavaju ratnim operacijama ili kaznenim vojnim ekspedicijama i drugim, nama dobro poznatim merama zastrašivanja, represalijama i sl. Istovremeno Portugalija gubi pozicije prekomorske velesile u Evropi i brzo pada na lestvici razvijenih evropskih zemalja, čak postaje jedna od najzaostalijih, a način eksploatacije kolonija preuzima oblik najbezobzirnije pljačke. Reakcija na ovo stanje je pojava sve većeg broja pobuna, organizacija za nacionalno oslobođenje, kao i drugih vidova izražavanja nezadovoljstva naroda.

Sl. 72 Brda kikirikija i pakovanje kikirikija za transport iz kolonije u metropolu, važnog izvoznog artikla Gvineje

Ovakvo stanje dovodi do buđenja nacionalne svesti. Bezbrojne etničke grupe naroda na ovoj teritoriji, nalaze zajedničke motive za ujedinjavanje i prevazilaženje plemenskih razmirica, a protiv kolonijalnog osvajača. Interesantno je i to, da ovaj revolt naroda nije usmeren protiv naseljenog portugalskog stanovništva (malih trgovaca i plantažera), već protiv kolonijalne uprave. Većina od tih pokreta je ugušivana vojnom silom, ili se raspala zbog nedoslednosti svojih programa. Treba pomenuti organizaciju iz 1911-1915. zvanu „Gvinejska liga”, koja najavljuje pokret za nacionalno oslobođenje (*Liga Guineense*), zatim organizaciju mladih školovanih u Portugaliji, koja se od 1953. do 1954. zaklanja iza imena „Udruženje za sport i rekreaciju Afrikanaca” (*Associação Desportiva e Recreativa dos Africanos*), te pokret „MING” – Pokret za nacionalnu nezavisnost Gvineje (*Movimento para a Independência Nacional da Guiné*).

Najznačajnija organizacija i pokret za nacionalno oslobođenje koja je uspela da prevaziđe sve slabosti prethodnih, ujedini ceo narod današnje Gvineje Bisao i povede ga u oružani ustanak protiv kolonijalnog ropstva je „PAIGC” - „Afrička partija za nezavisnost Gvineje Bisao i Zelenortskih ostrva” (*Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde*), osnovana 19. septembra 1956. godine, a na čelu sa legendarnim vođom – Amilkarom Kabralom (*Amílcar Cabral*). Od ovog datuma pa do izvojevanje nezavisnosti naroda Gvineje Bisao od kolonijalne vlasti, prošlo je punih 18 godina patnji i rata. Ovaj pokret neposredno utiče i na propast portugalskog fašističkog režima, i od 24. septembra 1974. godine, kada je proglašena nezavisnost, počinje nova era za narod Gvineje Bisao, koji svoju zemlju proglašava republikom.

Sl. 73 Spomen – obeležje 1. Kongresu partije PAIGC, podignut u mestu Kasaka za dvadesetpetogodišnjicu 1. Kongresa 1964/1979. Spomenik u Kasaki, autora Nikole Arsenića.

POSTKOLONIJALNI PERIOD

Bilo bi pogrešno zaključiti da postkolonijalni period počinje danom proglašenja nezavisnosti, 24. septembra 1974. godine. On stvarno počinje nastankom ideje za kvalitetnim društveno-ekonomskim promenama, i traje kroz razne složene društvene procese, a proglašenje nezavisnosti je ostvarenje jednog od ciljeva, osvajanje jednog od stepenika ka novom istorijskom periodu Gvineje Bisao. Jasan program realizacije tih ideja bio je definisan i usvojen na prvom kongresu partije „PAIGC” 1964. godine, održanom u malom mestu Kasaka (*Casaca*), a traje i danas, prolazeći kroz teška vremena ekonomskih kriza, koja se udesetostručeno manifestuju kod siromašnih i ekonomsko nerazvijenih zemalja, među kojima je i Gvineja Bisao.

Danas, 15 godina po sticanju nezavisnosti, teško je dati potpunu ocenu postkolonijalnog razvoja Republike Gvineje Bisao, čak i specijalistima koji se isključivo bave analizom društveno-ekonomskih kretanja savremenog sveta, pa će i u ovom tekstu ta analiza biti izostavljena, uz navođenje samo nekih prelomnih događaja koji su imali uticaja na njen dalji razvoj:

- Veliki gubitak, kako za Gvineju Bisao i Zelenortska ostrva tako i za sve napredne afričke pokrete, je mučko ubistvo velikog vođe, revolucionara, u svetu cenjenog političara i filozofa slobodarskih ideja afričkih naroda,

Amilkara Kabrala, u januaru 1974. godine, kada je bilo samo pitanje dana kada će Gvineja Bisao i Zelenortska ostrva steći nezavisnost. Posle ovog događaja, na čelo partije „PAIGC” dolazi Aristidis Pereira, a na čelo države Luis Kabral.

- Kroz zajedničku borbu za sticanje nezavisnosti protiv istog kolonizatora, Gvineja Bisao i Zelenortska ostrva su gajile ideju o ujedinjenju ova dva naroda u zajedničku federaciju. Međutim, kako su godine prolazile, narastale su snage koje

Sl. 74 Amilkar Kabral (1924-1974. godine)

nisu prihvatale ove ideje. Posle državnog udara u Gvineji Bisao, 14. novembra 1979. godine, na čelo države dolazi Bernardo Vijera - zvani Nino, narodni heroj i komandant oružanih snaga, a u narodu jedna od najpopularnijih ličnosti. Ovaj rascep između Gvineje i Zelenortskih ostrva se mogao i očekivati, pošto su bili iscrpljeni zajednički interesi zbog kojih je i zaživela ideja o ujedinjenju.

Kroz svoj perid razvoja, Gvineja Bisao se nikada nije izjašnjavala o opredeljenju politici nekoj od „blokovskih” sila, već je svoju međunarodnu političku aktivnost sprovodila preko organizacije Ujedinjenih nacija, kao i kroz pokret nesvrstanih zemalja, gde je primljena u članstvo još pre sticanja nezavisnosti.

Unutrašnju politiku zemlje vodi partija „PAIGB” (*Partido Africana para o Independência da Guiné -Bissau*), sopstvenim i specifičnim putem razvoja „bez modela za ugled”, prema svojim mogućnostima, a na bazi dobrog poznavanja mentaliteta i težnji svog naroda.

Za razliku od većine afričkih naroda, koji su se, po sticanju nezavisnosti, grubo obračunavali sa kolonizatorima - proteravši ih sa svojih teritorija, u Gvineji Bisao to nije bio slučaj: portugalsko stanovništvo, sem ratnih zločinaca i kolonijalne uprave fašističkog režima, ostalo je na ovom tlu baveći se i dalje svojim poslovima, a pre svega trgovinom, ugostiteljstvom i zanatskim delatnostima. Po padu fašističkog režima u Portugaliji uspostavljeni su i diplomatski odnosi. Postoje i brojne krvne veze između portugalskog i stanovništva Gvineje Bisao. Ovakva politika je od višestrukog značaja za Gvineju Bisao: izgledalo je, neposredno po sticanju nezavisnosti da će razvojni put Gvineje Bisao početi od nule, međutim, obnovljene veze sa bivšim kolonizatorom, omogućile su joj brže veze sa Evropom, pronalaženje podataka o sopstvenoj kulturi, prirodnim resursima i svemu onome što je o Gvineji Bisao bilo pohranjeno u portugalskim državnim arhivama, muzejima i privatnim zbirkama.

Sl. 75 Faksimil prve kooperantske kartice stranog stručnjaka u Republici Gvineji Bisao izdate dva i po meseca po sticanju nezavisnosti u vreme kada su se Ministarstva nazivala „Komesarijati”, faksimil kooperantske kartice Nikole Arsenića

Otvorenost Gvineje Bisao omogućila je da se na ovoj teritoriji, istovremeno nađu stručnjaci iz svih krajeva sveta, pružajući svoju stručnu pomoć u svim granama privrednog razvoja, a posebno u zdravstvu, prosveti, građevinarstvu, a na bazi međunarodne solidarne pomoći nerazvijenim zemljama. Među prvima, bila je Jugoslavija, koja svoju pomoć pruža oslobodilačkom pokretu slanjem lekova i medicinskih ekipa, školovanjem njihovih kadrova na univerzitetima širom Jugoslavije (pojedini od tih kadrova su danas čelni ljudi u politici i privredi Gvineje Bisao), slanjem ekipa i misija za građevinarstvo i prostorno planiranje, koji svoje znanje i rad nesebično pružaju preko organizacionih struktura Ministarstva za javne radove, izgradnju i urbanizam. (Jedan od prvih je i autor ovih redova).

Koliki je značaj ovih misija bio, može se zaključiti iz samo nekoliko pokazatelja: nepismenih preko 97% od ukupnog broja stanovnika, građevinskih stručnjaka sa diplomom visoke škole - 4, lekara 3, desetak pravника i ekonomista, kao i desetak stručnjaka drugih nauka, u trenutku stečene nezavisnosti!

Da bi se prikazalo stanje privrede Gvineje Bisao u postkolonijalnom periodu, biće prikazani podaci zvanično objavljeni u aprilu 1980. godine u ediciji „Introdução à geografia económica da Guiné-Bissau” izdatoj

od državnog Ministarstva za ekonomsku koordinaciju i planiranje Republike Gvineje Bisao („*Comissariado de Estado da Coordenação Económica e Plano*”): raspoloživa električna energija, koja se dobija iz starih agregata uz uvozno gorivo, iznosi 0,01 KwA/po stanovniku!

Kapacitet glavne luke u Bisau, sa jednom pistom od 130m dužine, je pretovar 50-70 brodova prosečne nosivosti od 3 do 5.000 BRT; asfaltiranih puteva 430km na površini od 36.125km² zemlje; oko 100 prodajnih punktova na preko 3.600 naseljenih mesta; jedina industrijska instalacija vredna pažnje, ostala iz kolonijalnog perioda, je fabrika piva „CICER” kapaciteta 15 miliona litara godišnje; 1974. godine ima upisanih u razne škole oko 45.000 polaznika (regularne i redovne, vojne i verske, što je oko 5% ukupnog broja stanovnika). Prema jednom portugalskom izvoru podataka („*População Não Civilizada*” - Lisabon 72.), struktura zaposlenog stanovništva u Portugalskoj Gvineji je prikazana tabelom:

DELATNOST	BROJ ZAPOSLENIH STANOVNIKA	% ZAPOSLENIH STANOVNIKA
Poljoprivreda	137 064	44%
Poslovi u vezi sa poljoprivredom	153 864	50%
Stočarstvo	239	0,08%
Ribarstvo	303	0,1%
Industrija	3 686	1%
Građevinarstvo	662	0,21%
Transport i komunikacije	1 699	0,55%
Mešovita trgovina	870	0,28%
Službe od opšteg interesa	1 186	0,38%
U domaćinstvima (posluga)	8 167	3%
Ostali u raznim službama	1 356	0,44%
TOTAL	309 095 ukupno zaposlenih od ukupnog broja stanovnika 800.000	

Tabela 1

Danas Gvineja Bisao broji oko 1.000.000 stanovnika, od kojih preko 10% živi u glavnom gradu i njegovoj neposrednoj okolini. Kada se uzme u obzir da još oko 10% od ukupnog stanovništva živi u regionalnim centrima, može se zaključiti da je, zbog velikog prostranstva i niskog stepena naseljenosti, najracionalnije razvijati i intenzivnu poljoprivredu, pošto su za inteziviranje poljoprivrede potrebna najmanja ulaganja, a „zdrava hrana” ima svoje tržište u celom svetu. Neosporno je da su do ovih zaključaka došli i portugalski kolonizatori, pa je najveći izvoz iz kolonije bio orijentisan na proizvode agrikulture, neprerađenog drveta i na „bogatstva iz toplih mora”.

Međutim prema podacima koji su nam na raspolaganju iz 1977. godine, ne bi se moglo reći da savremena ekonomija prati ovu logiku, pa imamo:

DELATNOST	% ZAPOSLENIH STANOVNIKA*
Agrikultura, šumarstvo i ribarstvo	6,8%
Razne grane i vidovi industrije	7,6%
Tercijarne delatnosti: trgovina, bankarstvo, osiguranje i sl.	85,6%
* Od ukupno 100% aktivno zaposlenog stanovništva u privredi, ne računajući administraciju, vojsku i sl.	

Tabela 2

Alarmanтна je i činjenica da je preko 80% stanovništva izdržavano (neprivredno) i pokazatelj da je dohodak nešto preko 100 dolara po glavi stanovnika godišnje. Evidentan je i pad vrednosti izvoza i uvoza robe, prikazan na tabeli koja sledi, a prema podacima Sekretarijata C.N.U.C.E.D. (*Secretariado CNUCED, in Politique d' Endettement extérieur de la Guinée-Bissau, Mario Murteira, August 1979*), prema kome je predviđen pad realne vrednosti uvoza/izvoza do 1985. godine:

Tabela 3

GODINA	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
Vrednost izvoza	100	98	101	103	106	109	113
Vrednost uvoza	100	109	115	121	128	135	143
Odnos u procentima	100%	90%	88%	85%	83%	81%	79%

Mada se u trenutku pisanja ovog teksta ne raspolaze aktuelnijim podacima, pretpostavlja se da je predviđanje prikazano na gornjoj tabeli znatno ispod prikazanih procenata. To potvrđuje i podatak da je za potrebe državnih funkcija u 1978. godini potrošeno oko 922 miliona pezosa, a da je u tom trenutku i za te potrebe bilo u državnoj kasi oko 496 miliona pezosa. Procenat inflacije danas nije nigde zvanično objavljen, ali se može pretpostaviti da je ona danas pisana četvorocifrenim brojevima.

Podatak objavljen 1979. godine pokazuje da postoji veliki interes država i organizacija za ulaganje u privredni razvoj Gvineje Bisao.

Ostaje otvoreno pitanje, da li su ova sredstva trošena na najadekvatniji način, a u cilju ukupnog društvenog razvoja, što je tema za generacije koje dolaze na političku i društvenu scenu.

Tabela 4

IZVORI FINANSIRANJA	UKUPNO U MILIONIMA PEZOSA G. B.	%	POKLON	KREDITI
1. DRŽAVE	1351	67	800	551
Švedska	353	17,6	353	-
Holandija	218	10,9	112	26
Kuvajt	206	10,3	-	206
SSSR	115	5,8	-	115
Saudijska Arabija	96	4,8	-	96
2. MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE	467	23,3	440	27
OUN	109	5,5	109	-
CEE	331	16,5	331	-
OPEP	27	1,3	-	27
3. BANKE	134	6,7	-	134
BAD	100	5,0	-	100
ostale	34	1,7	-	34
4. HUMANITARNE ORGANIZACIJE	50	2,5	50	-
TOTAL	2002	100	1290	712

ARHITEKTURA I DRUŠTVENO-EKONOMSKA KRETANJA

Arhitektura je najneposredniji odraz društvenih kretanja i ekonomske moći društva, a prirodni uslovi daju poseban karakter toj arhitekturi. Kada bi ova definicija bila obrnuto postavljena, tj. kada uticaj društvenih i prirodnih uslova na arhitekturu, u postavljenoj definiciji zamene mesta, desilo bi se to, da u trenutku stvaranja jednog afričkog „paljota” koji bi zadovoljio sve prirodne uslove, prestane dalji razvoj arhitekture ovog podneblja - paljoti bi bili veliki ili mali, ali svi slični „idealnom kanonu”, i trebalo bi čekati novo ledeno doba da dođe do promena u arhitekturi. Ova obrnuta postavka i nije za potpuno odbacivanje, bar kada je reč o žarkom afričkom području, gde realno nije bilo posebnih briga za obezbeđenje egzistencije: uvek dovoljno toplote, dobre vode i hrane, i prostora. Mogli bismo se zapitati - kako je izgledao jedan „paljot” pre pet stotina ili hiljadu godina na ostrvima arhipelaga Bižagos koji je čudnom igrom sudbine bio zaobiđen od uticaja „kulture” bele rase, od potpune islamizacije jednog kontinenta, na kome još uvek vlada matrijarhat? - Odgovor bi bio: savršen kao i danas, ali bez žutih, plavih i narandžastih plastičnih posuda koje su zamenile zemljane krčage i posude od tikve! Međutim ostali deo teritorije Republike Gvineje Bisao nije imao sreću kao arhipelag Bižagos, i na toj teritoriji se desilo sve ono, što nije na pojedinim ostrvima ovog arhipelaga. Iz tog razloga moramo prihvatiti

prvobitno postavljenu definiciju arhitekture i pratiti njen razvoj kroz društveno-ekonomska kretanja, opisana u prethodnim poglavljima.

Već u poglavlju A/4. najavljena je globalna klasifikacija arhitekture Gvineje Bisao, u tri velike grupacije, koje su u direktnoj vezi sa društveno-ekonomskim kretanjima na ovom području:

1

Tradicionalna arhitektura, ili možda preciznije, tradicionalni način građenja. To je statična arhitektura ovog podneblja koja je nastala isključivo pod uticajem prirodnih uslova, ali i sa specifičnostima etničkih grupacija koje su prolazile, ili se zadržale na ovom tlu. Građevinska veština se prenosila sa kolena na koleno, odbacujući sve ono što se nije dobro pokazalo u toku života jednog objekta, i usvajajući sve ono što se kod suseda ili drugog plemena pokazalo kao zadovoljavajuće. Ova arhitektura, stvarana od materijala koji se mogao naći na užem području mesta građe, preživela je sve društvene promene, zadržavajući svoj izvorni oblik do današnjih dana, zadovoljavajući potrebe preko 70% sadašnjeg stanovništva Gvineje Bisao.

2

Kolonijalna arhitektura nastaje kao posledica potrebe za permanentnom kontrolom kolonizatora nad osvojenim teritorijama. Njen prvobitni oblik je fortifikacionog karaktera namenjen čuvanju „crnog roblja“, a locirana je duž litoralne zone, na proširenim ušćima reka u Atlantski okean, na mestima gde je bio moguć pristup velikim prekomorskim jedrenjacima, na kojima su se portugalski kolonizatori osećali najsigurnije. Kasnije, kada portugalsko stanovništvo, a pre svega trgovci, počinju naseljavanje kolonija, ova arhitektura prerasta fortifikacioni karakter i nastaju novi trgovački i administrativni centri. Ona ima svoj „model“ u metropoli, stalno pokušavajući da ga što bolje imitira, čak i prevaziđe. Koristi sve najkvalitetnije građevinske materijale koji se mogu naći u koloniji, ali osnov ove arhitekture su ipak uvozni i trajniji građevinski materijali. Kolonijalna arhitektura zadovoljava potrebe kolonijalne uprave, zatim kolonizovanog stanovništva, ali i jednog dela domorodačkog stanovništva koje je svoju egzistenciju vezivalo za kolonijalni način privređivanja u gradovima, a živelo u bednim uslovima predgrađa, gradeći svoja staništa od bilo čega pogodnog za „podizanje krova nad glavom“. Ovog „kolonijalnog nasleđa“ nije se oslobodila ni jedna, danas slobodna, zemlja Afrike.

3

Postkolonijalna arhitektura većine afričkih zemalja ima dva perioda: prvi, koji je po pravilu kratkog veka, ali pun ideala i optimizma da se „za noć“ može postići ono što je trebalo graditi vekovima; i drugi, realniji, u kome počinju da se sagledavaju realne mogućnosti i potrebe zemlje. Razumljiva je ova pojava iz razloga što novi društveni poredak teži da za kratko vreme afirmiše svoju politiku, pa i da pokaže svojim protivnicima da može postići i ono što prethodnom poretku nije pošlo za rukom. Upravo je arhitektura ta, koja tu težnju za afirmacijom može najočiglednije da prikaže svetu. U ovakvim slučajevima ona (arhitektura) nije pravi odraz društvenih kretanja i ekonomske moći, i često je bazirana na sredstvima dobijenim kao pomoć od drugih nacija i međunarodnih organizacija.

Možemo konstatovati i jedan drugi vid neprilagođenosti postkolonijalne arhitekture, koji se obavezno javlja kao posledica prethodno opisanog „prvog perioda“, a to je: prekid u kontinuitetu arhitektonskog stvaralaštva na jednom tlu. Prva greška se javlja pri uvozu projekata, najčešće iz evropskih metropola, neprilagođenih uslovima podneblja i potrebi stanovništva, čemu najviše doprinose strani finansijseri, koji po ko zna koji put nude isti projekat u bilo kom kraju sveta. Druga greška se javlja kao reakcija na prvu, pa planeri i projektanti stvaraju novu arhitekturu grubo kopirajući arhitekturu prethodnih epoha.

Slična situacija je i sa postkolonijalnom arhitekturom Gvineje Bisao, koja je u permanentnoj konfrontaciji sa jakim nasleđem izraženim kroz tradicionalni način građenja, sa dopadljivošću i primerenošću koje nudi model kolonijalnih trgovačkih kvartova, kao i sa infiltracijom novih arhitektonskih kretanja u svetu. I pored toga što su ovi uticaji vrlo jaki, postoji tendencija da se krene u sopstvena istraživanja za pronalaženje autentičnog arhitektonskog izraza, baziranog na kontinuitetu, potrebama i ekonomskoj moći.

„Može se pomoći siromašnima da sami sebi pomognu, ali samo pod uslovom da se stavi na raspolaganje tehnologija koja priznaje ekonomske nemogućnosti i ograničenja siromaštva, dakle jedna posebna tehnologija.“

E.F. Schumacher, „Small is Beautiful“,
London, 1973. godine

Sl. 76 Rehabilitacioni centar u predgrađu glavnog grada Gvineje Bisao: Ambijent „tabanke“ uz primenu savremene tehnologije, primerene sopstvenim ekonomskim mogućnostima. Maketa projekta iz 1979. godine, čiji je autor N. Arsenić.

C	0	UVOD U SISTEMATIZACIJU
	1	TRADICIONALNA ARHITEKTURA
	2	KOLONIJALNA ARHITEKTURA
	3	POSTKOLONIJALNA ARHITEKTURA

Sl. 77 Izrada blokova za gradnju kuća

UVOD U SISTEMATIZACIJU ARHITEKTURE GVINEJE BISAO

Prethodne teze, „A” i „B”, imale su za cilj da obrazlože glavne uticaje na razvoj arhitekture Gvineje Bisao. Neosporno je da su ti uticaji presudni i za razvoj arhitekture bilo kog područja, s tom razlikom, što odnos tih uticaja može biti različit, pa se i klasifikacioni sistem može oslanjati više na jedan od tih uticaja. To su:

- uticaji prirodnih uslova konkretnog područja, i
- uticaji društveno-ekonomskih kretanja na konkretnom području.

Međutim, u arhitekturi uvek postoji i uticaj nekih iracionalnih elemenata - uticaj samog graditelja ili posebna želja korisnika, kao i niz drugih uticaja, koji se zajednički mogu nazvati: uticaj iracionalnog, a rezultat ovog uticaja je upravo onaj element koji arhitektonska ostvarenja svrstava u umetnička dela, umnožavajući raznovrsnost i neponovljivost istih.

uticaj prirodnih uslova
uticaj društvenih kretanja
uticaj iracionalnog

ARHITEKTURA
GVINEJE BISAO

Sistematizacija br. 2

Ukoliko bismo vršili klasifikaciju arhitekture ovog područja direktno prema navedenim uticajima, morali bismo porediti objekte koji, npr. sem što su izgrađeni na istom geoklimatskom području nemaju ništa drugo zajedničko, što bi svakako dovelo do haosa umesto do sistematizacije. Najočigledniji primer za kaos koji bi pritom nastao, prikazan je na slikama koje slede (sl. 78), gde se jedan reprezentativan objekat kolonijalne arhitekture - „sedište udruženja trgovaca” (danas sedište partije PAIGC), može direktno porediti sa objektom tradicionalne arhitekture etničke grupe Papel (Papéis) iz regiona Biombu (Biombo): identična kolonada koja nosi nadstrešnice, isti princip zaštite od prekomerne insolacije, isti principi zaštite od atmosferskih i podzemnih voda - strm krov i podignuti podovi prizemlja oivičeni kanalima, isti princip ventilacije i čitav niz drugih sličnosti i identičnih principa baziranih na istim geoklimatskim uslovima, pošto je fizička razdaljina između ovih objekata svega dvadesetak kilometara, na istoj širini i u istom priobalnom području, ali i pored svih istih elemenata.

Svrstavanjem ova dva objekta u istu grupu objekata, bilo bi i laiku jasno da je došlo do greške u osnovnim principima za sistematizaciju arhitekture ovog podneblja.

Sl. 78a Sedište partije PAIGC u Bisau, izgrađeno krajem 60-ih godina

Sl. 78b Detalj grupacije stambenih objekata etničke grupe „Papet“ iz regiona „Biombu“

Sl. 78 U zavisnosti od izbora elemenata za sistematizaciju, ova dva objekta mogu biti svrstana u istu, ili dijametralno različitu grupu i pored očigledne razlike koja postoji između njih. Čak se poklapa i vreme građenja ovih objekata.

Iz navedenih razloga, sistematizacija koja sledi, bazira se na očiglednim razlikama u realizovanim arhitektonskim objektima, a ona se nalazi u grupacijama objekata izgrađenim na:

- tradicionalni način i za potrebe tradicionalnog načina života, koji se proteže od pamtiveka, kroz sve faze društveno-ekonomskih kretanja, pa sve do današnjih dana; zatim na
- kolonijalni način i za potrebe kolonijalne uprave i načina života kolonizovanog stanovništva; kao i na
- postkolonijalni način, koji je specifična mešavina tradicionalnog, kolonijalnog, kao i drugih savremenih kretanja u svetskoj arhitekturi.

Na osnovu ovih saznanja, ukupnu arhitekturu Gvineje Bisao možemo podeliti u tri velike grupacije pod nazivima:

- Tradicionalna arhitektura,
- Kolonijalna arhitektura i
- Postkolonijalna arhitektura,

a uvek imajući u vidu prethodne činjenice, da su na razvoj svake od njih uticali prirodni uslovi, društvena kretanja, kao i iracionalni faktori koji preciznije karakterišu svaku arhitekturu. Ova globalna sistematizacija arhitekture Gvineje Bisao ima samo prividno ugrađen vremenski faktor sistematizacije, verovatno iz razloga terminološke nepreciznosti. Npr. tradicionalna arhitektura postoji na ovom području od pamtiveka, i pored toga što je vek ove arhitekture (trajnost objekata) svega 10-20 godina,

nastaje i danas, paralelno sa savremenim arhitektonskim ostvarenjima, i ona zadovoljava znatno veći procenat sadašnjeg stanovništva od onog koje živi u objektima kolonijalne ili postkolonijalne arhitekture. Drugi primer: istorijski bi se mogao utvrditi tačan datum nastanka prvih građevina kolonijalne arhitekture. Neke od njih i danas egzistiraju, ali grade se i novi objekti koji se ni po čemu ne razlikuju od njih, a koji pripadaju postkolonijalnom istorijskom periodu - čak koji su možda i najbliži nekoj budućoj savremenoj arhitekturi - čije vreme, možda, tek počinje. I treći primer: postkolonijalni period je nastao tačno 24.9.1974. godine, međutim objekti koji su izgrađeni posle ovog datuma pripadaju, kako tradicionalnom, tako i kolonijalnom načinu građenja, a evidentan je i uticaj raznih međunarodnih grupa i pojedinaca - arhitekata, izvođača i investitora - tako da je ovaj period, pre proveravanja postojećeg i istraživanje povoljnosti novog u arhitekturi na ovom području, nego neki specifičan arhitektonski izraz ovog vremena, ali se može smatrati, periodom traženja sopstvenog izraza i mogućnosti u graditeljskoj delatnosti.

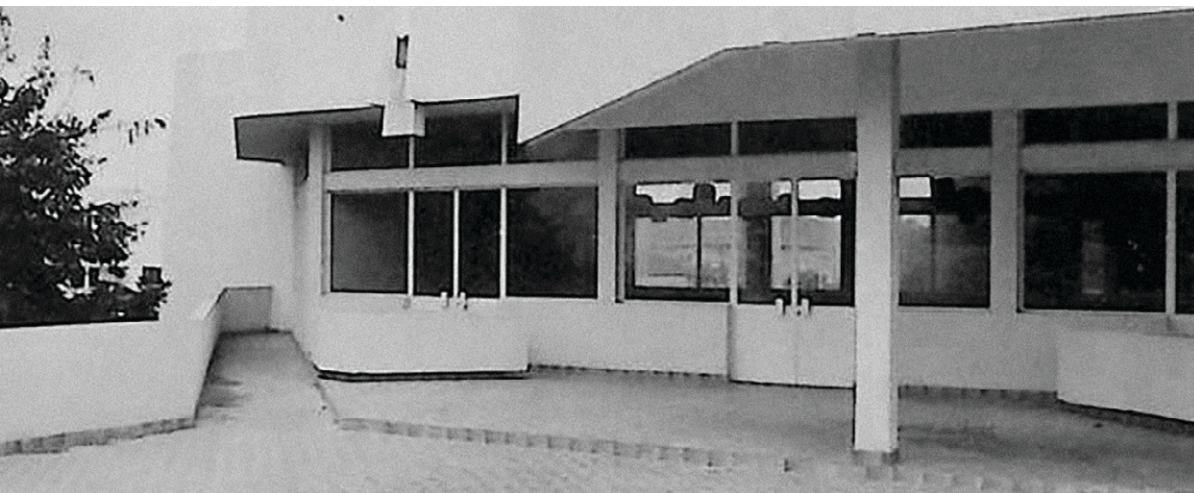
Usvajanjem globalne klasifikacije i sistematizacije arhitekture Gvineje Bisao, koja je šematski prikazana na sistematizaciji br. 3, možemo pristupiti daljem, detaljnijem raščlanjivanju ovih grupa, uz detaljnije opisivanje njihovih karakteristika, neprestano imajući u vidu osnovne uticaje koji su obrazloženi na početku ovog teksta i koji direktno utiču na dalju sistematizaciju, a to su uticaji prirodnih uslova, društveno-ekonomskih kretanja i iracionalni uticaji.

Sl. 79 Primer autentične tradicionalne arhitekture etničke grupe „Bižagos“, izolovane na ostrvima istoimenog arhipelaga, stvarane bez spoljnih uticaja savremene civilizacije.

Sl. 80 Kolonijalna arhitektura grada „Bulama“ koja pokazuje i osnovnu delatnost korisnika, ili kolonizovanog stanovništva - prizemlje objekata je namenjeno trgovini, a na spratu se stanuje. Ovi objekti su u potpunosti prilagođeni uslovima života ovog podneblja.

Sl. 81 Fragment sa galerije gradske pivnice „Namčit“ ugradu Bisau, primer je za postkolonijalnu arhitekturu ove zemlje, uz poštovanje uslova građenja na ovom klimatsko-geografskom području

TRADICIONALNA ARHITEKTURA

Osnovna karakteristika tradicionalne arhitekture Gvineje Bisao je građenje objekata materijalima koji se mogu naći u neposrednoj blizini, uz strogo poštovanje pravila građenja koja su se, kroz vekovno iskustvo, prenosila sa kolena na koleno, usavršavajući pri tom principe prilagođavanja arhitekture lokalnim geografsko-klimatskim uslovima, kao i uslovima organizacije života osnovnih društvenih zajednica.

- Nosioци ove arhitekture su etnička plemena starosedeoца ovog područja, potiskivana od strane osvajačkih plemena u delove priobalne nizije, gde su se i danas zadržala, kao i izolovane etničke grupe na ostrvima arhipelaga Bižagos. Osnovne karakteristike ove etničke grupacije opisane su u prethodnoj tezi, stav B/1.1.1. (Narodi priobalne nizije), koje čine narodi plemena: Felupe, Baiote, Balante, Mandjako, Brame, Papel, Beafada, Nalu, Bižagos, Kokoli i Pažadinka.

- Osvajački pohod naroda Mandinga ostavio je za sobom, na ovom području, populaciju koja danas broji više od 12,5% ukupnog stanovništva, koji su, uz prihvatanje običaja, pa i načina građenja starosedeoца, uneli i svoja sopstvena iskustva, posebno u domenu građenja sakralnih objekata - moskita, obogaćujući na taj način ukupnu tradicionalnu arhitekturu ovog podneblja.

- Narodi plemena Fula, u suštini nomadi i bez sopstvene tradicije u građenju dugovečnih objekata, prihvatili su

način života, pa i druge običaje starosedelaca, donoseći sa sobom novine da se objekti mogu brže i jednostavnije izgraditi, dograditi ili rekonstruisati, što je imalo odraza i na način građenja starosedelaca.

Možemo zaključiti da je arhitektura stvarana na tradicionalni način građenja, najraznovrsnija upravo kod naroda priobalne nizije i ostrva arhipelaga Bižagos, te da su uticaji osvajačkih pohoda plemena Mandinga i Fula samo doprineli razvoju ukupne tradicionalne arhitekture na današnjoj teritoriji Republike Gvineje Bisao. Prema aktuelnoj proceni populacija koje danas žive na ovoj teritoriji (Mandinge 12,69%, Fule 21,57%, starosedelaca 65,57%, kao i ostalih etničkih grupa oko 0,17%) srazmeran je i broj objekata izgrađenih za potrebe ove populacije, tako da je i najlogičnije dalje razmatranje tradicionalne arhitekture ove teritorije upravo kroz karakteristike građenja pojedinih etničkih grupa.

Dakle, osnovna sistemska podela tradicionalne arhitekture bi bila po etničkim grupama, redosledom prema većem procentu populacije u odnosu na ukupni broj stanovnika Gvineje Bisao. Zatim, arhitekturu svake etničke grupacije možemo proučavati kroz varijacije nekih zajedničkih osobina, kao što su: način grupisanja objekata; način građenja objekata; oblik osnove; namena objekata itd.

Na osnovu ovih principa, sistematizaciona šema tradicionalne arhitekture bila bi kao na sistematizaciji br. 4, koja sledi:

1.N ARHITEKTURA ETNIČKIH GRUPA

(n) (etnička grupa)	(% stanovništva)	(n) (etnička grupa)	(% stanovništva)
I.1 Balanta	31,90 %	I.13 Susu	0,34 %
I.2 Fula	21,57 %	I.14 Pažadinka	0,22 %
I.3 Mandjako	14,27 %	I.15 Žakanka	0,18 %
I.4 Mandinga	12,69 %	I.16 Kasanga	0,08 %
I.5 Papel	7,23 %	I.17 Banjun	0,05 %
I.6 Brame	3,24 %	I.18 Žalufu	0,04 %
I.7 Beafada	2,30 %	I.19 Tanda	0,04 %
I.8 Bižago	2,06 %	I.20 Bambara	0,04 %
I.9 Felupe	1,63 %	I.21 Serere	0,03 %
I.10 Baiote	0,87 %	I.22 Landum	0,02 %
I.11 Nalu	0,60 %	I.23 Baga	0,02 %
I.12 Sarakole	0,41 %	I.24 ostalih	0,017 %

Sistematizacija br. 4

1.N.1 PODELA PO NAČINU GRUPISANJA OBJEKATA**I.n.1.1 RODOVSKE ZAJEDNICE**

- I.n.1.1.1 proste grupacije
- I.n.1.1.2 povezane grupacije
- I.n.1.1.3 homogene grupacije

I.n.1.2 PLEMENSKE ZAJEDNICE

- I.n.1.2.1 prost zbir rodovskih zajednica
- I.n.1.2.2 naseobine plemenskog saveza
- I.n.1.2.3 prerastanje naseobina u gradove

Arhitektura svake etničke grupe zaslužuje posebno proučavanje povezano sa ostalim kulturnim tvorevinama svake od njih, što prostor ove studije svakako ne dozvoljava, iz tog razloga će u daljem tekstu biti dati samo najinteresantniji – egzemplarni primeri - za potvrdu navedene sistematizacije.

1.N.2 PODELA PO NAČINU GRAĐENJA OBJEKATA**I.n.2.1 NAČIN PRIZEMLJENJA OBJEKATA**

- I.n.2.1.1 prizemljenje na zemljanom nasipu
- I.n.2.1.2 prizemljenje na stubićima
 - I.n.2.1.2.1 stubići od drveta
 - I.n.2.1.2.2 stubići od zemljanog naboja
 - I.n.2.1.2.3 stubići od kamena

I.n.2.2 NAČIN IZGRADNJE ZIDOVA

- I.n.2.1.1 zidovi od prepleta pruča
- I.n.2.1.2 zidovi od „krintina”
- I.n.2.1.3 preplet pruča oplepljen zemljanom masom
- I.n.2.1.4 zid od zemljanog naboja bez konstantnog svojstva
- I.n.2.1.5 masivni noseći zid od zemljanog naboja
- I.n.2.1.6 noseći zid od zemljanih blokova

I.n.2.3 NAČIN IZGRADNJE I OBLIK KROVA

- I.n.2.3.1 podela po obliku krovne izvodnice
 - I.n.2.3.1.1 prava izvodnica
 - I.n.2.3.1.2 konveksna izvodnica
 - I.n.2.3.1.3 konkavna izvodnica
 - I.n.2.3.1.4 sinusoidna izvodnica
- I.n.2.3.2 podela po nagibu krovnih ravni
 - I.n.2.3.2.1 blag nagib do 20°
 - I.n.2.3.2.2 normalan nagib do 40°
 - I.n.2.3.2.3 strm nagib do 55°
 - I.n.2.3.2.4 vrlo strm nagib preko 55°
- I.n.2.3.3 podela po konstruktivnom sistemu krova
 - I.n.2.3.3.1 sa stubom u centru
 - I.n.2.3.3.2 sa raspinjačom
 - I.n.2.3.3.3 sa zategom
- I.n.2.3.4 podela po načinu građenja verande
 - I.n.2.3.4.1 nadstrešnica bez verande
 - I.n.2.3.4.2 konzola iznad verande
 - I.n.2.3.4.3 sa poduprtim rogovima
 - I.n.2.3.4.4 dograđena veranda
- I.n.2.3.5 podela po načinu korišćenja potkrovlja
 - I.n.2.3.5.1 bez potkrovlja
 - I.n.2.3.5.2 potkrovlje se ne koristi
 - I.n.2.3.5.3 potkrovlje se koristi

1.N.3 PODELA PO OBLIKU OSNOVE OBJEKATA**1.n.3.1 KRUŽNA OSNOVA**

- 1.n.3.1.1 jednodimenzionalna kružna osnova
- 1.n.3.1.2 prosta podela kružne osnove
- 1.n.3.1.3 ortogonalna i složena podela
- 1.n.3.1.4 koncentrično-radikalna podela
- 1.n.3.1.5 atrijumski ili poluatrijumski tip

1.n.3.2 PRAVUGAONA OSNOVA

- 1.n.3.2.1 sa pravougaonom verandom
- 1.n.3.2.2 sa kružnom verandom

1.n.3.3 ELIPTIČNA OSNOVA

- 1.n.3.3.1 prividno eliptična osnova
- 1.n.3.3.2 prava eliptična osnova

1.n.3.4 SLOŽENI OBLIK OSNOVE

- 1.n.3.4.1 skup pravougaonih jedinica
 - 1.n.3.4.1.1 ortogonalni niz
 - 1.n.3.4.1.2 zaobljena atrijumska forma
 - 1.n.3.4.1.3 nepravilni skup jedinica
- 1.n.3.4.2 skup povezanih kružnih osnova
 - 1.n.3.4.2.1 prost skup kružnih formi
 - 1.n.3.4.2.2 složen skup kružnih formi

1.N.4 PODELA OBJEKATA PO NAMENI**1.n.4.1 OBJEKTI ZA STANOVANJE**

- 1.n.4.1.1 jednodimenzionalni stambeni objekti
- 1.n.4.1.2 prostorni stambeni objekti
- 1.n.4.1.3 složeni stambeni objekti

1.n.4.2 OBJEKTI ZA ČUVANJE STOKA

- 1.n.4.2.1 u sklopu stambenih objekata
- 1.n.4.2.2 u posebnim objektima

1.n.4.3 OBJEKTI ZA ČUVANJE NAMIRNICA

- 1.n.4.3.1 u sklopu stambenih objekata
 - 1.n.4.3.1.1 u stambenoj prostoriji
 - 1.n.4.3.1.2 u posebnoj prostoriji
 - 1.n.4.3.1.3 u tavanom prostoru
- 1.n.4.3.2 u posebnim objektima

1.n.4.4 SANITARNI OBJEKTI

- 1.n.4.4.1 stanište bez sanitarnih objekata
- 1.n.4.4.2 posebni objekti za sanitarije

1.n.4.5 OBJEKTI ZA RELIGIOZNE OBREDE

- 1.n.4.5.1 za animiste
- 1.n.4.5.2 za muslimane

1.n.4.6 OBJEKTI POSEBNE NAMENE

- 1.n.4.6.1 senici i nadstrešnice
- 1.n.4.6.2 zajedničke kuhinje
- 1.n.4.6.3 bunari za pitku vodu
- 1.n.4.6.4 ograde i zakloni

C 1.N.1

Sistematizacija objekata tradicionalne arhitekture po načinu grupisanja objekata:

Bez obzira o kojoj se etničkoj grupi (n) radilo, grupisanje objekata tradicionalne arhitekture ima neke pravilnosti, čije ćemo principe slediti kroz dalje izlaganje:

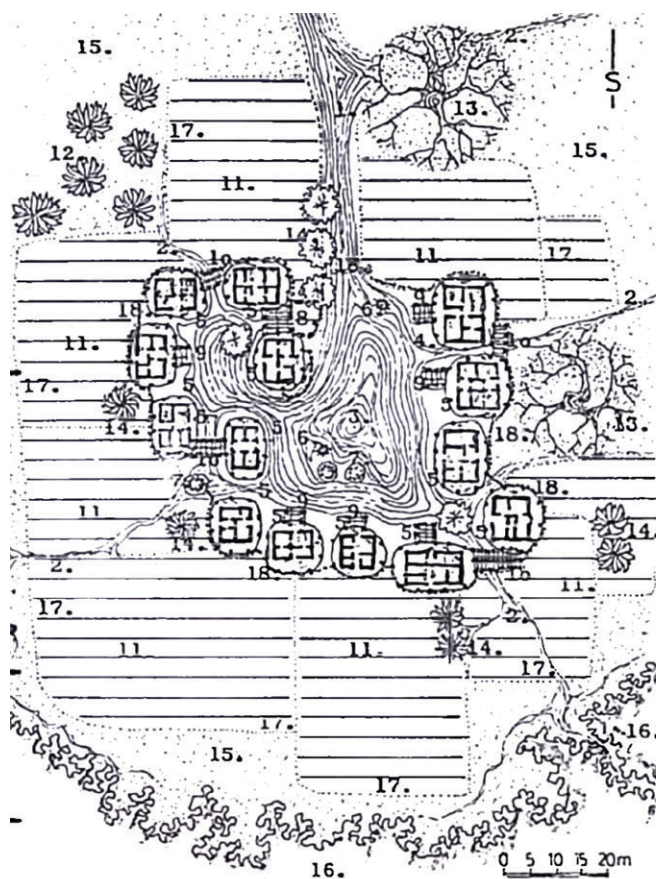
C 1.N.1.1

Grupisanje objekata na principima rodovskog uređenja

Analizirajući jednu razvijenu stambenu grupaciju etničke grupe Balanta plemena, prikazanu na slici 82, vidimo da ona sadrži sve objekte i prateće površine

potrebne za egzistenciju jedne porodice organizovane na principima rodovskog društvenog uređenja: da bi se otpočela razvijati nova slična grupacija, neophodno je da jedan član prethodne (najčešće sin ili sinovi starešine) dostignu uzrast zrelog doba, uz sve ceremonije koje tome prethode, i stekne pravo osnivanja svoje sopstvene zajednice - prvom ženidbom.

Jedan od uslova je da sagradi sopstvenu kuću, koja će postati nukleus nastanka nove stambene grupacije, bez obzira na to da li će buduća grupacija biti prost zbir novih objekata različite namene, ili će oni, u fizičkom smislu predstavljati jedinstven ansambl novih objekata, ili će pak, taj novi nukleus biti modul za izgradnju novog složenog objekta u kome će

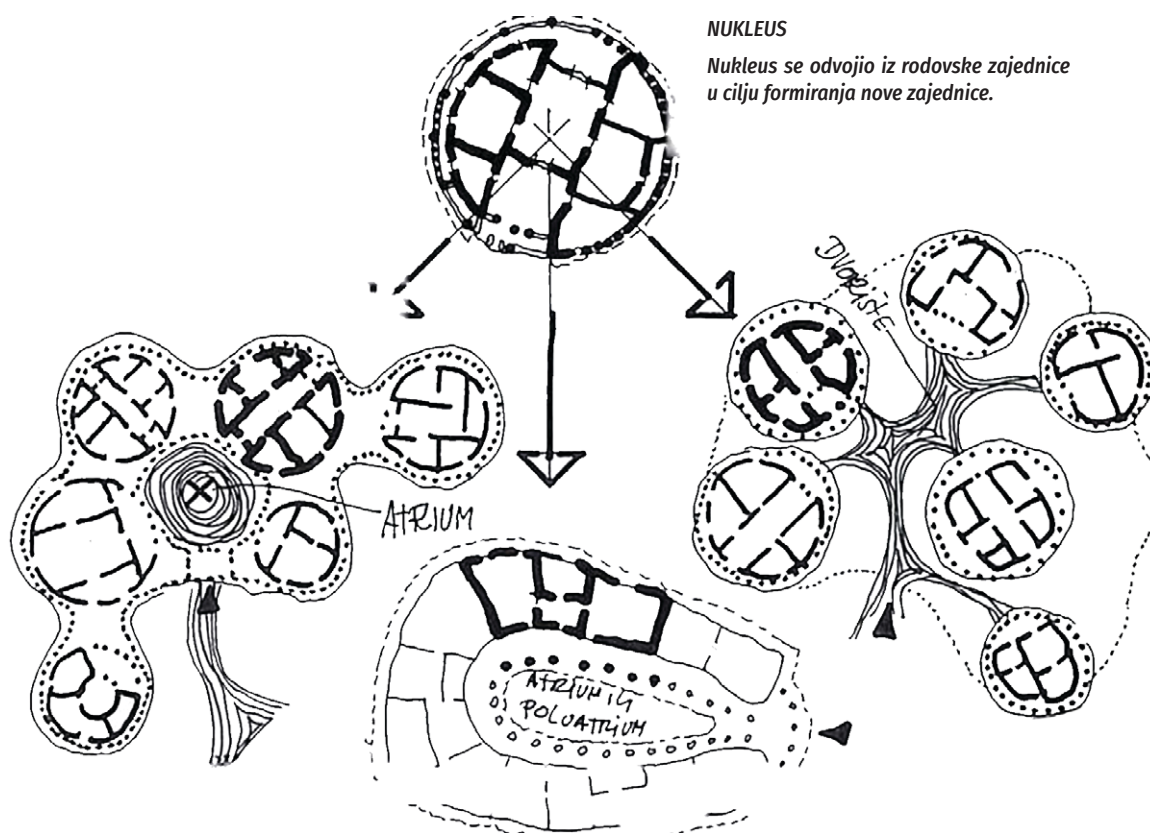
DISPOZICIJA KARAKTERISTIČNOG STANIŠTA ETNIČKE GRUPE "BALANTA"

1. glavni prilaz
2. pomoćni i interni prilazi
3. centralno dvorište staništa
4. kuća starešine
5. kuće rodbine: sinovi, braća, rođaci
6. "IRAO"-duh zaštitnik roda
7. skladište zrnastih plodova
8. krupna stoka
9. natstrešnica kod ulaza
10. natstrešnica za poljoprivredni alat, ribarske mreže i sl.
11. obradjena okućnica: Mandioka, pasulj, kukuruz, kikiriki, slatki krompir
12. voćnjak: "kažu" (indiski orah), banane, pomorandže
13. stablo "manga"
14. ostale voćke: kokos, šabeu,
15. golet ili trava
16. "šuma"
17. ograda oranica
18. ograda staništa

Sl. 82 Situacija karakterističnog staništa

biti sabrane sve funkcije buduće (nove) rodovske zajednice. Ove razlike variraju od plemena do plemena, a odnose se pre svega na starosedeoce priobalne nizije i ostrvlja, što je prikazano na sledećoj slici.

Novi nukleus - kuća budućeg rodovskog starešine, mora da sadrži sve funkcionalne delove neophodne za nezavisnu egzistenciju od grupacije od koje se odvojila, uz mogućnost nadgradnje nove grupacije, a prema tradicionalnim principima etničke grupacije.

Etnička grupacija „Papel” regiona Biombo razvoj rodovske zajednice bi formirala po principu povezivanja različitih funkcija u jedinstven ansambl.

Krovovi ovih ansambla obrazuju nedeljivu celinu, čime se stiče utisak jednog objekta, a ne više objekata pod istim krovom.

Etnička grupacija „Mandjako” gradi svoju rodovsku zajednicu na mnogo čvršćoj arhitektonskoj strukturi. Nukleus je samo deo buduće arhitektonske celine koja objedinjuje potrebe ukupne rodovske zajednice.

Etnička grupacija plemena „Balanta” isti princip rešava multipliciranjem objekata različite namene oko nukleusa, najčešće organizovanih oko zajedničkog dvorišta, a ponekad i međusobno povezanih tremovima i nadstrešnicama.

Sl. 83 Šematski prikaz razvoja staništa kod rodovskog društvenog uređenja pojedinih etničkih grupacija starosedelaca na području današnje teritorije Gvineje Bisao

I pored toga što svaka etnička grupa ima svoje specifičnosti pri izgradnji svojih staništa, na bazi rodovske hijerarhije, zatim da svaka rodovska zajednica unosi i sopstvene varijacije i modifikacije u cilju što boljeg prilagođavanja uslovima terena i lokalnim klimatskim uslovima, mogu se izdvojiti tri osnovna vida ovih grupacija:

1.N.1.1. - prosta grupacija - to je zbir pojedinačnih objekata različite namene, izgrađenih u neposrednoj blizini „nukleusa” (objekta starešine rodovske zajednice), a svi su orijentisani prema zajedničkom dvorištu i nalaze se u okviru jedne zajedničke ograde;

1.N.1.2. - povezana grupacija - je takođe zbir pojedinačnih objekata, ali međusobno povezanih pomoćnim objektom ili verandom koja je prema spoljnjem prostoru zatvorena. Svi objekti su pod istim krovom, a orijentisani su prema zajedničkom atrijumu kao na primerima sa slika 84 i 85;

1.N.1.3. - homogena grupacija - u kojoj je objekat od objekta odvojen pregradnim zidom. Svi prostori se orijentišu prema zajedničkom atrijumu ili poluatrijumu. Svi objekti su pod istim krovom, a niz se može dograđivati do potpunog zatvaranja ansambla.

Rodovske grupacije se nazivaju „tabanka“, što bi u slobodnom prevodu značilo naseobina - naselje. Na čelu svake je osnivač naselja - najstariji čovek - „homi grande” (starac).

Sl. 84 Primer povezanih grupacija pod istim krovom

Sl. 85 Primer povezanih grupacija pod istim krovom

Sl. 86 Grupacija kao jedinstveni objekat

C.1.N.1.2

Grupisanje objekata na principima plemenskih zajednica:

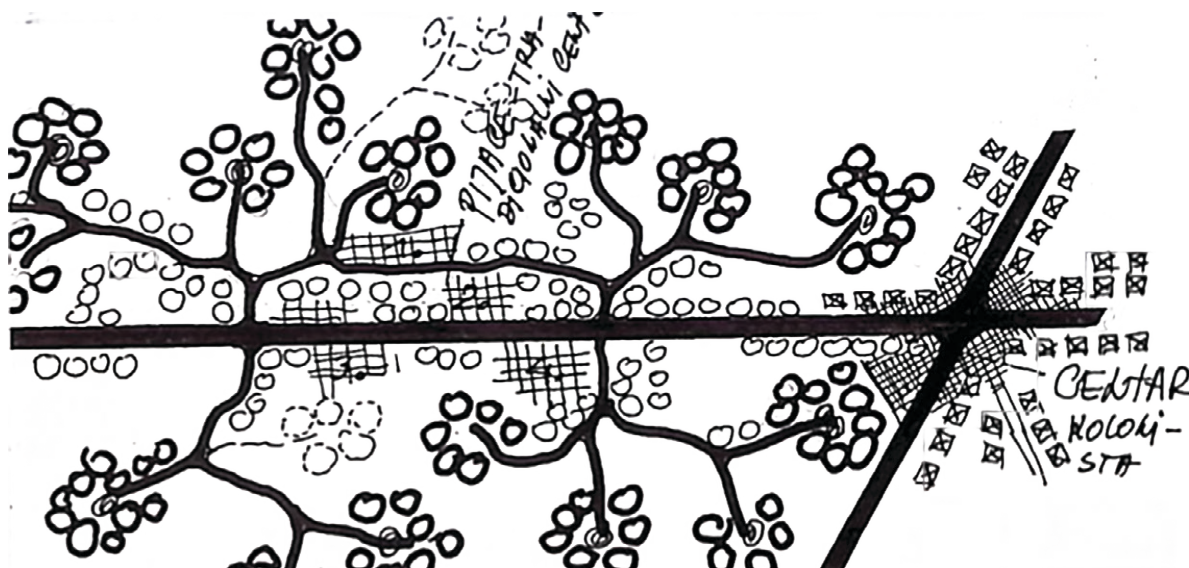
Iz poznatih razloga društveno-istorijskih kretanja i ekonomskog jačanja, organizacije odbrane i vlasti, na pojedinim mestima dolazi do većeg grupisanja više rodovskih zajednica iste etničke grupacije. To su u principu posebno povoljni prostori za razvoj naselja, i svih onih pratećih funkcija, koje nisu direktno vezane za голу egzistenciju, već mesta na kojima je moguće ostvarivanje i ekstra profita: raskrsnice glavnih puteva su obezbeđivale bolju razmenu robe i pospešile razvoj trgovine, posebno plodno tlo omogućilo je život većem broju stanovnika, blizina novih naselja kolonista ubrzala je razvoj robno-novčane privrede i sl. Na tim posebno pogodnim mestima dolazilo je do pugušćavanja naselja rodovskog tipa, tako da su se, vremenom, ukidale granice između tabanki i rađala nova naselja pojedinih etničkih grupacija. Njih karakterišu elementi razvijeni u rodovskim zajednicama, koji deo svoje vlasti prenose na „savet staraca”. Ova naselja su nastajala stihijski, bez poznatih urbanih principa. Može se primetiti da je

infiltracija evropskih kolonista najintenzivnija baš u ovako formiranim naseljima, pre svega zbog trgovine. To su nukleusi budućih gradova.

Najfrekventnije tačke zaposedaju objekti kolonista. Slobodni prostori oko saobraćajnice su rezervisani za razmenu dobara - pijace.

Danas na ovim prostorima možemo naći tipične tradicionalne arhitekture, zatim skromnije kolonijalne objekte, a neretko katoličke crkve i muslimanske moskite. U ovim naseljima su vršene i intervencije kolonijalne vlasti u cilju urbanizacije istih. Osnovna karakteristika je da gro stanovništva ipak čine pripadnici iste etničke grupe.

Za urbanistička istraživanja je svakako najinteresantnije praćenje razvoja plemenskih zajednica i njihovo prerastanje u naselja u kojima se, vremenom, gube rodovske i plemenske granice, u kojima dolazi do zbližavanja različitih etničkih grupa (različitih čak i po verskoj pripadnosti), među koje se naseljavaju i kolonisti nalazeći prostor za svoje delatnosti, i koja neminovno prerastaju u buduće gradove.

Sl. 87 Princip grupisanja rodovskih zajednica u plemenske oko važnijih saobraćajnica. Najfrekventnije tačke zaposedaju objekti kolonista. Slobodni prostori oko saobraćajnice su rezervisani za razmenu dobara - pijace.

Sl. 88 Grad Gabu – primer prerastanja plemenske zajednice u grad

Slike 89 i 90 uz prethodnu, sliku 88 iz grada Gabu, očigledan su primer postojanja rodovskih zajednica, plemenskih saveza i naseobina kolonista na istom prostoru. Istorijski, to je „carstvo muslimana plemena Mandinga”, danas tu žive i druge etničke grupe paganskih vera, kao i katolici – kolonisti.

Konačnu sistematizaciju podgrupe 1.N.1. (podela po načinu grupisanja objekata) iz grupacije 1 (tradicionalna arhitektura), šematski bismo mogli predstaviti na sledeći način:

TRADICIONALNA ARHITEKTURA

ARHITEKTURA ETNIČKIH GRUPACIJA

I.n.1 PODELA PO NAČINU GRUPISANJA OBJEKATA

I.n.1.1 RODOVSKE ZAJEDNICE

I.n.1.1.1 prosta grupacija

I.n.1.1.2 povezana grupacija

I.n.1.1.3 homogena grupacija

I.n.1.2 PLEMENSKE ZAJEDNICE

I.n.1.2.1 zajednice kao prost zbir rodovskih

zajednica iste etničke grupacije

I.n.1.2.2 plemenski savezi kojima rukovodi „savet staraca”

I.n.1.2.3 prerastanje plemenskih saveza u gradove uz prisustvo drugih etničkih grupa i naseobina kolonista na fizički istom prostoru

Sistematizacija br. 5

Primeri za ovako postavljenu sistematizaciju mogu se naći i u susednim zemljama sa područja zapadne Afrike koje nisu bile pod kolonijalnom upravom Portugalije, već drugih evropskih kolonijalnih velesila, od Senegala do Angole, isključujući samo dominione Velike Britanije, u kojima su kolonisti živeli u naseljima izdvojenim od domorodačkog stanovništva.

Da bismo zaokružili sistematizaciju grupe tradicionalna arhitektura, moramo proučiti i ostale podgrupe 1.N.2, zatim 1.N.3, kao i 1.N.4. (sistematizacija br. 5), imajući uvek u vidu specifičnosti svake etničke grupacije ponaosob (označene sa „N” iz nomenklature date na sistematizaciji br. 5).

Sl. 89 i 90 Uz prethodnu (Sl. 88) iz grada Gabu, očigledan su primer postojanja rodovskih zajednica, plemenskih saveza i naseobina kolonista na istom prostoru. Istorijski, to je „carstvo muslimana plemena Mandinga”, a danas tu žive i druge etničke grupe paganskih vera, kao i katolici - kolonisti.

C 1.N.2

Sistematizacija objekata tradicionalne arhitekture po načinu građenja objekata:

Da bismo razvili ovu podgrupu tradicionalne arhitekture, biće razmatran način građenja pojedinih, glavnih, delova objekata, a prema sledećem redosledu i nomenklaturi:

1.N.2 PODELA PO NAČINU GRAĐENJA OBJEKATA

1.n.2.1 NAČIN PRIZEMLJENJA OBJEKATA

1.n.2.2 NAČIN IZGRADNJE ZIDOVA OBJEKATA

1.n.2.3 NAČIN IZGRADNJE POTKROVLJA OBJEKATA

1.n.2.4 NAČIN IZGRADNJE KROVA OBJEKATA

1.n.2.1 Prema načinu prizemljenja objekata možemo odmah konstatovati da postoje dva načina, i to:

1.n.2.1.1 prizemljenje na zemljanom nasipu

1.n.2.1.2 prizemljenje na stubićima, kada je pod objekta odvojen od tla na jedan od sledećih načina:

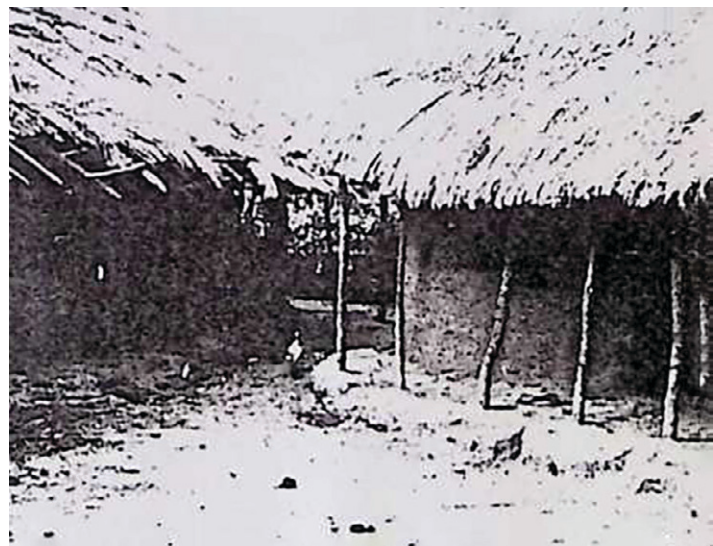
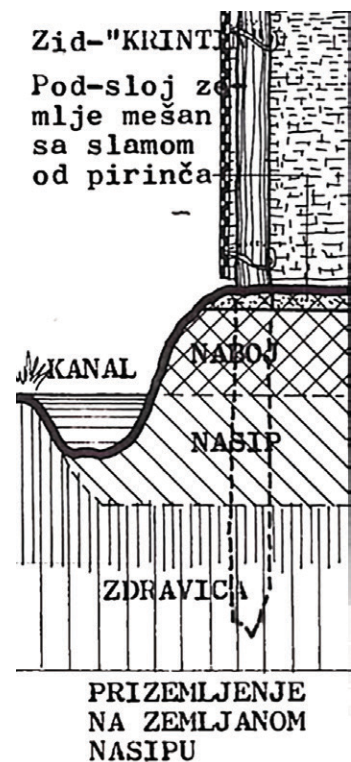
1.n.2.1.2.1 stubići od drveta

1.n.2.1.2.2 stubići od zemljanog naboja

1.n.2.1.2.3 stubići od kamena

Sistematizacija br. 6

Sl. 91 Grafički prikaz prizemljenja objekata na nasipu. U ovom primeru su zidovi objekta od tršćanog prepleta „krintin” pričvršćenog na drvene stubove (Bižagos).

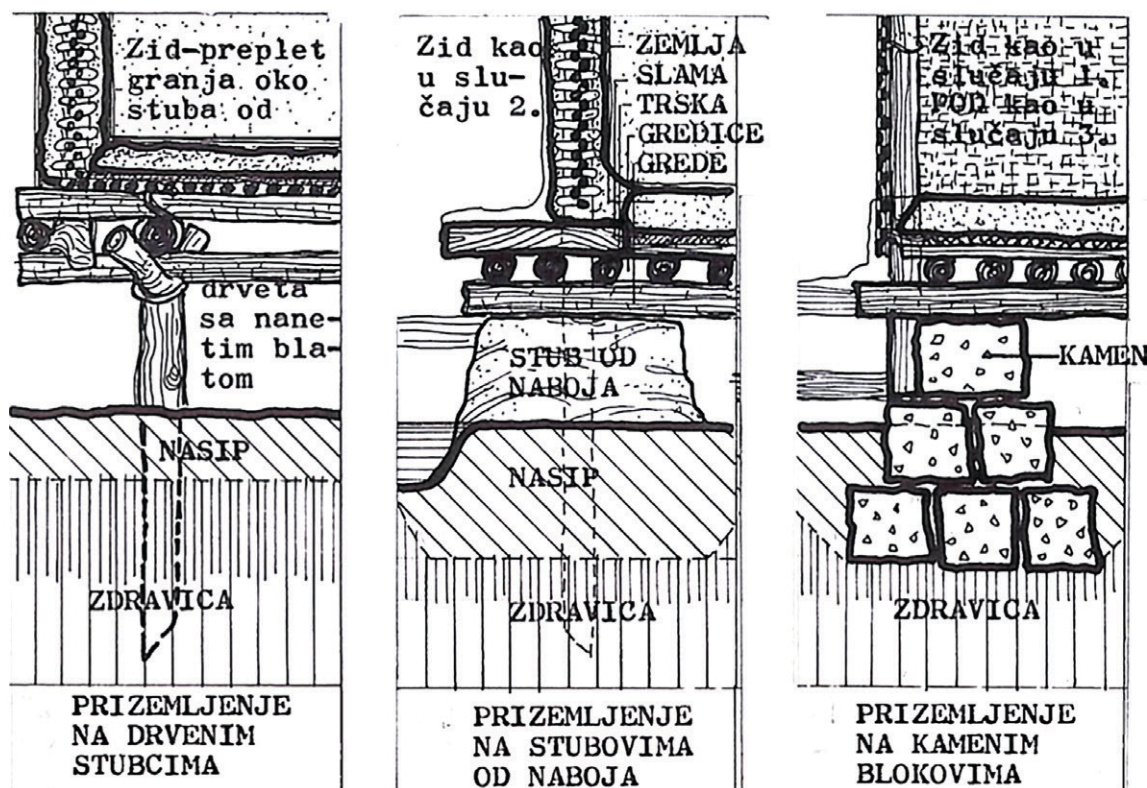

Sl. 92 Fotografija jednog objekta plemena "Papel", gde su zidovi objekta od zemljanog naboja prizemljeni na nasipu. Princip izrade nasipa je sličan kao na grafičkom prikazu sl. 91

Na grafičkim priložima koji slede, slike 94, 95 i 96, prikazan je način prizemljenja objekata na stubićima (1.N.2.1.2). Materijal od koga će stubići biti primenjeni zavisi od regiona u kome je objekat građen i materijala koji se u tom regionu mogu naći. Ovako građeni objekti najčešće služe za čuvanje namirnica, a ređe za stanovanje. Cilj ovakvog prizemljenja objekata ja da budu što bolje zaštićeni od površinskih bujica u kišnom periodu.

Sl. 93 Primer izgrađenog objekta na drvenim stubovima čiji je pod znatno odignut od tla. Pripada etničkoj grupi „Beafada” koje nastanjuje južni priobalni pojas sa obilnim padavinama. Objekat služi za čuvanje žitarica i drugih namirnica. Prema našoj sistematizaciji, nosio bi šifru: 1.7.2.1.2.1.

Sl. 94, 95 i 96 Prizemljenje na stubićima

1.N.2.2 NAČIN IZGRADNJE ZIDOVA

Podela prema načinu izgradnje zidova je u direktnoj zavisnosti od geografsko-klimatskih uslova užeg područja na kome se objekat gradi, a bez obzira kojoj etničkoj grupaciji objekat pripada, razlikujemo:

I.n.2.1.1 zidovi od prepleta bambusovog pruća oko drvenih stubova gusto pobodenih u tlo i koji nose konstrukciju krova ili tavanice,

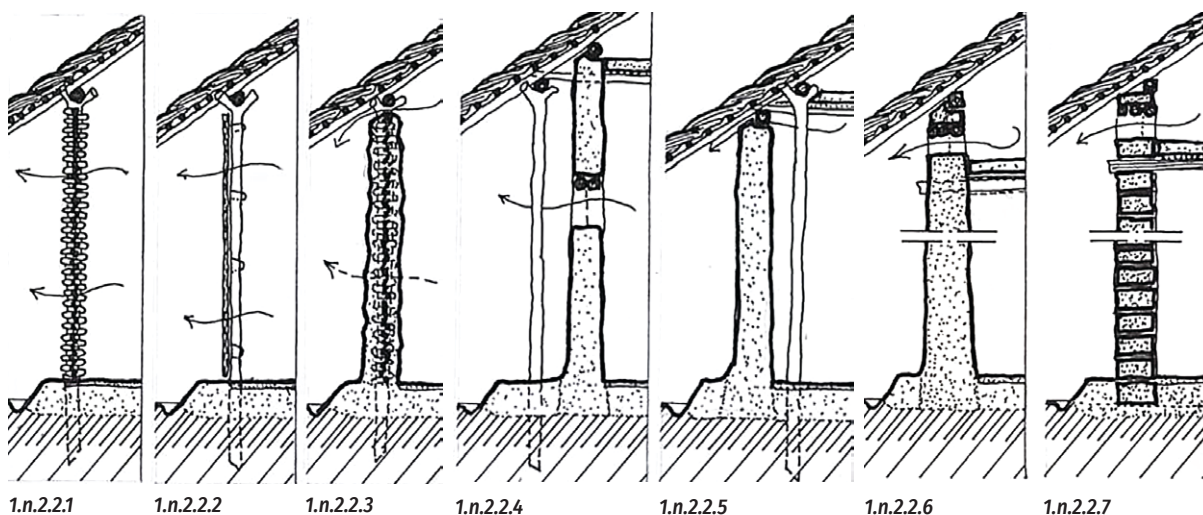
I.n.2.1.2 zidovi od „krintina” vezanog za gusto pobodene drvene stubove, nosače krovne ili tavanke konstrukcije („krintin” je lokalni naziv za „asure” izrađene od kaiševa isečenih od bambusove trske širine 2-3cm, a debljine 2-4mm),

I.n.2.1.3 zidovi od prepleta bambusove trske ili drugog granja oko drvenih stubova koji su glavni nosači krovne ili tavanke konstrukcije, ali koji su obostrano oblepljeni blatom pomešani sa plevom od pirinča ili sitnijim vlasima suve trave,

I.n.2.1.4 zidovi od zemljanog naboja koji ne nosi konstrukciju krova ili tavanice, već se kao konstruktivni element i dalje koristi drveni stub koji može biti ispred ili iza ovog zida,

I.n.2.1.5 masivni zid od zemljanog naboja koji ima i konstruktivna svojstva za nošenje krovne konstrukcije ili tavanice,

I.n.2.1.6 noseći zid od blokova izgrađenih od zemljanog naboja sa slamom od pirinča koji su prethodno osušeni na vazduhu. Ovi zidovi se grade slaganjem blokova, a kao vezivo se koristi žitka zemljana masa. Blokovi se izrađuju pomoću „forme” izrađene od drveta, a mogu se naći i metalne.

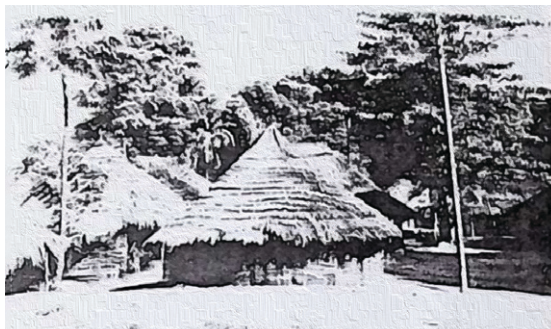

Sl. 97, 98, 99, 100, 101, 102 i 103 Razni primeri građenja zidova

Na grafičkim priložima i fotografijama biće ilustrovana ova sistematizacija. I pored toga što način izgradnje zidova nije posebna karakteristika pojedine etničke grupe, već prvenstveno zavisi od klimatskih karakteristika užeg područja na kome je objekat izgrađen, treba imati u vidu da su praobjekti tradicionalne arhitekture starosjedelaca ovog područja, sa stabilnijim konstruktivnim karakteristikama (zidovi od zemljanih naboja), dok su zidovi kod kojih je osnovna konstrukcija drveni stub, reminiscencija na konstruktivnu logiku šatorastih konstrukcija nomadskih plemena, pre svega plemena Fula, koja su naselila delove ove teritorije. Objekti ovako građeni, lako se mogu demontirati i preseliti na povoljnije područje, što je osnovna karakteristika građenja kod svih nomadskih naroda.

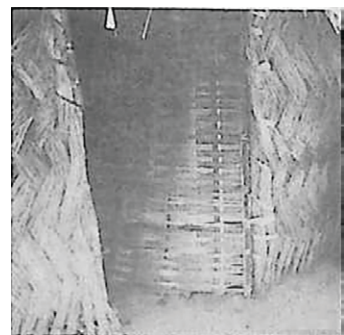
Sl. 104 Izrada blokova od zemljanog naboja koji se meša sa pirinčanom slamom prethodno sitno iseckanom, ili plevom. Posle sušenja na vazduhu blokovi su spremni za zidanje. Snimak je iz mesta Njakra, (Nhacra), dvadesetak km severno od glavnog grada.

Sl. 105 Kuća sa zidovima od prepleta bambusovog ili drugog pruća. Etnička grupa "Bižagos".

Sl. 106 i 107 Kuća sa zidovima od „krintina” i detalj zida od istog materijala. Etnička grupa „Beafada”.

Sl. 108 Primer kuće sa masivnim zidovima od zemljanog naboja. Etnička grupa „Papel”.

Sl. 109 Kuća etničke grupe „Balanta” sa zidovima zidanim blokovima od zemljanog naboja. Objekti zidani na ovaj način, najčešće su pravougaonog oblika.

1.N.2.3 Izgradnja krovova u tradicionalnoj arhitekturi:

U tradicionalnoj arhitekturi ovog podneblja krovni pokrivač je obavezno od slame. Postavljanje krovnog pokrivača je, uz male razlike, identičan kod većine etničkih grupacija, tako da ukupna sistematizacija po ovom kriterijumu podrazumeva da su objekti pokriveni slamom. I pored ove konstatacije, postoji niz drugih elemenata na osnovu kojih se može izvršiti sistematizacija objekata u odnosu na građenje krovova, što je grafički predstavljeno u tabeli koja sledi:

1.n.2.3.1	OBLIK KRO- VNE IZVO- DNICE	1.PRAVA IZVODNICA	2.KONVEKSNA IZVODNICA	3.KONKAVNA IZVODNICA	4.SINUSOIDNA IZVODNICA
1.n.2.3.2	NAGIB KRO- VNIH RAVNI	1.SKORO RAVNE NADSTREŠNICE	2.NAGIB DO 40°	3.NAGIB OD 40°-55°	4.NAGIB PREKO 55°
1.n.2.3.3	KONSTRUKTI- VNI SISTEM	1.SA CENTRALNIM STUBOM	2.BEZ CENTRA- LNOG STUBA	3.TAVANJACE KAO ZATEGA	
1.n.2.3.4	VERANDA	1.BEZ VERANDE	2.KROVNA KONZO- LA NA VERANDI	3.PODUPRTA VERANDA	4.DOGRADJENA VERANDA
1.n.2.3.5	POTKROVLJE	1.BEZ POTKRO- VLJA	2.SA POTKRO- VLJEM koje se ne koristi	3.SA POTKRO- VLJEM koje se koristi	
				(isto kao 2. samo sa jačom tavanskom ko- strukcijom).	

Tabela br. 5

Ako za sistematizaciju po ovom kriterijumu usvojimo princip najočiglednijih razlika u načinu izgradnje krovova, istu možemo izvršiti na sledeći način (sistematizacija br. 8):

1.N.2.3 NAČIN IZGRADNJE I OBLIK KROVA

- I.n.2.3.1 podela po obliku krovne izvodnice
 - I.n.2.3.1.1 prava izvodnica
 - I.n.2.3.1.2 konveksna izvodnica
 - I.n.2.3.1.3 konkavna izvodnica
 - I.n.2.3.1.4 sinusoidna izvodnica
- I.n.2.3.2 podela po nagibu krovnih ravni
 - I.n.2.3.2.1 blag nagib do 20°
 - I.n.2.3.2.2 normalan nagib do 40°
 - I.n.2.3.2.3 strm nagib do 55°
 - I.n.2.3.2.4 vrlo strm nagib preko 55°
- I.n.2.3.3 podela po konstruktivnom sistemu krova
 - I.n.2.3.3.1 sa stubom u centru
 - I.n.2.3.3.2 sa raspinjačom
 - I.n.2.3.3.3 sa zategom
- I.n.2.3.4 podela po načinu građenja verande
 - I.n.2.3.4.1 sa malom nadstrešnicom, a bez verande
 - I.n.2.3.4.2 veranda natkrivena konzolnim prepustom rogova
 - I.n.2.3.4.3 podupirači na kraju rogova koji pokrivaju verandu
 - I.n.2.3.4.4 dograđena veranda pokrivena posebnom konstrukcijom, nezavisno od konstrukcije krova
- I.n.2.3.5 podela po načinu korišćenja potkrovlja
 - I.n.2.3.5.1 objekti bez potkrovlja
 - I.n.2.3.5.2 potkrovlje se ne koristi
 - I.n.2.3.5.3 potkrovlje se koristi

Sistematizacija br. 8

U nastavku teksta biće detaljnije opisani i ilustrovani svi elementi sistematizacije po ovom kriterijumu:

1.N.2.3.1. Oblik krova karakteriše oblik krovne izvodnice. Možemo izdvojiti četiri karakteristična oblika:

Sl. 110. Izvodnice krova su pravolinijske, što krovu daje piramidalni oblik. Najčešća primena kod pravougaonih osnova. „Balante”, u neposrednoj blizini glavnog grada.

Sl. 111 Krovna izvodnica je konveksna (ispupčena, daje kupast oblik krova, koji je i najčešći, a gradi se nad ovalnim oblikom osnove. Primer je iz plemena „Mandjako” (Region Kašeu).

Sl. 112 Konkavna izvodnica je vrlo retka u primeni. Primer je iz „tabanke” plemena „Beafada”. Najčešća primena je nad pravougaonim osnovama

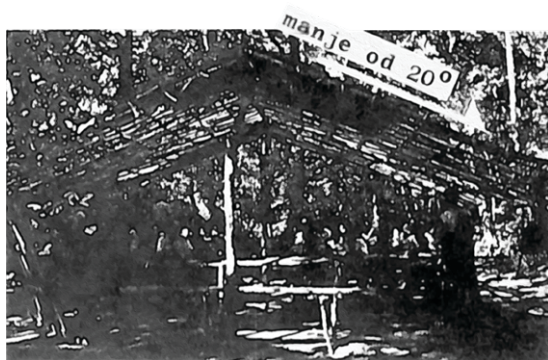

Sl. 113 Sinusoidna izvodnica krova je nastala od konveksne, tako što je deo krova iznad verande podignut, čime je dobijena veća visina na verandi. Primer je iz naselja plemena „Brame”, regiona Kašeu.

1.N.2.3.2. Podela po nagibu krovnih ravni: ovaj nagib zavisi pre svega od karakteristika klimatskog područja i stepena zaštićenosti objekata od obilnih padavina. tj. njegove namene.

Često se može videti da objekti koji nisu namenjeni stanovanju, obredni objekti u kojima se čuva simbol zaštitnika naselja Irau, ili objekti za čuvanje stoke i sl., imaju manji nagib krova od stambenih objekata zbog manje potrebe za zaštitom istih od atmosferskih padavina. Kod plemena Balanta, nadstrešnice koje povezuju objekte, grade se na isti način.

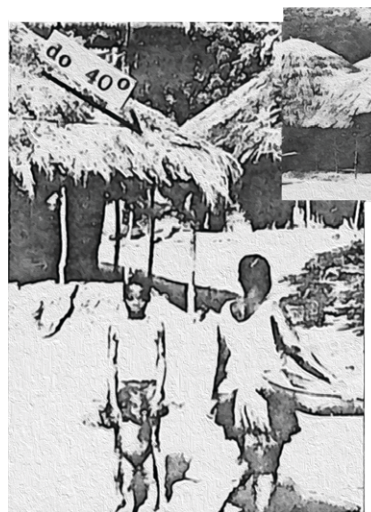

Sl. 114 Nadstrešnica izgrađena u toku ratnih operacija, za potrebe obrazovanja (učionica). Mali nagib krova daje dobru zaštitu samo od prekomerne insolacije.

Sl. 115 Objekti istog naselja, etničke grupacije „Papel” sa različitim nagibima krovnih ravni, od strmih (40-55°), do vrlo strmih, sa nagibom i preko 55°.

Sl. 116 Dat je primer jednog krova sa nagibom do 40° koji je u najčešćoj primeni. Primer je sa ostrva Bižagos, istoimene etničke grupacije.

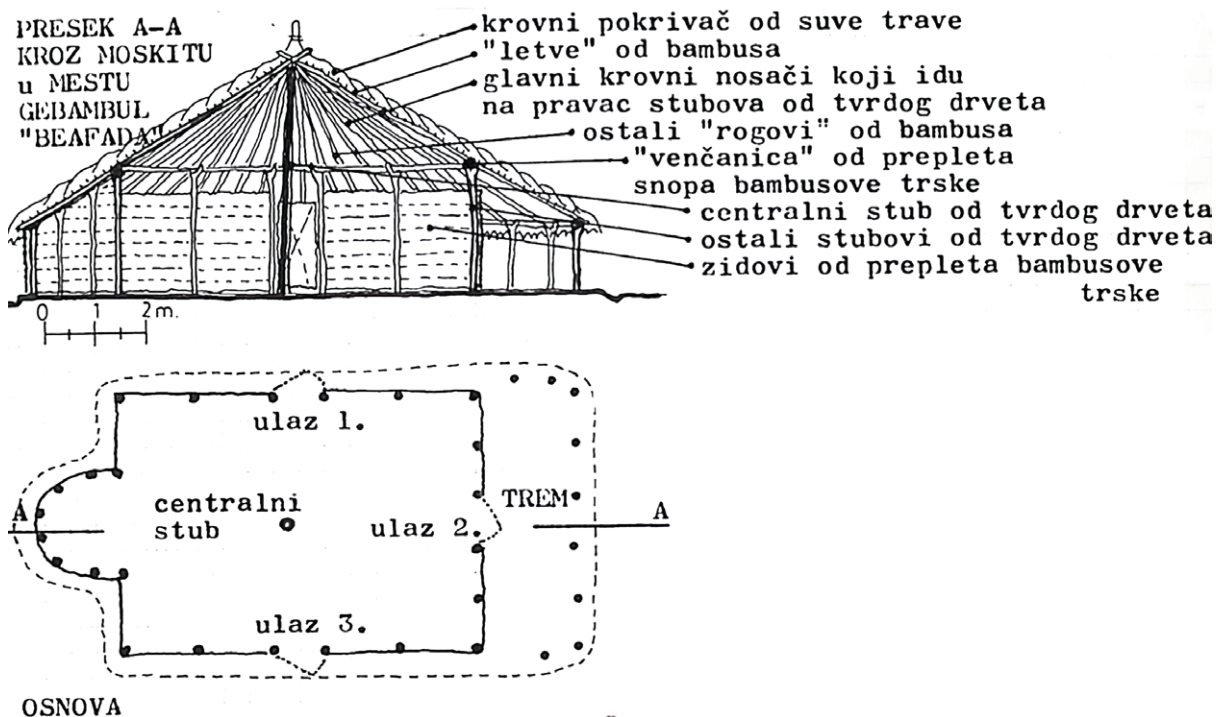

Sl. 117 Naseobina na rečnom ostrvu „Ponta Cabral” koja pripada etničkoj grupi „Mandjako”, gradi svoja staništa sa vrlo strmim krovovima zbog obilnih atmosferskih padavina.

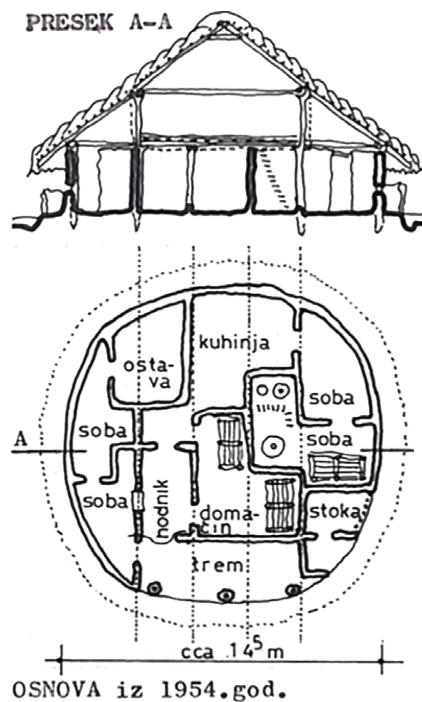
1.N.2.3.3. Podela po primenjenom konstruktivnom sistemu za izgradnju krova, i opravdanost njenog postojanja, biće potvrđena kroz primere koji slede: prvi primer, dat na slici 118 pokazuje kako se grade objekti sa centralnim stubom (1.N.2.3.3.1) na koji se oslanjaju počeci rogova krovne konstrukcije. I pored toga što je objekat sakralnog karaktera, isti konstruktivni principi se primenjuju u objektima druge namene.

Primena raspinjače (1.N.2.3.3.2) kod izgradnje krovnih konstrukcija u tradicionalnoj arhitekturi Gvineje Bisao je vrlo retka, prvenstveno zato što su rasponi koje krov pokriva relativno mali, retko prelaze dužinu od 8 do 10m. Međutim, u literaturi postoje zabeleženi objekti (koje nisam uspeo da identifikujem, a verovatno danas više i ne postoje), čiji raspon između obimnih zidova prelazi 14,5m. Krov podignut

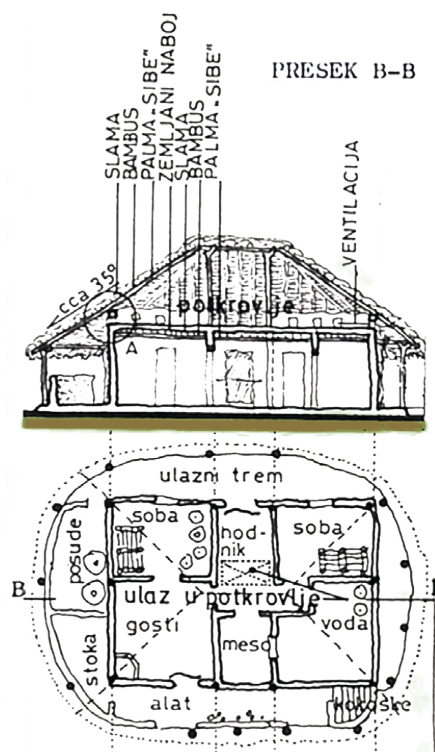
nad ovom osnovom, oslanjao se na obodne zidove, ali i na pomoćnu konstrukciju koja je skraćivala raspon rogova. Ovo je prikazano na slici 119, preslikanoj iz publikacije štampane 1954. godine u izdanju „Agência Geral do Ultramar”, koju je napisao valiki poznavalac ovog područja, A. Teixeira da Mota, u svojoj knjizi „Guiné Portuguesa”. Raspinjače su se oslanjale na pomoćne stubove od drveta koji su bili skriveni u masu pregradnih zidova od zemljanog naboja. Na istom primeru se jasno može videti da je bio izgrađen i tavanski prostor nad središnjim delom osnove objekta, koji je služio za čuvanje namirnica. Obimni prostori nisu imali ravan plafon, već je on pratio nagib krovne konstrukcije. Primer je iz plemena Balanta. Na slične primere se danas ne može naići, ali postoje uprošćene varijacije ove konstrukcije, takođe kod plemena Balanta, što je prikazano na slici 120.

Sl. 118 Osnova i presek kroz moskitu u mestu Gebambul etničke grupacije „Beafada” tipičan je primer izgradnje objekata čija je krovna konstrukcija poduprta centralnim stubom. Isti primer pokazuje i kako izgleda unutrašnjost objekta bez plafonske konstrukcije, tako da je istovremeno primer za našu klasifikaciju pod nomenklaturom 1.n.2.3.3.1, kao i za 1.n.2.5.1.

Sl. 119 Osnova iz 1954. godine. Kuća starešine plemena „Balanta”.

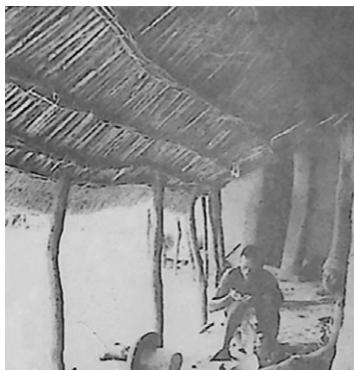
Sl. 120 Osnova iz 1980. godine. Kuća starešine plemena „Balanta”.

1.N.2.3.3.3 Primena krovne zatege pri izgradnji krova je novijeg datuma, a afirmisana je zbog potvrđene potrebe za izgradnjom potkrovlja, pre svega kao ostave za čuvanje životnih i drugih namirnica. Materijali koji se primenjuju pri izgradnji krova uglavnom imaju dobra konstruktivna svojstva na zatežuće sile, tako da izbor istih nije predstavljao problem. Pretpostavlja se da je ova vrsta konstrukcije došla u upotrebu u tradicionalnoj arhitekturi u vreme nastanka prvih kolonijalnih objekata. Primeri su vrlo retki, ali se mogu evidentirati kod nekih objekata etničke grupacije Nalu regiona Tombali.

1.N.2.3.4. Podela po načinu građenja verande, preciznije, po načinu natkrivanja verande, čija je konstrukcija, najčešće, produžena konstrukcija krova. Razlikujemo četiri slučaja koji su prikazani na slikama 121, 122, 123 i 124.

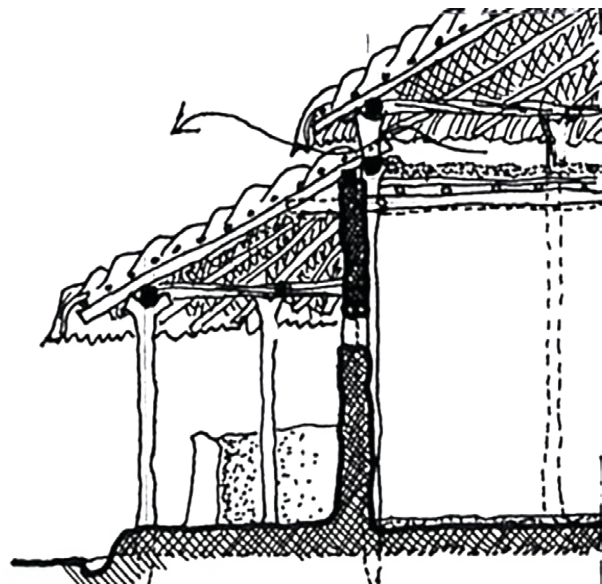
Sl. 121 Kuća sa krovnim prepustom bez verande

Sl. 122 Veranda natkrivena konzolnim prepustom rogova

Sl. 123 Krov verande - produženi rogovi sa osloncem na stubovima ograde verande

Sl. 124 Veranda dodata uz zid kuće

Evidentan je veliki broj primera izgrađenih objekata bez verande, ali sa malom krovnom nadstrešnicom koja štiti zidove objekta od prekomerne insolacije. U primeru na slici 121 prikazan je takav objekat etničke grupacije Fula (preciznije Futa-fula) iz regiona Bafata, a sličnih primera ima i kod brojnih drugih etničkih grupacija. Ovaj tip krovne konstrukcije svrstali smo u našu sistematizaciju pod šifrom 1.N.2.3.4.1.

Slika 122 prikazuje primer u toku izgradnje krova verande koji je, u statičkom smislu, konzolni prepust krovne konstrukcije, tj. rogova. Primer je takođe iz plemena Fula. Prema našoj sistematizaciji, može se svrstati pod šifru 1.N.2.3.4.2.

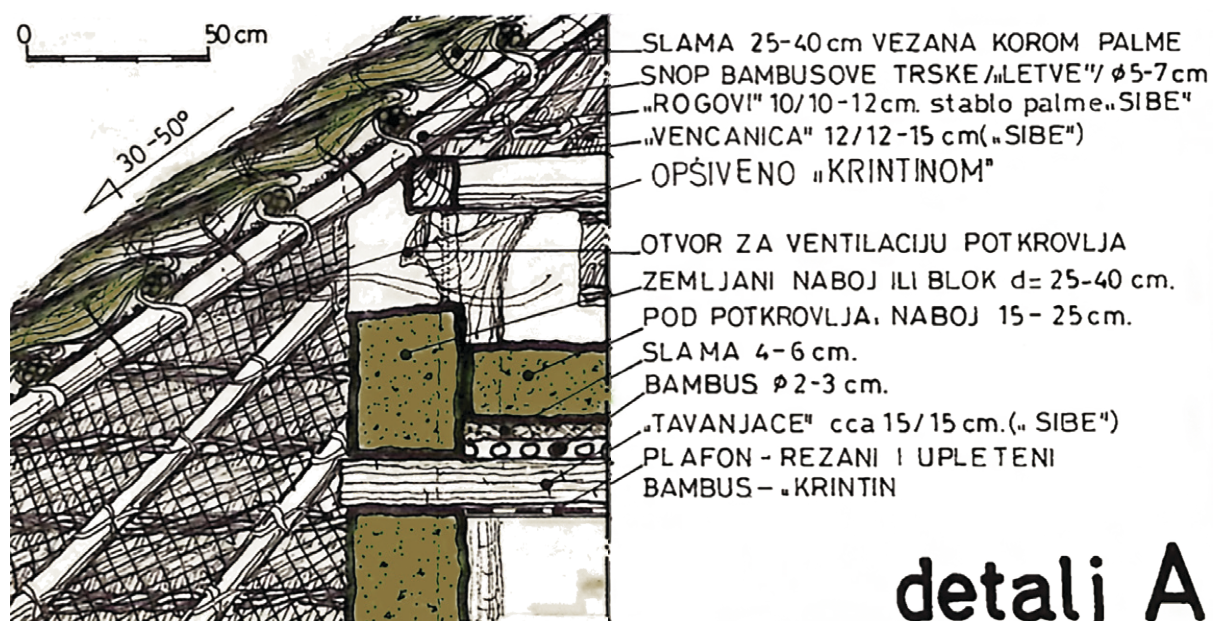
Brojne etničke grupacije grade verande oko svojih objekata na način prikazan na slici 123, gde su produženi rogovi krovne konstrukcije oslonjeni na drvene stubove oko verande. Šifra naše

sistematizacije bi bila 1.N.2.3.4.3. Ovim načinom omogućena je znatno veća veranda, koja delimično može biti zatvorena - produžetak stambenih sadržaja, zatim ograđena niskim zidom, ili potpuno otvorena prema zajedničkom dvorištu. Primer na slici 123 je iz tabanke plemena Papel, mada se može reći da su ga do maksimuma eksploatisali pripadnici etničke grupe Balanta. Ovi narodi, starosedeoci ovog podneblja, imali su najdirektnije kontakte sa kolonizovanim evropskim stanovništvom, eksploatišući i njihova graditeljska iskustva, tako da, svoje objekte, koji po svim kriterijumima pripadaju tradicionalnoj arhitekturi grade koristeći i iskustva kolonista. Tako je nastao i način izgradnje verandi prikazan na slici 124, koji omogućava bolju ventilaciju potkrovnih površina, a širina verande više nije limitirana konstruktivnim svojstvima primenjenog materijala koji se koristi u izgradnji objekata tradicionalne arhitekture. Ovakav način izgradnje verandi, u našoj sistematizaciji nosi oznaku 1.N.2.3.4.4. Razlozi potrebe za izgradnjom verandi oko stambenih prostorija, kao i osnovni principi klasifikacije prema ovom kriterijumu, dati su u prethodnom tekstu (sl. 27), tako da isti ovde neće biti ponovo razmatrani. I ovde, kao i do sada, uvek treba imati na umu činjenicu, da različite etničke grupacije grade verande oko svojih objekata, ne na neki sebi specifičan način, već prema klimatskim uslovima i u zavisnosti od materijala koji se može naći na licu mesta. Takođe, na izgradnju ovog elementa krovne konstrukcije, utiču i građevinska iskustva ostalih naroda, a koja su se u praksi pokazala kao opravdana.

1.N.2.3 NAČIN IZGRADNJE I OBLIK KROVA

- 1.n.2.3.1 podela po obliku krovne izvodnice
 - 1.n.2.3.1.1 prava izvodnica
 - 1.n.2.3.1.2 konveksna izvodnica
 - 1.n.2.3.1.3 konkavna izvodnica
 - 1.n.2.3.1.4 sinusoidna izvodnica
- 1.n.2.3.2 podela po nagibu krovnih ravni
 - 1.n.2.3.2.1 blag nagib do 20°
 - 1.n.2.3.2.2 normalan nagib do 40°
 - 1.n.2.3.2.3 strm nagib do 55°
 - 1.n.2.3.2.4 vrlo strm nagib preko 55°
- 1.n.2.3.3 podela po konstruktivnom sistemu krova
 - 1.n.2.3.3.1 sa stubom u centru
 - 1.n.2.3.3.2 sa rasključom
 - 1.n.2.3.3.3 sa zategom
- 1.n.2.3.4 podela po načinu građenja verande
 - 1.n.2.3.4.1 sa malom nadstrešnicom, a bez verande
 - 1.n.2.3.4.2 veranda natkrivena konzolnim prepustom rogova
 - 1.n.2.3.4.3 podupirači na kraju rogova koji pokrivaju verandu
 - 1.n.2.3.4.4 dograđena veranda pokrivena posebnom konstrukcijom, nezavisno od konstrukcije krova
 - 1.n.2.3.5 podela po načinu korišćenja potkrovlja
 - 1.n.2.3.5.1 objekti bez potkrovlja
 - 1.n.2.3.5.2 potkrovlje se ne koristi
 - 1.n.2.3.5.3 potkrovlje se koristi

Detalj „a”, koji pripada preseku b-b sa slike 120 predstavlja konstrukciju potkrovlja koje se koristi za čuvanje životnih namirnica i po kome se može hodati. Predstavlja savremeno konstruktivno rešenje koje primenjuju pripadnici etničke grupe Balanta u naseljima izgrađenim u neposrednoj blizini glavnog grada, Bisao, i prikazan je na slici 125.

Sl. 125 Detalj izgradnje prohodnog potkrovlja etničke grupe „Balanta”

C 1.N.3

Sistematizacija objekata tradicionalne arhitekture po obliku osnove objekata

Praoblik osnove objekata tradicionalne arhitekture, na području današnje Republike Gvineje Bisao, je krug. Razlozi za kružnim oblikom osnove već su navođeni kroz pojedine delove ovog teksta, pa ćemo ih se ovde samo podsetiti. Objekat sa kružnom osnovom pretpostavlja da su mu i zidovi zaobljeni, te da je pokriven kupastim krovom. Ovakva forma bolje se prilagođava prirodnim uslovima podneblja:

- pruža manji otpor vetru,
- brže odvodi atmosfersku vodu od sebe,
- daje manju površinu direktno izloženu insolaciji,
- konstrukcija je simetrična u svim pravcima i jednostavnija,
- primenjeni materijali za građu, zemljani naboj, trska i sl. lako se prilagođavaju kružnoj formi.

Verovatno zbog toga postoji najveći broj varijacija osnove na kružni oblik, ali pored svih prednosti koje pruža kružna osnova, nailazimo i na druge, pa i vrlo složene oblike osnove, koje možemo podeliti u četiri osnovne podgrupe, a prema sistematizaciji koja sledi:

1.N.3.1.

Jednoprostorna kružna osnova može se naći kod svih etničkih grupacija na teritoriji Gvineje Bisao. Namena ovih objekata je najraznovrsnija, ali su sigurno najinteresantniji oni čija je složena funkcija organizovana u tom - kružnom jednoprostoru.

Izabrani primeri dati na slici 126 ilustruju ovu složenost, gde se pored osnovne funkcije stanovanja, čuvaju i domaće životinje. Veličina ovih jednoprostornih kuća je nešto manja od objekata sa složenijom unutrašnjom podelom prostora, tako da unutrašnji prečnik iznosi od 4,5 do 6 metara. Na prvom primeru iz etničke grupe Brame, objekat je bez tavanke konstrukcije, te su vertikalni zidovi visoki oko 1,5 metara (isti objekat je prikazan i na fotografiji, slika 113, kao primer za krov sa sinusoidnom izvodnicom). Drugi primer iz etničke grupe Mandjako, nad delom objekta ima tavanu konstrukciju od drvenog roštilja. Tavan služi za čuvanje namirnica, a na njega se penje pomoću penjalice sa zasečenim gazištima u deblje stablo koje je prislonjeno uz zid objekta. Visina vertikalnog dela zida je oko 2,2-2,4m. Krov je kupast sa pravom izvodnicom.

1.N.3 PODELA OBJEKATA PO OBLIKU OSNOVE

1.n.3.1 KRUŽNA OSNOVA

- 1.n.3.1.1 jednoprostorna kružna osnova
- 1.n.3.1.2 sa prostom podelom kružne osnove
- 1.n.3.1.3 sa ortogonalnom i složenom podelom
- 1.n.3.1.4 sa koncentrično-radijalnom podelom
- 1.n.3.1.5 atrijumski ili poluatrijumski tip

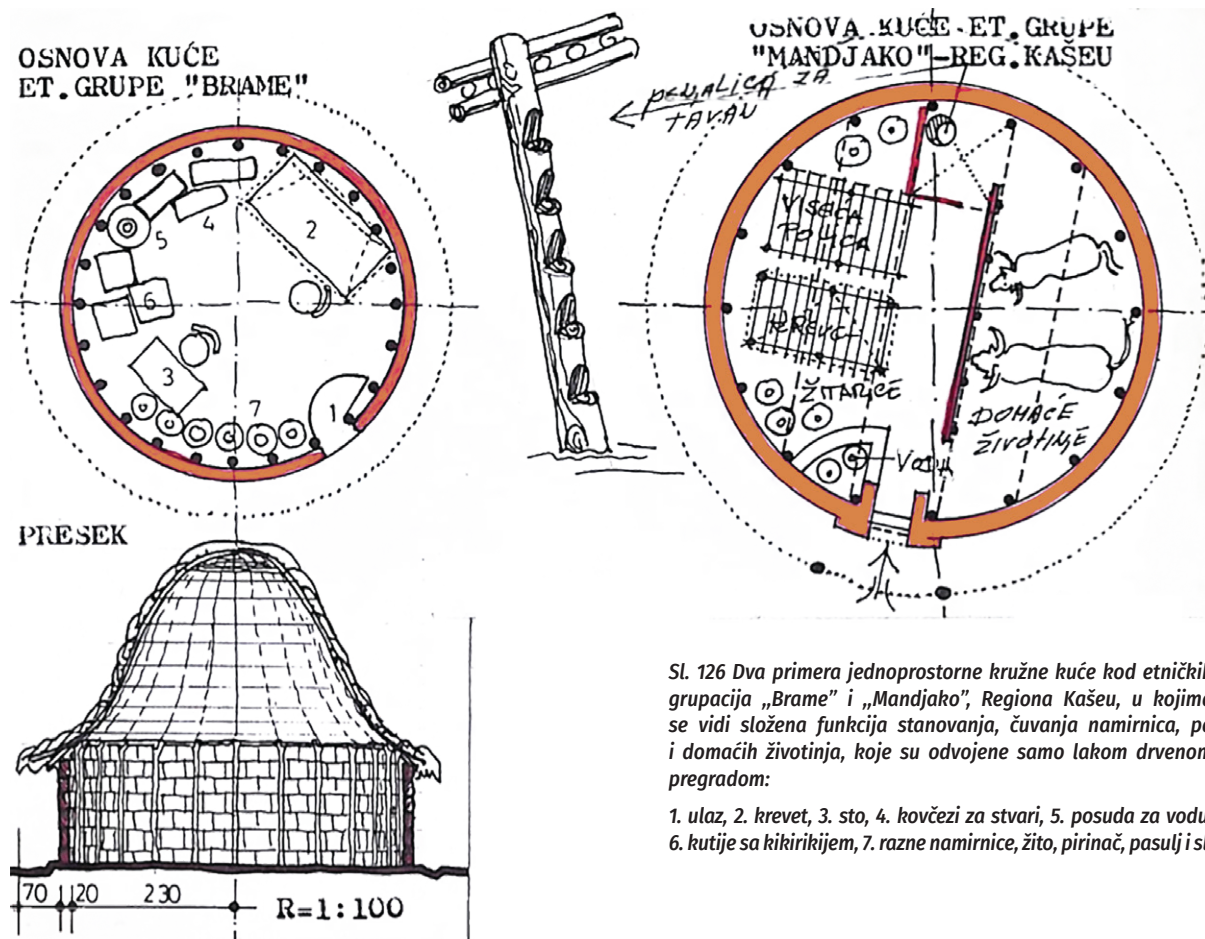
1.n.3.2 PRAVOUGAONA OSNOVA

- 1.n.3.2.1 jednoprostorna ili složena ortogonalna podela prostora sa verandom koja je paralelna sa zidovima objekta i ima piramidalni krov
- 1.n.3.2.2 osnova je pravougaona, ali je veranda kružna i nosi kupast krov

1.n.3.3 ELIPTIČNA OSNOVA

- 1.n.3.3.1 prividno eliptična osnova
- 1.n.3.3.2 prava eliptična osnova

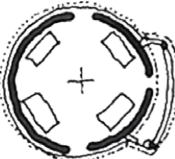
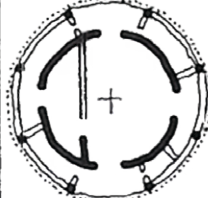
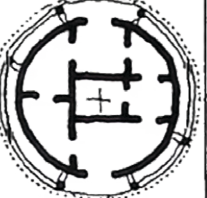
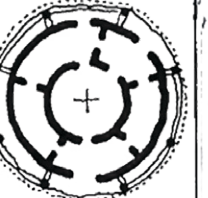
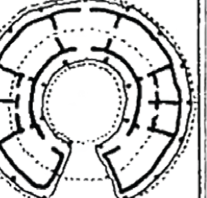
1.n.3.4 SLOŽENI OBLIK OSNOVE

Sl. 126 Dva primera jednodimenzionalne kružne kuće kod etničkih grupacija „Brame“ i „Mandjako“, Regiona Kašeu, u kojima se vidi složena funkcija stanovanja, čuvanja namirnica, pa i domaćih životinja, koje su odvojene samo lakom drvenom pregradom:

1. ulaz, 2. krevet, 3. sto, 4. kovčezi za stvari, 5. posuda za vodu, 6. kutije sa kikirikijem, 7. razne namirnice, žito, pirinač, pasulj i sl.

Grafički predstavljena sistematizacija objekata sa kružnom osnovom izgledala bi ovako (sl. 127):

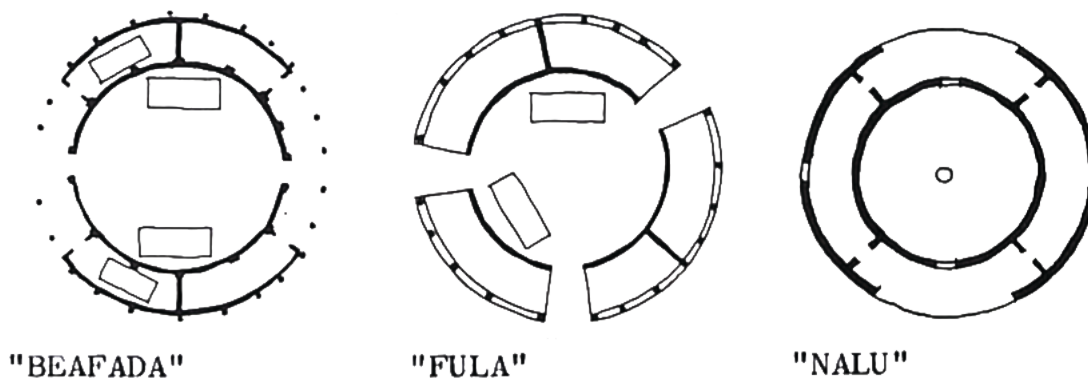
	1.n.3.1.1.	1.n.3.1.2.	1.n.3.1.3.	1.n.3.1.4.	1.n.3.1.5.
1.n.3.1.					
	JEDNOPROSTORNA KRUŽNA OSNOVA	PROSTA PODE-LA SA VERA-NDOM	VIŠEPROSTORNA ORTOGONALNE PREGRADE	VIŠEPROSTORNA KONCENTRIČNE PREGRADE	ATRIUMSKA

Sl. 127 Tipovi kružne kuće

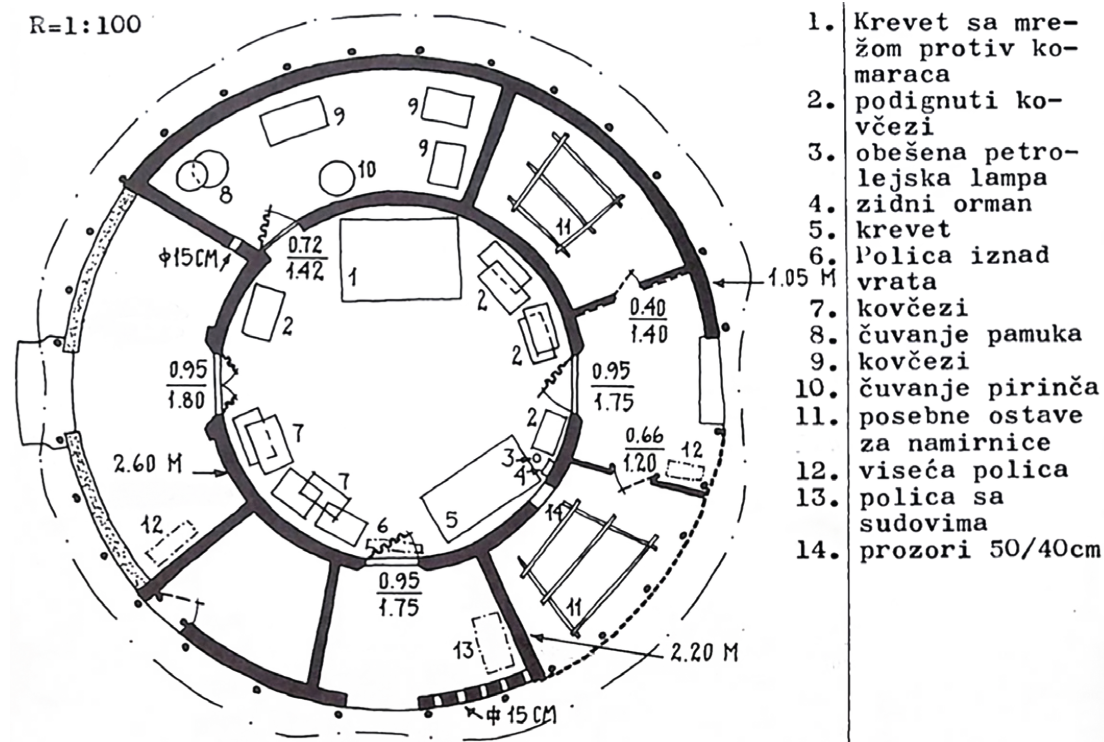
Kroz prethodna izlaganja imali smo prilike da se upoznamo sa jednim primerom kuće koja po našoj sistematizaciji može da nosi oznaku 1.N.3.1.3. (sl. 119), te za istu neće biti prikazivani drugi primeri, uz napomenu da je broj ovakvih i sličnih objekata vrlo velik i da je zastupljen kod većine etničkih grupacija ovog podneblja, uz podrazumevanje postojanja brojnih varijacija prema drugim kriterijumima sistematizacije tradicionalne arhitekture Gvineje Bisao.

Primeri za objekte tipa 1.N.3.1.4. sa pregradama koncentrično postavljenim u odnosu na spoljni kružni zid, i sekundarnim pregradama radialno raspoređenim, kojima su podeljeni prostori na segmente prstenastih prostora, nalazimo i u najranijim publikacijama već navođenog autora A. Teixeira da Mota (sl. 128).

Iz ovih primera jasno se vidi da je ovaj oblik kružne osnove nastao delimičnim ili potpunim zagrađivanjem verande, te pretvaranjem ovih otvorenih prostora u zatvorene, iz kojih je nastao sasvim novi kvalitet prostora objekata sa kružnom osnovom.

Sl. 128 Primeri zabeleženi i publikovani 1954. godine

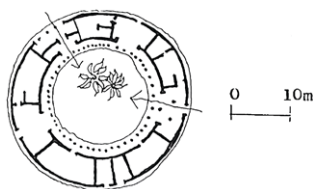

Sl. 129 Primer objekta kružne osnove koji pripada etničkoj grupaciji „Fula”

Sl. 130 Izgled naselja „Fula” regiona Bafata, sa objektima tipa sličnim kao na prethodnoj slici.

Na slikama 129 i 130, dat je aktuelni primer jednog objekta ovog tipa koji pripada etničkoj grupaciji Fula regiona Bafata, koji je obradila grupa autora (Blażejewicz, Lund, Schönning sa fotografijama Silke Steincke) u knjizi „Arquitectura Tradicional” 1981. godine, finansirane od strane organizacije „SIDA” (Svedish International Development Authority). Ovaj tip osnove može imati i znatno veće raspone, zato što se krovna konstrukcija može podupreti na više mesta, čime se skraćuju rasponi rogova. Takođe, radijalno postavljeni zidovi vrše ukrućenje cele konstrukcije, te su ovi objekti znatno otporniji na nepovoljna dejstva raznih prirodnih uticaja.

Sl. 131 Skica osnove atrijske okrugle kuće, prema A. T. da Mota iz 1954. godine koja pripada našoj sistematizaciji pod šifrom: 1.n.3.1.5. Etnička grupa „Mandjako” iz regiona grada Kaio (Caio).

Tip kuće prikazan na gornjoj skici (sl. 131), gotovo da je potpuno iščezao sa tla Gvineje Bisao, a umesto njega javljaju se manji objekti. Razlog treba tražiti u većoj individualnosti svake porodice ponaosob. Danas postoji samo mali broj ovakvih objekata na ostrvima Pesiš (Pecixe) i Džeta (Jeta) arhipelaga Bižago. Prapostojbina ovog tipa objekata je teritorija današnjeg Senegala, plemo Diola iz doline reke Kazamans, ali i odatle je skoro sasvim nestala. Međutim postoji jedna interesantna pojava, zbog koje ovaj tip objekata ne treba da bude zanemaren: pojedini savremeni objekti, koji opravdanost svoje egzistencije traže u korenima tradicionalne arhitekture, neretko, eksploatišu baš ovu formu - atrijske ili poluatrijumske kružne kuće, a o čemu će biti reči u delu o postkolonijalnoj arhitekturi Gvineje Bisao.

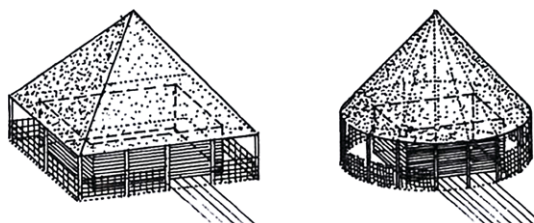
1.N.3.1.

Objekti sa pravougaonom osnovom, prema šemi sistematizacije koju smo dali na sistematizaciji br. 10, dele se u tri karakteristične celine, koje bi se grafički mogle predstaviti na sledeći način:

1.n.3.2.	1.n.3.2.1.		1.n.3.2.2.	
	JEDNOPROSTORNA KVADRATNA OSNOVA	PRAVOUGAONA VIŠEPROSTORNA OSNOVA	KVADRATNA SA KRUŽNOM VERANDOM	PRAVOUGAONA SA ELIPTIČNOM VERANDOM

Sl. 132 Kuće sa pravougaonom osnovom

Kvadratna ili pravougaona osnova je direktna posledica primenjenog materijala za građenje objekata i to: primena krupnih blokova od zemljanog naboja koji imaju i noseća svojstva, sa jedne strane, i primena čvršćih drvenih materijala koji nisu lako savitljivi (kao bambusovo pruće npr.). Iz ovoga se može zaključiti da je ovaj oblik osnove novijeg datuma u odnosu na kružni. Bitna razlika među objektima sa pravougaonom osnovom ne leži u rasporedu i organizaciji unutrašnjih prostora i pregradnih zidova, kao što je slučaj kod objekata sa kružnom osnovom, već u načinu građenja i obliku verande oko ovih objekata, pošto ova karakteristika direktno utiče na konačni volumen samog objekta, i na njegov izgled, a što je prikazano na sledećoj slici.

Sl. 133 Odnos verande i osnove

Oko iste kvadratne osnove konstruisana je veranda paralelna zidovima objekta i veranda kružnog oblika. Krajnji efekat je:

a) Kubičan izgled objekta sa piramidalnim krovom (1.n.3.2.1);

b) Valjkast izgled objekta sa kupastim krovom (1.n.3.2.2).

Sl. 134 Primer iz predgrađa glavnog grada, potvrđuje efekat a) sa prethodne skice.

Sl. 135 Pravougaona osnova sa lučno opisanom verandom čest je slučaj kod objekata etničke grupe „Balanta”. Interesantno je da su i stubovi verande zidani od zemljanih blokova, međusobno povezani jačom drvenom gredom.

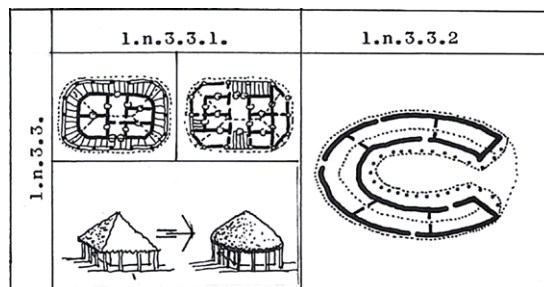
1.N.3.3 ELIPTIČNI OBLIK OSNOVE

1.n.3.3.1 prividno eliptičan

1.n.3.3.2 stvarno (pravi) eliptičan

Sistematizacija br. 11

Grafički prikaz ovakve sistematizacije prikazan je na sl. 136. posle čega će biti dato detaljno objašnjenje za ovakav pristup sistematizaciji uz prikaz konkretnih primera.

Sl. 136 Prividni i pravi eliptični oblik osnove objekata u tradicionalnoj arhitekturi Gvineje Bisao.

Već je bilo reči o tendenciji zaobljavanja kubičnih objekata, a razlozi za to opisani su u delu teksta o zaštiti od nepovoljnih uticaja vetra (A/4.3.-b). Ovi razlozi, usvojeni kod brojnih objekata, stvorili su jedan novi tip zaobljene osnove, koja, ako joj je baza bila pravougaonog oblika, u novoj formi podseća na elipsu. Ako znamo da objekti tradicionalne arhitekture samo podražavaju pravilne geometrijske figure, a ustvari su vrlo nepravilnih oblika, pritom se prvobitni ortogonalni oblik još više utapa u zaobljenu formu, koju smo nazvali prividno eliptičnom.

Pravi eliptični oblik osnove nalazimo samo kod jedne varijante objekata etničke grupacije Mandjako, kod koje su inače zastupljene najraznovrsnije forme tradicionalne arhitekture. Ovaj oblik osnove razvio se, a i danas postoje primeri, na ostrvu Pesiš (Pecixe) arhipelaga Bižagos.

Objekti ovog tipa mogu biti atrijumskog ili poluatrijumskog tipa. Naseobina se sastoji od nekoliko ovakvih objekata u grupi, koji su međusobno povezani uskim stazama. Grade se od masivnog zemljanog naboja bez ojačanja sa drvenim stubićima. Krovna konstrukcija je od tvrdog drveta „sibe”, a letve od bambusovog prepleta za koji se vezuje slamnati krovni pokrivač. U principu su bez tavana konstrukcije.

Ambijentalna vrednost koju ovi objekti pružaju, najbolje se može sagledati sa slika koje slede:

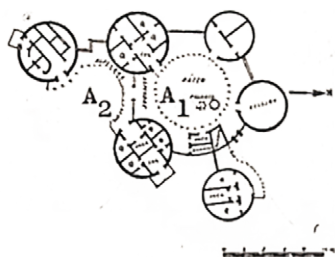
Sl. 137 Izgled objekta eliptične osnove i izgradnja novog objekta na ostrvu Pesiš (Pecixe) arhipelaga Bižagos. Etnička grupacija „Mandjako”.

Sl. 138 Detalj ventilacione kape sa gornjeg objekta

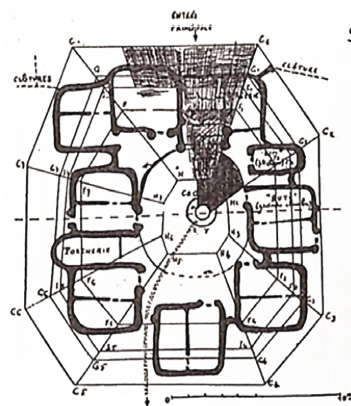
Može se postaviti pitanje, da li ovakav tip objekata može biti svrstan u sledeću podgrupu, koja obuhvata objekte složene osnove (1.n.3.4). Po veličini i složenosti funkcije, pa i oblika, verovatno bi eliptičnim objektima bilo mesto među složenim oblicima osnove, međutim, ako ovu podgrupu definišemo kao složenu, zato što je nastala od zbira istih ili različitih objekata, čiji su prostori međusobno povezani i nalaze se pod istim krovom, tj. kod koga možemo izdvojiti jedinke od kojih je nastao složeni oblik osnove, u tom slučaju, objekti sa eliptičnim oblikom osnove su podgrupa za sebe, kako je i prikazano u našoj sistematizaciji.

1.N.3.4.

Objekti sa složenim oblikom osnove, kako smo ih definisali u prethodnom pasusu, predstavljaju zbir istih ili različitih tipova objekata, međusobno fizički povezanih u jedinstvenu celinu, pokrivenu istim krovom, tako da predstavljaju jedinstven objekat, uglavnom stanište jedne proste ili složenije zajednice organizovane na bazi rodovskog uređenja. Nije redak slučaj da su ovi objekti nedovršeni, tj. oni se mogu, prema potrebi zajednice, još dograđivati ili odsecati, radi preseljenja pojedinih segmenata. Na faksimilu crteža i komentara uz njih, iz publikacije A. T. da Mota iz 1954. godine (Guiné Portuguesa), prikazane na slikama 139 i 140, vidimo prve zabeležene primere objekata sa složenom osnovom, a koji se u potpunosti uklapaju u našu definiciju. Prvi primer pripada etničkoj grupi Papel, i to kuća plemenskog starešine, nekada kralja naroda kraljevine Tor. U tekstu stoji da je posle nastanka ove skice izgrađen još jedan objekat, tako da je naknadno oformljen još jedan atrijum, što potvrđuje i naš stav da su ovi objekti najčešće nedovršeni.

Sl. 139 Složena osnova

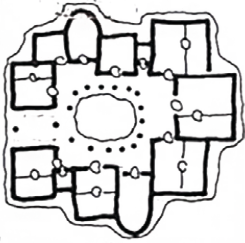
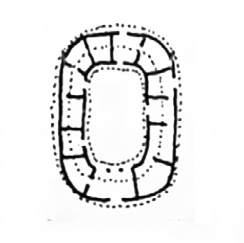
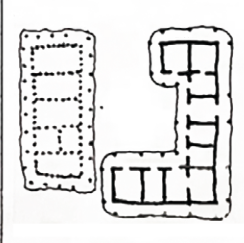
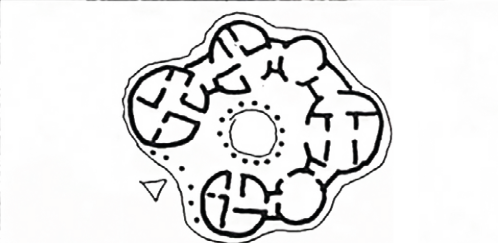
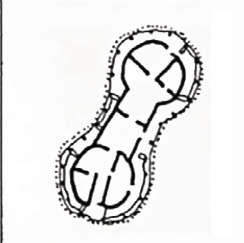
Sl. 140 Složena osnova

Drugi primer koji nudi A. T. da Mota u istoj publikaciji, pripada etničkoj grupi Baiote, ali iz područja oko reke Kazamans na teritoriji današnjeg Senegala, gde žive pripadnici etničkih grupacija istih kao i na teritoriji Gvineje Bisao (reka Kazamans je prirodna granica između etničkih grupa na ovoj teritoriji, mada se granice stvorene Konvencijom Luso-Françesa iz 1886. do 1931. godine nisu poklopile sa prirodnim granicama etničkih grupa).

I u ovom primeru su karakteristične male stambene ćelije, orijentisane ka zajedničkom atrijumu i sve su pod istim krovom, s tim što je ova kompozicija potpuno zaokružena.

Složeni oblik osnove je rezultat uzajamnog delovanja sledećih činilaca: potrebe korisnika i imaginacije graditelja. Iz ovog razloga, moguće je izvršiti detaljniju sistematizaciju ove podgrupe na više načina, međutim, ovde ćemo se zadržati na nekim osnovnim karakteristikama koje su očigledne: razlikovaćemo složenu osnovu nastalu sumiranjem objekata sa kvadratnom ili pravougaonom osnovom (1.n.3.4.1), razlikujući pravilan ortogonalni niz ovih objekata koji formira kompaktnu poluatrijumsku celinu (1.n.3.4.1.1); zatim, niz ortogonalnih objekata sa tendencijom zaobljavanja uglova niza, najčešće potpuno završene forme sa atrijumom, koji na našoj šemi (sl. 141) nosi šifru sistematizacije 1.n.3.4.1.2. i niz ortogonalnih objekata povezanih međusobno u nepravilnom rasporedu (prikaz sa faksimila datog na sl. 140), a šifriran u našoj sistematizaciji sa 1.n.3.4.1.3.

Drugi skup objekata sa složenom osnovom čine oni objekti, čiji sklop se sastoji od objekata pretežno kružne osnove, dok su vezni elementi pravougaonog oblika, ili bliski pravougaonoj formi. Ovaj skup u našoj sistematizaciji nosi oznaku 1.n.3.4.2. Ovaj skup možemo podeliti na prost (1.n.3.4.2.1), kada su jednostavno povezana dva do tri objekta sa kružnom osnovom, ili složeni skup, kada povezivanje tih objekata formira celinu atrijumskog ili poluatrijumskog tipa (1.n.3.4.2.2).

1.n.3.4. SLOŽENI OBLIK OSNOVE OBJEKATA			
1.n.3.4.1.3. Nepravilni raspored	1.n.3.4.1.2. Zaobljena atri- umska forma	1.n.3.4.1.1. Ortogonalni niz-poluatrium	1.n.3.4.1. Skup pra- vonaopnih jedinica
			
1.n.3.4.2.2. Složeni skup kružnih objekata povezanih medjusobno u celinu		1.n.3.3.2.1. Prost skup kružnih formi	1.n.3.4.2. Skup pove- zanih kružnih osnova
			

Sl. 141 Grafički prikaz klasifikacije objekata sa složenim oblikom osnove

Sl. 142 Razglednica bez obeležja, pleme Felupe

Primeri na fotografijama koje slede, ilustruju osnovne karakteristike objekata sa složenom osnovom. Na slici 142 je objekat „Felupa”, primer za ortogonalni niz. Slika 143 prikazuje izgled zaobljene atrijumske forme plemena Mandjako. Na sledećoj fotografiji je dat prikaz prostog skupa kružnih formi kod plemena Papel, koji inicira nastanak složenog skupa objekata (sl. 144), gde su dva kružna objekta međusobno spojena pravougaonom vezom, pod istim krovom, tako da čine jedinstven objekat uz sve karakteristike izgradnje objekata tradicionalne arhitekture koji su do sada bili proučeni i analizirani.

Fotografije: Silke Steincke publikovani u izdanju „SIDA” 1981. godine u publikaciji „Arquitectura tradicional - Guiné-Bissau”.

Fotografija prikazana na slici 145 ilustruje primer složenog skupa međusobno povezanih objekata (1.n.3.4.2.2) kod etničke grupe Papel, regiona Biombo, snimljen 1981. godine, koji se suštinski ne razlikuje od skice iz 1954. godine prikazane na slici 139. Sa objektima ovog tipa (sa složenom osnovom) možemo porediti neke objekte savremene arhitekture koji su prikazani na sledeće dve fotografiji (sl. 146 i 147),

Sl. 143 i 144 Primeri tradicionalne arhitekture

izgrađena za potrebe visokog turizma „Kliba Mediteran” kod Kap Skiringa (Senegal), u blizini ušća reka Kazamans u Atlantski okean. Sigurno je da je projektant želeo da iskoristi atraktivnu formu tradicionalne arhitekture, formu objekata sa složenom osnovom, dajući mu nove, atraktivne, turističke sadržaje.

Zadivljujuće veliki rasponi neophodni za organizaciju savremene funkcije ovih turističkih i atraktivnih objekata, koji se baziraju na tradicionalnoj arhitekturi, postignuti su primenom savremene tehnologije čeličnih konstrukcija, vešto maskiranih autohtonim materijalima za finalizaciju enterijera i eksterijera.

Sl. 145 Primer tradicionalne arhitekture

Sl. 146 Enterijer hotela “O Ber” na Kap Skiringu, primer iz Senegala

Sl. 147 Poluatrijumski prostor “Kluba Mediteran” na Kap Skiringu, primer iz Senegala

C 1.N.4

Sistematizacija tradicionalne arhitekture po nameni objekata

Pridržavajući se istog principa sistematizacije koji smo i do sada sledili, proučavajući opšte karakteristike tradicionalne arhitekture, a istovremeno, imajući u vidu varijacije tih principa kroz pojedine etničke grupacije (imenovane slovom „n”, a prema nomenklaturi datoj na sistematizaciji br. 4), biće dat predlog dalje sistematizacije prema nameni objekata. I pored brojnih varijacija koje nam se nameću za ovakvu sistematizaciju, zadržaćemo se na prvobitno datoj podeli, uz pokušaj opravdanja i ilustracije ove podele. Prema tome, ovu sistematizacionu podgrupu razložićemo i proučiti prema sledećoj šemi:

1.N.4 PODELA OBEKATA PO NAMENI**1.n.4.1 OBJEKTI ZA STANOVANJE**

1.n.4.1.1 jednostororni

1.n.4.1.2 prostorni

1.n.4.1.3 složeni

1.n.4.2 OBJEKTI ZA ČUVANJE STOKA

1.n.4.2.1 u sklopu stambenih objekata

1.n.4.2.2 u posebnim objektima

1.n.4.3 OBJEKTI ZA ČUVANJE NAMIRNICA

1.n.4.3.1 u sklopu stambenih objekata

1.n.4.3.1.1 u stambenom prostoru

1.n.4.3.1.2 u posebnoj prostoriji

stambenog prostora

1.n.4.3.1.3 u tavanskom prostoru

1.n.4.3.2 u posebnom objektu

1.n.4.4 SANITARNI OBJEKTI

1.n.4.4.1 bez posebnih prostora

1.n.4.4.2 u posebnom objektu

1.n.4.5 OBJEKTI ZA RELIGIOZNE OBREDE

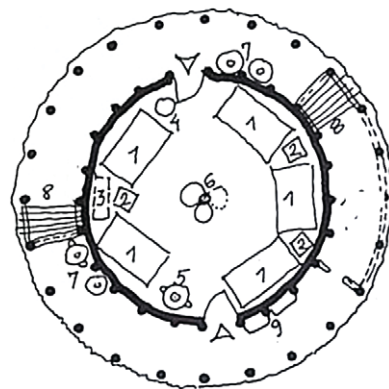
1.n.4.5.1 za animiste

1.n.4.5.2 za muslimane

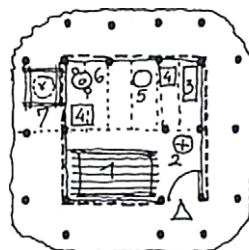
Sistematizacija br. 12

1.N.4.1 Objekti za stanovanje**1.N.4.1.1 Jednostororni stambeni objekti**

Ovaj tip stambenih objekata nalazimo kod većine etničkih grupa ovog podneblja. Sa jednim primerom ovog tipa smo se već sreli (sl. 126). Bila je to kuća starešine plemena Brame iz regiona Kašeu. Sledeći primer na slici 148 prikazuje kuću za žene plemena Fula iz regiona Bafata. Njen sadržaj označen je brojevima: 1-kreveti, 2-kovčezi za robu, 3-viseće police, 4-veliki drveni tučak za drobljenje pirinča, 5-čup sa vodom, 6-stub u središtu o koji su obešeni džakovi sa žitaricama, 7-čupovi za namirnice koje se čuvaju na verandi, 8-izdignuta polica na verandi, 9-sedišta, 10-čuvanje peradi ili sitnih domaćih životinja na verandi. Objekat je bez tavanskog prostora.

Sl. 148 Jednostororna kuća

K=1:200

Sl. 149 Jednostororna kuća

Sledeći primer dat na slici 149 prikazuje objekat za sina starešine plemena Nalu, regiona Tombali. Kvadratnog je oblika, sa tendencijom zaobljavanja uglova. Sadržaj ovog objekta je nešto skromniji, ali je interesantno da: ima potkrovlje nad gornjom polovinom osnove; da se u kući nalazi i ognjište (2). Pored ovoga u objektu se nalaze i sledeći sadržaji:

1-veći ležaj, 2-ognjište, 3-polica, 4-kovčezi sa robom, 5-sudovi od tikve, 6-čup sa vodom, 7- na verandi je niska polica od pruca na kojoj se čuva džak sa pirinčem ili drugim namirnicama.

Karakteristično za ove stambene objekte je da imaju verandu znatno veću od zatvorenog prostora samog objekta, na kojoj se odvija niz dnevnih aktivnosti. Druga karakteristika je, da unutrašnji rasponi kod ovih objekata retko kad prelaze dužinu od 7 metara, tj. relativno su malih dimenzija.

Sa stanovišta stanovanja, karakteristično je da pojedini članovi roda žive u posebnim objektima, te imamo kuću za starešinu, kuću za ženu ili žene, kuću za sina ili sinove, kuću za žensku decu, kuće za članove šire porodice (braću, sestre, stare roditelje itd.).

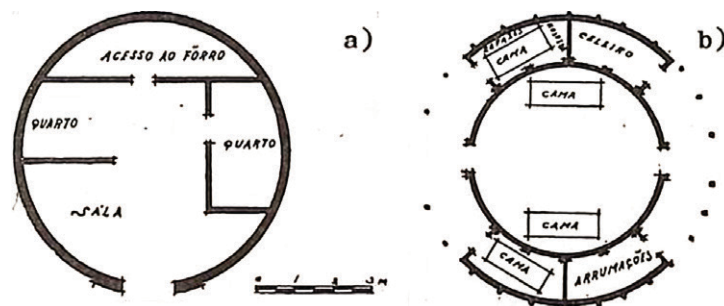
Detaljnijim proučavanjem ove vrste objekata kod svake etničke grupe ponaosob, utvrdili bismo i niz drugih pravilnosti i karakteristika, koje bi se manifestovale pri raščlanjivanju naše sistematizacije po oznaci „n”, koja precizira pripadnost objekta određenoj etničkoj grupaciji. Npr. objekti sa prikazanih skica na slikama 148 i 149 nosili bi šifru sistematizacije 1.6.4.1.1. odnosno 1.11.4.1.1. (dešifrovanje ovih oznaka glasilo bi: tradicionalna arhitektura etničke grupe Brame, odnosno Nalu, prema podeli objekata po nameni, pripadaju podgrupi stambenih objekata sa jednodostupnom organizacijom funkcije stanovanja).

1.N.4.1.2 Višeprostorni stambeni objekti

Jednodostupni stambeni objekti nisu mogli da zadovolje potrebe funkcije stanovanja, koja je, razvojem društveno-ekonomskih odnosa, postajala sve složenija. Javila se potreba za posebnim prostorima u okviru jednog stambenog objekta. Samo povećanje površine sa provizornim pregradama bilo je ograničeno konstruktivnim svojstvima primenjivanih materijala za građenje objekata. Tako se javlja potreba za novim, posebnim prostorima u sklopu jednog objekta. Prvi vid rešavanja ovih potreba ostvarivan je kroz proces adaptacija jednodostupnih objekata, koji se manifestuje na dva načina:

A) prostom podelom jednodostupne kuće na dve prostorije, lakim pregradnim zidom bez dodatnih konstruktivnih svojstava, kojom je odvojeno spavanje od dnevnih funkcija;

B) pregrađivanjem dela verande za potrebe pomoćnih funkcija stanovanja, dok je centralni deo kuće ostajao nepromenjen (šema na sl. 150).

Sl. 150 Dva načina adaptacije jednodostupnih objekata za potrebe dodatnih funkcija stanovanja

Nije trebalo da prođe dugo vremena, pa da se ustanovi da pregradni zidovi mogu imati i konstruktivna svojstva, pre svega za oslanjanje pomoćne konstrukcije koja je skraćivala raspon rogova krovne konstrukcije, što je omogućilo da spoljni gabarit objekta dobije nove dimenzije. U odnosu na dosadašnjih 5-7m. javljaju se gabariti dimenzija 10, 12, pa i 14 m. U ovako velikim prostorima vrši se unutrašnje pregrađivanje sa sasvim novim stambenim sadržajima. Pojavljuje se soba za

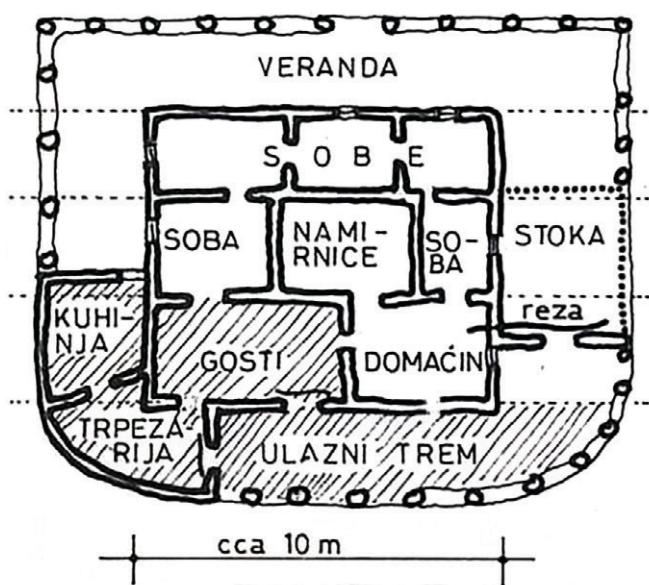
razgovore (dnevni boravak), zatim soba ili sobe za goste, prostori za čuvanje i pripremanje hrane i sl. Karakteristično je da i dalje pojedini članovi roda žive u posebnim kućama, s tim što sada u kući za žene, npr. svaka žena može imati svoju posebnu prostoriju uz zajednički dnevni boravak i pripremanje namirnica. I pored toga što svaka etnička grupa ima neka svoja pravila i obeležja za pregrađivanje unutrašnjih prostora, nailazimo na tako veliki broj varijanti ovog tipa objekata, da ih je skoro nemoguće sistematizovati. Može se tvrditi da svaka kuća ima svoje sopstvene karakteristike. Sa nekim tipovima ovih objekata već smo se upoznali kroz prethodna izlaganja (sl. 119 i 120, zatim sl. 129). Na slici sa rekonstruisanom osnovi datoj u gruboj šemi od strane A. T. de Mota iz 1954. godine koja sledi (sl. 151), ogleda se puna složenost jedne višeprostrorne stambene kuće, u kojoj su zastupljeni navedeni principi podele prostora po

funkciji, angažovanjem i dela verande. Objekat je pripadao etničkoj grupi Balanta, a danas ga nije bilo moguće identifikovati – verovatno više i ne postoji.

Kod ovog objekta je posebno interesantno primetiti koliko su namirnice za život dobro čuvane, kada su smeštene u samo središte objekta sa pristupom istim, isključivo iz sobe domaćina. Raspored ostalih prostorija ima i za današnje prilike vrlo interesantnu dispoziciju, koja bi se, uz male korekcije, mogla primeniti i za savremeni način stanovanja.

1.N.4.1.3 Složeni stambeni objekti

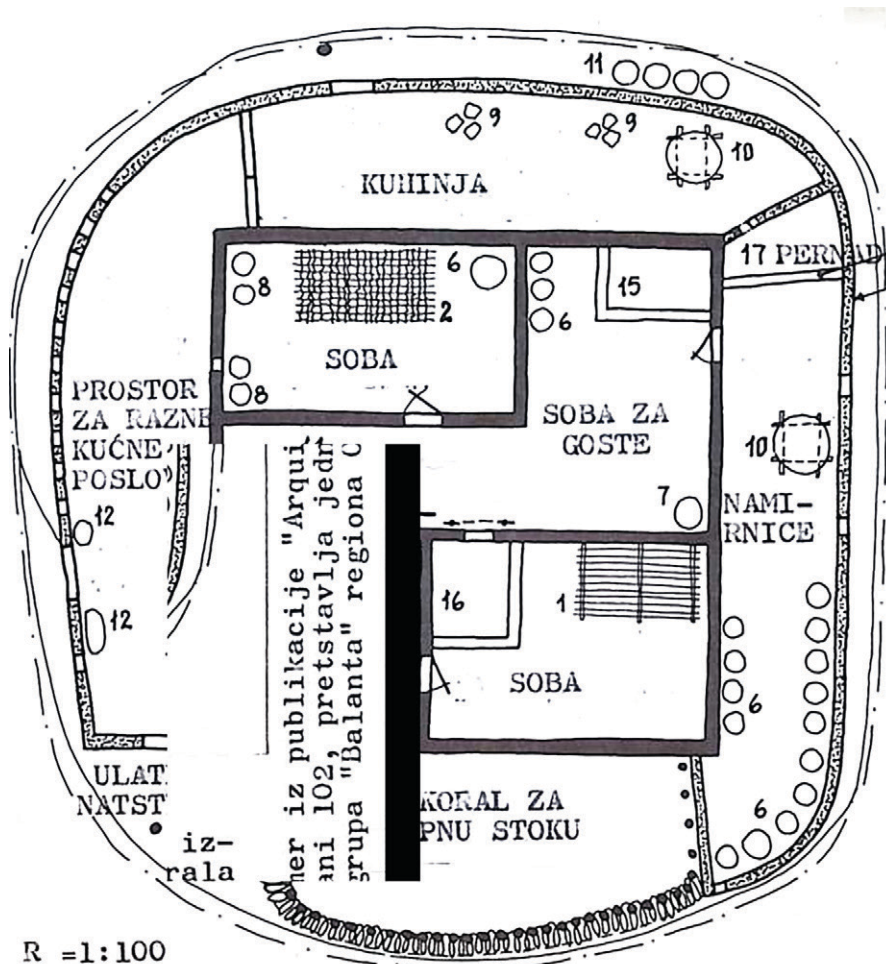
Sve što je do sada rečeno u poglavlju 1.n.3.4. o objektima sa složenim oblikom osnove, odnosi se na stambene objekte ove vrste, zato što su stambeni objekti sa najsloženijom funkcijom, bar u tradicionalnoj arhitekturi. Iz tih razloga, o ovim objektima ovde neće biti više reči.

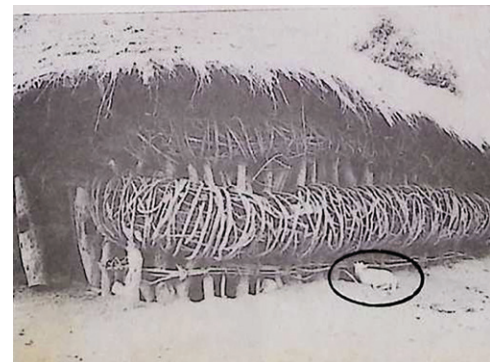
Sl. 151 Osnova višeprostrorne stambene kuće

1.N.4.2 Objekti za čuvanje stoke

1.N.4.2.1. Čuvanje stoke u okviru stambenih objekata je vrlo rasprostranjena pojava. Jedan primer smo već videli (sl. 126b) kod plemena Mandjako, gde je objekat, provizornom pregradom podeljen na dva dela, gde se u jednom delu stanuje, a u drugom čuva stoka. Drugi način je da se pri stambenom objektu zagradi deo verande, ili dogradi natkrivena priprata za čuvanje stoke.

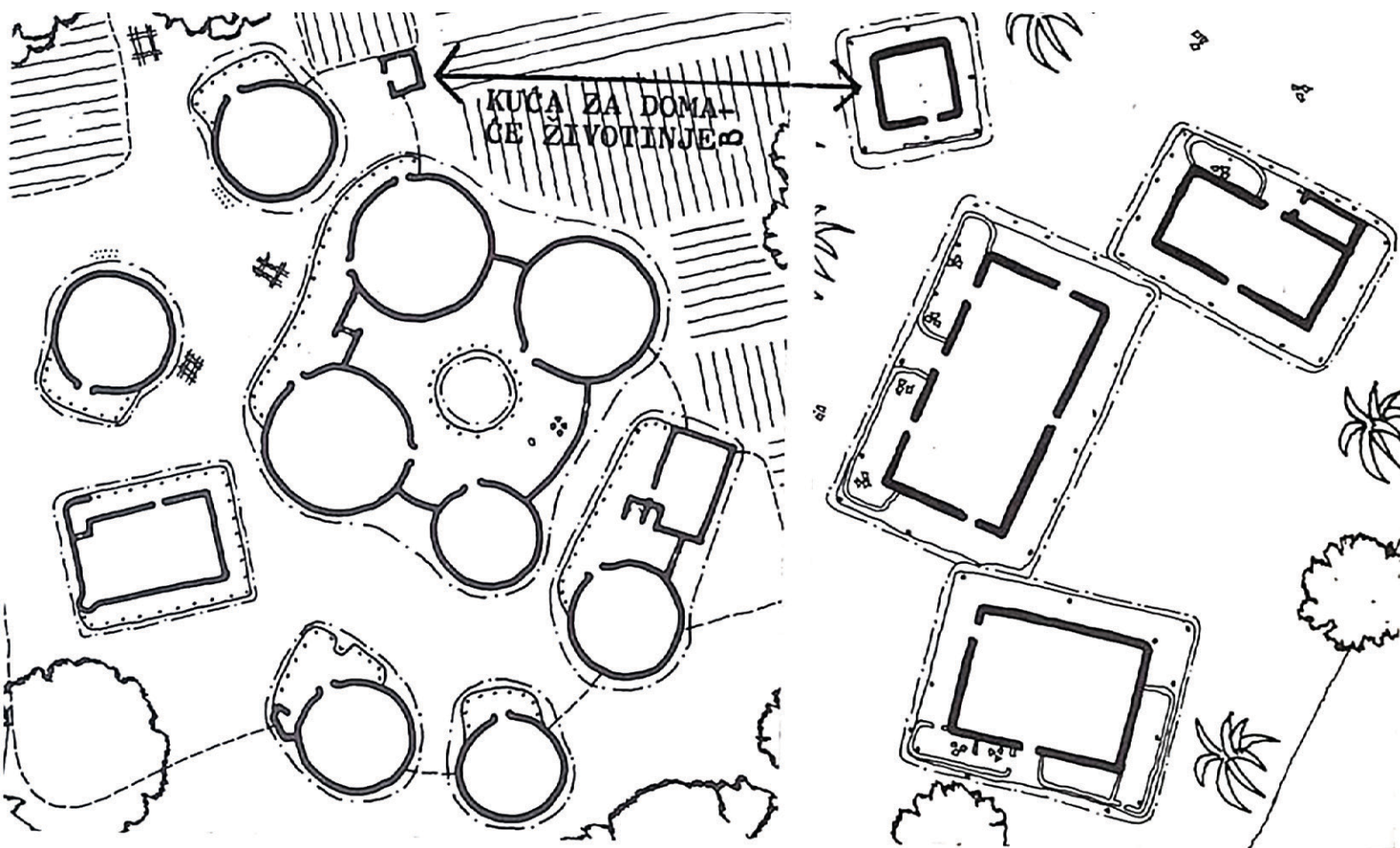
Sl. 152 i 153 Primer iz publikacije „Arquitectura tradicional” predstavlja jedno od najboljih rešenja ove vrste objekata. Etnička grupa "Balanta" regiona OIO.

1.N.4.2.2. Posebni objekti za čuvanje stoke

Kolonijalni uticaj, kao i drugi strani uticaji na razvoj tradicionalne arhitekture, učinio je, da se danas retko kada grade objekti za čuvanje stoke u sklopu stambenih objekata. To su, po lokaciji, nešto izdvojeni mali objekti, a po konstrukciji i organizaciji prostora, spadaju u vrlo jednostavne, najčešće jednodimenzionalne objekte. Zidovi su im uglavnom od prepleta pruća kroz koji slobodno struji vazduh. Osnovna namena im je da zaštite domaće životinje od preterane insolacije,

jakih kiša i divljih zveri. U drugim prilikama, domaće životinje se slobodno kreću u okviru zajedničkog, ili izdvojenog dvorišta. Na crtežima koji slede (sl. 154) predstavljene su dve naseobine plemena Papel iz regiona Biombu i plemena Mandjako iz regiona Kašeu, a prema već navođenoj publikaciji „Arquitectura tradicional” iz 1981. godine, na kojima je uočljiv odnos i položaj objekata za stanovanje i objekata za čuvanje domaćih životinja.

Sl. 154 Dve naseobine plemena Papel iz regiona Biombu i plemena Mandjako iz regiona Kašeu

1.N.4.3

Objekti za čuvanje namirnica

1.N.4.3.1. Životne namirnice se čuvaju i u prostorima koji su u sklopu stambenih prostorija, što je u praksi i najčešći slučaj. Ovakve primere smo već imali prilike da konstatujemo proučavajući neke druge karakteristike objekata tradicionalne arhitekture. Ovde ćemo samo naglasiti, u kojim se delovima stambenog objekta najčešće čuvaju životne namirnice:

1.N.4.3.1.1. Namirnice se čuvaju u stambenim prostorijama, najčešće u spavaćim sobama, u koje je ulaz strogo kontrolisan (pod ključem su).

1.N.4.3.1.2. Za čuvanje namirnica izdvajaju se posebni prostori u okviru stambenog objekta. To je ili izdvojena soba, ili pregrađen deo verande.

1.N.4.3.1.3. Kada stambeni objekat ima izdvojen tavan - potkrovní prostor, on se namenjuje isključivo za čuvanje životnih namirnica - nikada za stanovanje ili drugu namenu. Poslednja tri primera možemo videti na prethodnim slikama br. 119, 120, 125, 126, 129, 151 i 153.

1.N.4.3.2. Neke namirnice, najčešće žitarice, čuvaju se i u posebnim objektima. Oni su malih dimenzija, 2-3m, sa zidovima koji su od prepleta pruća ili od „krintina”, zbog boljeg strujanja vazduha. Dobro su obezbeđeni od prokišnjavanja, a redovno su odignuti od tla, tj. prizemljeni su na stubićima (sl. 93-96), što je prikazano i na sledećoj fotografiji (sl. 155).

Sl. 155 Objekat za čuvanje žitarica etničke grupacije „Beafada” regiona Kinjara, karakteriše dobra provetrenost i zaštita od vode, bilo da je ona atmosferska ili površinska. Zidovi su od „krintina”, a osnovni konstruktivni sistem je drveni skelet. Bolju zaštitu obezbeđuje i krošnja velikog mango-drвета ispod koga je objekat izgrađen.

1.N.4.4.

Sanitarni objekti

Sanitarni objekti: tradicionalno, narodi ovog podneblja poklanjaju izuzetnu pažnju na održavanju lične higijene, te pod pojmom sanitarije podrazumevamo prostore i način za ličnu higijenu. Što se tiče fekalnih instalacija, u tradicionalnoj arhitekturi ne postoji ništa, a ova potreba se obavlja u slobodnom prostoru.

1.N.4.4.1. Sanitarna funkcija se vrlo često obavlja u stambenim prostorijama, sobama, koje su uvek snabdevene depozitom za vodu, koritima i posudama od tikve. Danas se sve češće, nažalost, nailazi na raznobojne plastične sudove.

1.N.4.4.2. Kod pojedinih plemena, funkcija održavanja lične higijene se obavlja u posebno, za to izgrađenim objektima, koji se lociraju tako da su pristupačni svim žiteljima jedne rodovske zajednice. To su ustvari zakloni za tuširanje od lakih i mobilnih konstrukcija, kao što ćemo videti na sledećim fotografijama:

Sl. 156, 157, 158 i 159 Održavanje lične higijene kod plemena „Papel” u stambenoj prostoriji (156), „Mandjako” - kupanje na otvorenom prostoru (157), „Nalu” iz regiona Tombali pravi „sanitarne kabine” od pruča (158), dok jedna familija plemena „Mandjako” gradi zaklone sa sistemom za tuširanje.

1.N.4.5.

Objekti za religiozne obrede**1.N.4.5.1. Obredni objekti animista**

U Gvineji Bisao preko 60% stanovništva su animisti. Za svaku pojavu imaju posebnog duha, koji se jednim imenom nazivaju „ira” (ira) na kreolskom jeziku, ili „irau” (irao) na portugalskom. Ovi duhovi žive u krošnjama velikog drveća poilão ili bisilão, međutim, duh zaštitnik „tabanki”- staništa ima svoju kuću. Položaj ove kuće je uvek na najatraktivnijem ili najuočljivijem mestu, gde se organizuju religiozni skupovi, svečanosti i sl. Svaki „ira” ima svoj lik, najčešće ljudski, uz pridodate stilizovane simbole koji ga karakterišu, materijalizovan u vidu drvene statuete koja se postavlja u središte kuće za duha. Ovi objekti se grade slično kao i stambeni objekti konkret staništa, pojednostavljeni i po veličini srazmerni statueti „ira”. Veličina osnove je 1,5-2,5m, a visina 1-2m.

Sl. 160 „Kuća” za duha („ira”), zaštitnika jedne naseobine plemena „Balanta”, nalazi se pred ulazom u ovo stanište. „Balante” su animisti i veruju u razne duhove koji „žive” u krošnjama gigantskog drveća. Jedan od njih je zaštitnik ove „tabanke” - staništa. Duhovi se nazivaju „ira” (ira).

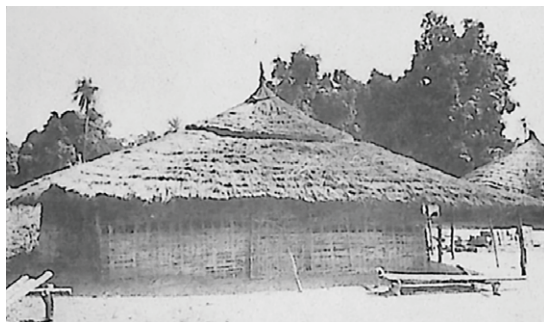

Sl. 161 i 162 „Kuća” za „ira” - duha zaštitnika naselja plemena „Papel” i „Mandjako”. To su mali i krajnje jednostavni objekti za religiozne obrede zajednice svakog staništa.

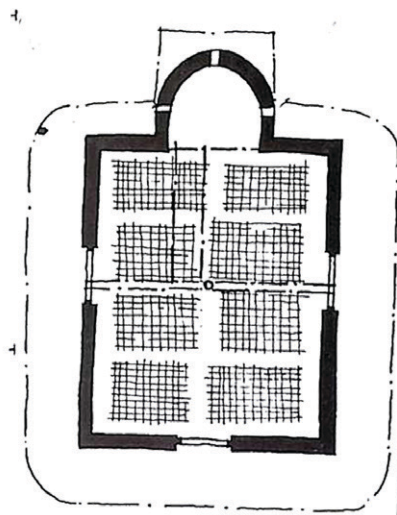
1.N.4.5.2. Obredni objekti muslimana u tradicionalnoj arhitekturi

Danas ima preko 35% stanovništva u Gvineji Bisao koje je muslimanske vere, animista preko 63%, dok je svega oko 1% stanovništva katoličke i drugih hrišćanskih vera. Starosedeoci ove teritorije su uglavnom animisti, dok su neka plemena primila islam, što je već opisano u podtezi B/1. Hrišćanske vere je kolonijalno stanovništvo kao i vrlo mali broj domorodačkog. Videli smo da su objekti za obrede animista vrlo mali, a sami obredi se organizuju na otvorenom prostoru oko kuće ira, dok je za muslimanske obrede bio neophodan objekat koji može da primi vernike pod svoj krov. Stanovništvo muslimanske vere gradilo je ove objekte po ugledu na druge objekte tradicionalne arhitekture, pre svega stambene, s tim što oni mogu, po dimenzijama, da budu i znatno veći, ističući time moć i značaj ovoj verskoj pripadnosti. Posebnu monumentalnost ovi objekti dobijaju kasnije, u kolonijalnom periodu (sl. 40), kada dolazi do izgradnje većeg broja hrišćanskih religioznih objekata, sa kojima, muslimanski teže da uspostave rivalitet. Sigurno je interesantno zapaziti da muslimanski religiozni objekti - moskite, građene na tradicionalni način, nemaju sva poznata nam obeležja muslimanskih džamija (bez minareta su), već imaju karakteristike stambene tradicionalne arhitekture, prilagođen načinu građenja u lokalnim uslovima, s tim što su samo enterijeri prilagođeni obrednoj funkciji.

Plemena, nosioci islamske vere su Mandige i Fule. Njihova brojnost je već preko 34% ukupnog broja stanovnika, tako da je svega oko 1,5% stanovnika pripadnika etničkih grupacija starosedelaca, primilo islamsku veru. Na sledećim slikama dati su neki primeri moskita plemena Fule i Mandinge.

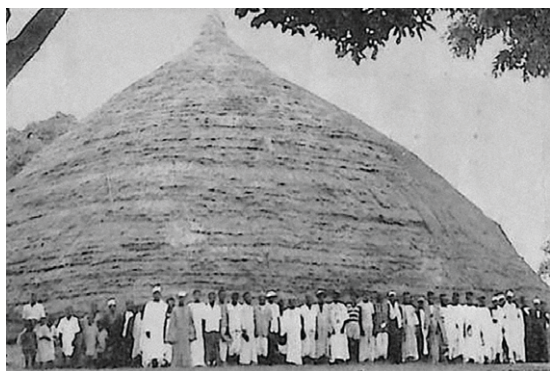
Sl. 163 i 164 Već smo se upoznali sa osnovnim karakteristikama jedne muslimanske moskite plemena „Beafada“, dok se na gornjim fotografijama može videti njen izgled i enterijer, kao potvrda pripadnosti tradicionalnom načinu građenja objekata.

Sl. 165 Šematski prikaz osnove moskite etničke grupe „Fula”. Zidovi su od zemljanog naboja, krovna konstrukcija drvena, sa velikim prepustom na verandi. U središtu je drveni stub - potpora krovnih greda. U enterijeru su samo asure za klanjanje oko 20 vernika.

Sl. 166 Izgled jedne „moskite” etničke grupe „Fula” sa vernicima u tradicionalnoj odori

Sl. 167 Izgled velike „moskite” etničke grupe „Mandinga”, sa grupom vernika, posle jednog verskog obreda

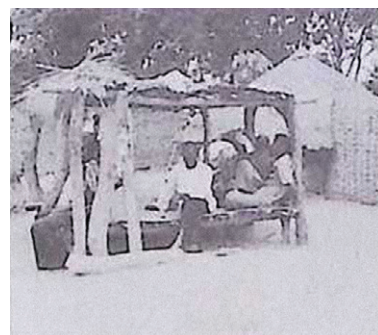
1.N.4.6.

Objekti posebne namene:

Pod ovom vrstom objekata podrazumevaćemo sve one objekte koji, po nameni, nisu bili obuhvaćeni dosadašnjim izlaganjem. U principu, radi se o vrlo malom broju objekata, čak i manje značajnih za tradicionalnu arhitekturu ovog podneblja, međutim, treba evidentirati i njihovo postojanje u okviru staništa i naselja pojedinih etničkih grupa. U daljem tekstu, biće opisani i ilustrovani neki od njih.

1.N.4.6.1. Senici i nadstrešnice

Namena im može biti najraznovrsnija: za odmor, za razne spoljne poslove, za odlaganje namirnica, pribora za rad i sl. Zatim, kao proširenje verande ili kao vezni element za komuniciranje između objekata sve ove aktivnosti mogu se videti na priloženim fotografijama (sl. 168-171). Varijacije ovih objekata su bezbrojne, a karakterišu ih: četiri ili više drvenih stubova pobodenih u tlo, sa grednim roštiljem na visini oko 2-2,5m. Pokrivač je slamnat u nagibu 5-10°, ili su potpuno horizontalni.

Sl. 168, 169, 170 i 171 Senici i nadstrešnice za razne domaće poslove u okviru staništa jedne rodovske zajednice

1.N.4.6.2. Zajednička kuhinja za celo stanište:

Kod pojedinih etničkih grupacija pripremanje hrane se vrši centralizovano za sve žitelje jedne rodovske zajednice u okviru jednog staništa, dok se kod drugih etničkih grupacija priprema hrane obavlja odvojeno, po kućama, uglavnom na pregrađenom delu verande. Ovi prvi, koji pripremu hrane vrše zajednički, u tu svrhu grade posebne objekte - kuhinje. To su jednostavno konstruisani objekti - nadstrešnice, bez obimnih zidova, ali sa kosim krovom zbog bolje zaštite od kiše. Oko njih je podignut mali nasip visine 20-30cm za zaštitu od površinske vode (plemena Nalu iz regiona Ombali). U ovim objektima se čuvao sav pribor za kuvanje i drugu pripremu namirnica. Pod ovim objektom se loži vatra, najčešće oivičena sa nekoliko komada kamena ili zemljanim nasipom.

Sl. 172, 173 i 174

1.N.4.6.3. Bunari

Većina stanovništva po tabankama se snabdeva pitkom vodom sa prirodnih izvora, koje uređuju i održavaju na prihvatljivom higijenskom nivou (izvor Milagrosa kod naselja Đabikonda - Jabikonda), dok druga, u okviru svojih staništa kopaju bunare prečnika 70-80cm. Prilazi ovim bunarima su obezbeđeni na jedan od načina prikazan na slikama 175 i 176. Voda se vadi pomoću posude vezane kordom (užetom). Poluge, čekrci i slične naprave za lakše vađenje vode, ovde nisu poznati.

Sl. 175 i 176

1.N.4.6.4. Ograde i zakloni:

Sa primarnim razlozima za podizanje ograda i zaklona već smo se upoznali kroz prethodna izlaganja o zaštiti od nepovoljnih prirodnih uslova, zbog toga će u ovom delu biti ilustrovani razni oblici ograda i zaklona, koji su bitan element izgleda i funkcije objekata i staništa u tradicionalnoj arhitekturi.

Možemo zaključiti da je oграда neizostavni deo, ili element tradicionalne arhitekture. Veština građenja ograda je u direktnoj vezi sa veštinom i načinom građenja objekata pojedinih etničkih grupacija, uz brojne varijacije koje svaka zajednica želi da istakne. To je prvi arhitektonski element sa kojim se susrećemo pre pristupa u samo naselje ili stanište neke rodovske zajednice.

O ovome jasno govore i fotografije sa primerima iz različitih etničkih grupacija (sl. 177-188). Izuzetak od ovih primera, na slici 188, prikazan je zaklon za vršenje nužde kod jednog staništa plemena Nalu. Ovaj objekat bi trebalo da bude svrstan pod šifrom 1.N.4.4. (sanitarni objekti), međutim zbog retkosti postojanja sličnih, konstatovano je pod navedenom šifrom, da ih skoro nema.

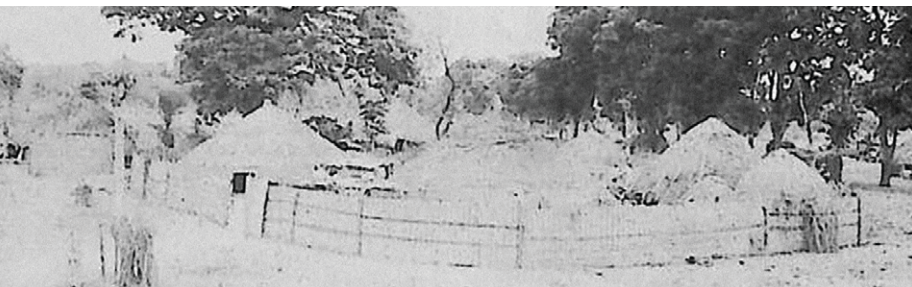
Izloženi materijali o tradicionalnoj arhitekturi Gvineje Bisao, na prethodnih pedesetak stranica, ni izdaleka ne iscrpljuju ovu temu. Ona je ovde prikazana u cilju sistematizacije iste, tj. u cilju lakšeg snalaženja i pristupa proučavanju ove arhitekture, bez ulaženja u neke oblasti, koje su za ovu struku, takođe od posebnog značaja. Svesno nisu obrađene široke oblasti izučavanja vezane isključivo za problem stanovanja, kao što su: organizacija stambenih prostora, mobilijar i enterijer u stambenim prostorima, struktura žitelja i brojnost pojedinih staništa, sociološki problem raspada organizacije života u okvirima jednog roda, tj. u okvirima ograda jednog staništa, kao i migracija stanovništva u gradove, kultura pojedinih etničkih grupacija, itd.

Prilog zaključku podteze „tradicionalna arhitektura Gvineje Bisao”, u okviru teme „arhitektura Gvineje Bisao” je kompletna šema sistematizacije ove arhitekture (sistematizacija br. 13), šifrovana u skladu sa prethodnim tekstom, a koja će biti pridodata ukupnoj sistematizaciji ove arhitekture.

Sl. 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183 i 184
Primeri ograda i zaklona

Sl. 185, 186 i 187 Primeri ograda i zaklona

Sl. 188 Zaklon za vršenje nužde

Sl. 189 Tabanka etničke grupe „Nalu”. Stanište ili tabanka je osnovno polazište za izučavanje ovog podneblja, kako sa arhitektonskog stanovišta, tako i za druge naučne discipline. Ona je fizički nukleus u kome se ogledaju sva društvena, ekonomska i uopšte životna kretanja.

UTICAJI:
prirodni uslovi
društvena kretanja
uticaj iracionalnog

ARHITEKTURA GVINEJE BISAO

- 1. TRADICIONALNA ARHITEKTURA
- 2. KOLONIJALNA ARHITEKTURA
- 3. POSTKOLONIJALNA ARHITEKTURA

1.N.1

PODELA PO NAČINU GRUPISANJA OBJEKATA

- I.n.1.1 RODOVSKE ZAJEDNICE
 - I.n.1.1.1 proste grupacije
 - I.n.1.1.2 povezane grupacije
 - I.n.1.1.3 homogene grupacije
- I.n.1.2 PLEMENSKE ZAJEDNICE
 - I.n.1.2.1 prost zbir rodovskih zajednica
 - I.n.1.2.2 naseobine plemenskog saveza
 - I.n.1.2.3 prerastanje naseobina u gradove

1.N.2

PODELA PO NAČINU GRAĐENJA OBJEKATA

- I.n.2.1 NAČIN PRIZEMLJENJA OBJEKATA
 - I.n.2.1.1 prizemljenje na zemljanom nasipu
 - I.n.2.1.2 prizemljenje na stubićima
 - I.n.2.1.2.1 stubići od drveta
 - I.n.2.1.2.2 stubići od zemljanog naboja
 - I.n.2.1.2.3 stubići od kamena
- I.n.2.2 NAČIN IZGRADNJE ZIDOVA
 - I.n.2.2.1 zidovi od prepleta pruča
 - I.n.2.2.2 zidovi od „krantina”
 - I.n.2.2.3 preplet pruča oplemljen zemljanom masom
 - I.n.2.2.4 zid od zemljanog naboja bez konstantnog svojstva
 - I.n.2.2.5 masivni noseći zid od zemljanog naboja
 - I.n.2.2.6 noseći zid od zemljanih blokova
- I.n.2.3 NAČIN IZGRADNJE I OBLIK KROVA
 - I.n.2.3.1 podela po obliku krovne izvodnice
 - I.n.2.3.1.1 prava izvodnica
 - I.n.2.3.1.2 konveksna izvodnica
 - I.n.2.3.1.3 konkavna izvodnica
 - I.n.2.3.1.4 sinusoidna izvodnica
 - I.n.2.3.2 podela po nagibu krovnih ravni
 - I.n.2.3.2.1 blag nagib do 20°
 - I.n.2.3.2.2 normalan nagib do 40°
 - I.n.2.3.2.3 strm nagib do 55°
 - I.n.2.3.2.4 vrlo strm nagib preko 55°
 - I.n.2.3.3 podela po konstruktivnom sistemu krova
 - I.n.2.3.3.1 sa stubom u centru
 - I.n.2.3.3.2 sa raspinjačom
 - I.n.2.3.3.3 sa zategom
 - I.n.2.3.4 podela po načinu građenja verande
 - I.n.2.3.4.1 nadstrešnica bez verande
 - I.n.2.3.4.2 konzola iznad verande
 - I.n.2.3.4.3 sa poduprtim rogovima
 - I.n.2.3.4.4 dograđena veranda
 - I.n.2.3.5 podela po načinu korišćenja potkrovlja
 - I.n.2.3.5.1 bez potkrovlja
 - I.n.2.3.5.2 potkrovlje se ne koristi
 - I.n.2.3.5.3 potkrovlje se koristi

I. TRADICIONALNA ARHITEKTURA

1.N ARHITEKTURA ETNIČKIH GRUPA

(n)	(etnička grupa)	(% stanovništva)
I.1	Balanta	31,90 %
I.2	Fula	21,57 %
I.3	Mandjako	14,27 %
I.4	Mandinga	12,69 %
I.5	Papel	7,23 %
I.6	Brame	3,24 %
I.7	Beafada	2,30 %
I.8	Bižago	2,06 %
I.9	Felupe	1,63 %
I.10	Baiote	0,87 %
I.11	Nalu	0,60 %
I.12	Sarakole	0,41 %
I.13	Susu	0,34 %
I.14	Pažadinka	0,22 %
I.15	Žakanka	0,18 %
I.16	Kasanga	0,08 %
I.17	Banjun	0,05 %
I.18	Žalufu	0,04 %
I.19	Tanda	0,04 %
I.20	Bambara	0,04 %
I.21	Serere	0,03 %
I.22	Landum	0,02 %
I.23	Baga	0,02 %
I.24	ostalih	0,017 %

1.N.3

I.n.3.1 KRUŽNA OSNOVA

- I.n.3.1.1 jednodostorna kružna osnova
- I.n.3.1.2 prosta podela kružne osnove
- I.n.3.1.3 ortogonalna i složena podela
- I.n.3.1.4 koncentrično-radikalna podela
- I.n.3.1.5 atrijumski ili poluatrijumski tip

I.n.3.2 PRAVOUGAONA OSNOVA

- I.n.3.2.1 sa pravougaonom verandom
- I.n.3.2.2 sa kružnom verandom

I.n.3.3 ELIPTIČNA OSNOVA

- I.n.3.3.1 prividno eliptična osnova
- I.n.3.3.2 prava eliptična osnova

I.n.3.4 SLOŽENI OBLIK OSNOVE

- I.n.3.4.1 skup pravougaonih jedinica
 - I.n.3.4.1.1 ortogonalni niz
 - I.n.3.4.1.2 zaobljena atriumska forma
 - I.n.3.4.1.3 nepravilni skup jedinica
- I.n.3.4.2 skup povezanih kružnih osnova
 - I.n.3.4.2.1 prost skup kružnih formi
 - I.n.3.4.2.2 složen skup kružnih formi

PODELA PO OBLIKU OSNOVE OBJEKATA

1.N.4

I.n.4.1 OBJEKTI ZA STANOVANJE

- I.n.4.1.1 jednodostorni stambeni objekti
- I.n.4.1.2 prostorni stambeni objekti
- I.n.4.1.3 složeni stambeni objekti

I.n.4.2 OBJEKTI ZA ČUVANJE STOKE

- I.n.4.2.1 u sklopu stambenih objekata
- I.n.4.2.2 u posebnim objektima

I.n.4.3 OBJEKTI ZA ČUVANJE NAMIRNICA

- I.n.4.3.1 u sklopu stambenih objekata
 - I.n.4.3.1.1 u stambenoj prostoriji
 - I.n.4.3.1.2 u posebnoj prostoriji
 - I.n.4.3.1.3 u tavanjskom prostoru
- I.n.4.3.2 u posebnim objektima

I.n.4.4 SANITARNI OBJEKTI

- I.n.4.4.1 stanište bez sanitarnih objekata
- I.n.4.4.2 posebni objekti za sanitarije

I.n.4.5 OBJEKTI ZA RELIGIOZNE OBREDE

- I.n.4.5.1 za animiste
- I.n.4.5.2 za muslimane

I.n.4.6 OBJEKTI POSEBNE NAMENE

- I.n.4.6.1 senici i nadstrešnice
- I.n.4.6.2 zajedničke kuhinje
- I.n.4.6.3 bunari za pitku vodu
- I.n.4.6.4 ograde i zakloni

PODELA OBJEKATA PO NAMENI

KOLONIJALNA ARHITEKTURA GVINEJE BISAO

Ako se podsetimo dela ovog teksta izloženog u poglavlju B/2, u kome je, u najkraćim crtama opisan proces kolonizacije teritorije današnje Republike Gvineje Bisao, možemo usvojiti godinu 1640. za vreme nastanka kolonijalne arhitekture. I pored toga što je još od 1588. godine postojala naseobina kolonista na obali reke Kašeu (Cacheu), udaljena dvadesetak kilometara od ušća ove reke u Atlantski okean, tragova te naseobine sada nema, ali i danas postoji utvrđenje podignuto, te 1640. godine, na istom mestu i pod istim imenom - utvrđenje Kašeu.

Kraj ove arhitekture je precizan, 24. septembar 1974. godine, dan sticanja nezavisnosti Republike Gvineje Bisao, ali reminiscencija na nju trajeće još dugo, i kroz postkolonijalni period, pre svega kao proveren model za izgradnju gradova, a o čeme će biti više reči u sledećem poglavlju (C/3).

Kroz ovu sistematizaciju, pokušaćemo da sagledamo tendencije razvoja arhitekture u kolonijalnom periodu, koja je nastala pod uticajem kolonista i kolonijalne vlasti, bez obzira, da li je ona građena za potrebe kolonista ili lokalnog stanovništva.

Koncentracija kolonijalne arhitekture je u gradovima gde je bilo i najviše kolonijalnog stanovništva, međutim uticaj ove arhitekture se manifestovao na razne načine i na druge sredine, pre svega na predgrađa, pa i na

arhitekturu sela - na arhitekturu onih suptilnih staništa o kojima je bilo reči u prethodnom poglavlju (C/1). Prvobitni oblik kolonijalne arhitekture brzo je bio prevaziđen, posle koga nastaje period preslikavanja metropole (Lisabona i drugih portugalskih gradova), sa ciljem da se ona dostigne, pa i prestigne, što se na ovoj teritoriji nije desilo. Sledeći, i najkorisniji korak kolonijalne arhitekture je primena saznanja o uslovima građenja na ovom podneblju, čak i korišćenja graditeljskih iskustava tradicionalne arhitekture, što smo imali prilike da vidimo u poglavlju o uticajima prirodnih uslova na arhitekturu Gvineje Bisao (teza „A”).

Evropski uticaj na razvoj kolonijalne arhitekture, stvorio je planski urbanizovane gradske centre u većini kolonijalnih prestonica (Bisau, Konakri, Dakar i dr.), međutim razvoj predgrađa je najčešće ispušten kontroli urbanog razvoja i danas predstavlja najveći problem razvoja tih gradova. Nehigijenska gradnja objekata, bez ikakve infrastrukture i nekontrolisana gustina stanovništva, o kojoj kolonijalne vlasti nisu vodile mnogo računa, stvorile su nepremostiv problem sadašnjem planiranju razvoja gradova, što je direktan uticaj kolonijalne arhitekture na nepovoljne uslove života u tim gradovima. Samo jedan primer je glavni grad Gvineje Bisao, u kome stari kolonijalni centar broji oko 25.000 stanovnika, dok je sa predgrađem

imao 1979. godine 112.000 stanovnika, uz planiranih 304.000 u 2000. godini (prema GUP-u za grad Bisao iz 1982)!?

Da bismo detaljnije proučili kolonijalnu arhitekturu Gvineje Bisao, usvojen je pristup ovom proučavanju kroz osnovnu šemu buduće sistematizacije, koja uz tradicionalnu i postkolonijalnu šemu sistematizacije, omogućava kompleksan uvid u arhitekturu ove zemlje.

C 2.1

Fortifikacioni objekti kolonijalne arhitekture

C.2.1.1

Starija utvrđenja:

Pod ovom vrstom objekata podrazumevamo fortifikacione objekte izgrađene u ranom kolonijalnom periodu, tj. u vreme stvaranja prvih kapetanija kao oblika kolonijalne uprave na ovom području. Videli smo da su prvi gradovi nastali od kapetanija Kašeu, Farim i Bisao, još u 17. veku n.e., međutim, objekti ovog tipa izgrađeni su samo u Kašeu (1640) i Bisau (1686), sa namenom da se u njima čuvaju robovi za transport u Ameriku, zatim da svojim topovskim naoružanjem upozore i odvrate od namere zauzimanja ove teritorije od strane drugih pomorskih velesila tog vremena. Oba utvrđenja, rekonstruisana u kasnijem periodu, i danas postoje odupirući se zubu vremena, zahvaljujući pre svega solidnom načinu građenja. Oblik osnove je kvadrat ili pravougaonik izgrađen od kamenih masivnih zidova sa nazubljenim završecima za postavljanje topova. Kule na uglovima su dodate kasnije (sl. 70). Utvrđenje u gradu Bisao nosi danas naziv „muru” (*muro*) ili zidina, međutim u tako je dobrom stanju da se i sada koristi za vojne potrebe, te je njeno prikazivanje zabranjeno. U nju se ulazilo preko pokretnog mosta pošto je opasana šancem u koji je bila puštana morska voda. Forteleza Kašeu je znatno manjih dimenzija. Njene zidine su čak omalterisane pre dvadesetak godina, da bi sedamdesetih godina bile i obojene u belo. Danas izgleda sumorno i oronulo, bez nove funkcije, sem što je u njenom središtu

izgrađen stub svetionika (sl. 70). Sam grad Kašeu i kolonijalne naseobine, koje su nekada bile brojne, gubili su primat razvojem grada Bisao, čiji je položaj omogućavao permanentan prekomorski promet robom savremenijim plovnim objektima, nego što su bile nekadašnje galijske i jedrenjaci, i za koje je bilo dovoljno da se podigne nivo vode pod uticajem visoke morske plime, pa da oni uplove ili isplove natovareni crnim robljem put novog kontinenta. Grad Kašeu je i danas zadržao administrativni primat u ovom regionu, ali od nekadašnjeg sjaja prve kolonijalne prestonice, danas nije ostalo ni traga. Samo po neki redak primerak objekata kolonijalnog stila, znatno mlađi od fortelese, izdvaja ovo mesto od novih, kasnije nastalih gradova, u procesu spajanja naseobina plemenskih saveza, u koje su se infiltrirali objekti kolonista (poglavlje C/1.N.1.2, sl. 87-89).

Sl. 190 Centar grada Kašeu danas, sa palatom predsednika regiona Kašeu

Sa Muru de Bisao desilo se nešto sasvim drugo. Pogodna lokacija za duži period, omogućila je da se kolonijalna naselja, koja su oko nje nicala, održe do današnjih dana, pa i da se prošire i postanu trgovački i administrativni centar celog područja - glavni grad tadašnje kolonije Portugalske Gvineje. Ovaj primat Bisao je održao i do danas.

Samo utvrđenje, po svojoj veličini predstavlja kompleks sa brojnim objektima i vojnim sadržajima. U principu oblik je pravougaoni sa nekim devijacijama zbog morfologije terena, ima dva ulaza, jedan iz pravca sa mora (proširenog ušća reke Žebe), koji je danas takođe kopneni pristup, a drugi, nasuprot glavnom ulazu, je iz kopnenog pravca. Ulazi i uglovi

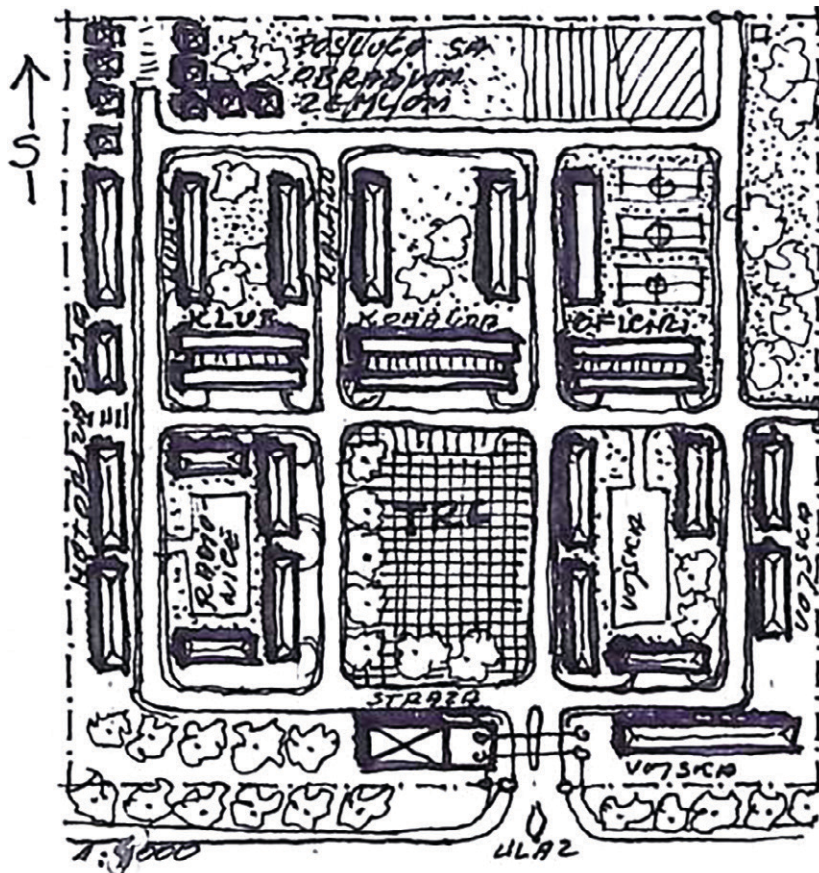
ove fortifikacije su naglašeni kulama, osmatračnicama i stražarama. Crvenkasti kamen od koga su izgrađeni zidovi, daje ovom objektu posebno monumentalan karakter. Drugih starih fortifikacija, na ovom području, nema.

C.2.1.2

Vojne baze kolonizatora:

Zašto su one uopšte značajne? Zato što je to jedan ogroman građevinski fond rasprostranjen po teritoriji Gvineje Bisao, a u neposrednoj blizini većih gradova, ili u samim gradovima, koji je, posle sticanja nezavisnosti, izgubio svoju prvobitnu funkciju, sem pojedinih, u koje se uselila „forsa armada” Gvineje Bisao. Sadržaj tih baza je vrlo kompleksan: pored objekata i prostora čisto vojne namene, prostorija za vojnu upravu i spavaonica za vojnike i oficire, tu se nalaze i objekti za mehanizaciju, razne radionice, velike i dobro opremljene kuhinje i trpezarije, kantine, klubovi za oficire itd. Preuređenje ovih objekata za druge namene, posle sticanja nezavisnosti, bila je osnovna građevinska delatnost u prvim godinama postojanja nove afričke države – Gvineje Bisao. Od njih su nastala (samo u gradu Bisao) ministarstva (javnih radova, poljoprivrede, geologije i rudarstva), zatim, hotelski kompleksi, administrativni centri i sl. Ove komplekse karakteriše ortogonalna urbana matrica sa dobro dimenzionisanim kolskim saobraćajnicama, centralni plato i dugi prizemni objekti koji formiraju unutrašnja dvorišta između kvartova. Štabni, ili komandni objekat je u središtu kompleksa (sl. 191).

Osnovna konstrukcija svih objekata je čelična, montažno-demontažnog tipa (stubovi i „R”- nosači). Ispune i pregrade su od betonskih blokova rađenih na licu mesta, a krov je od salonita ili talasastog cink-lima. Plafon je od lesonita u ramovima od lakih čeličnih profila. Stolarija je rađena na licu mesta, od domaćeg drveta. Objekti su odignuti od zemlje za 25-50cm i opasani betonskim kanalom za vodu, koji su međusobno spojeni cevima ili propustima do izlivanja na teren van granica kompleksa (sl. 192).

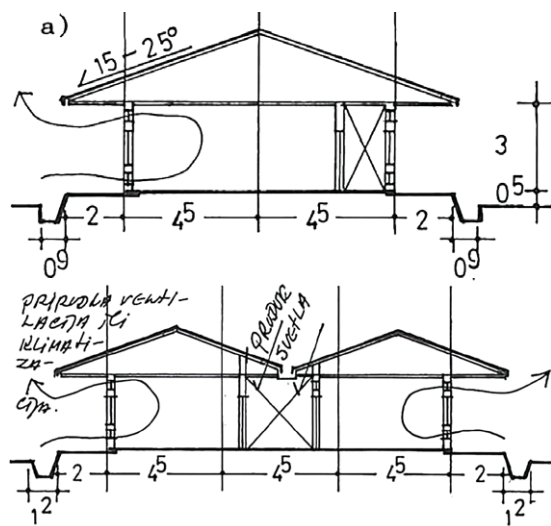

Sl. 191 Vojne baze

Sl. 192 Arhitektura vojnih baza, danas Ministarstvo javnih radova

Nagibi krovova su 20-25°, a konstruisani su sa konzolnom nadstrešnicom 2-2,5m. Prostori većine objekata su organizovani kao jednostruki trakt sa hodnikom na jednoj strani, ali reprezentativniji objekti su građeni kao dvostruki trakt, u kome je središnji položaj koridora osvetljen postavljanjem valoplasta, koji je proziran, umesto salonita ili cink-lima, a što je prikazano na šemi koja sledi (sl. 193).

Sl. 193 Princip građenja vojnih baza

a) Šematski prikaz preseka kroz jednostruki trakt objekata građenih u vojnim bazama u kolonijalnom periodu. Prirodna ventilacija je omogućena kroz potprozorni i natprozorni otvor. Voda sa krova se sliva u betonske kanale postavljene oko celog objekta.

b) Dvostruki trakt. Koridor u središtu se osvetljava kroz krovni pokrivač od „valoplasta“. Po sredini koridora, u nivou spoja oba krova, postavlja se veliki oluk od cink-lima u obostranom nagibu 1-1,5%. Glavni konstruktivni sklop je od uvoznih-strategijskih materijala sa montažno-demontažnim karakteristikama.

Ovi objekti, u kasnijem postkolonijalnom periodu, bili su vrlo zahvalni za adaptacije u druge namene, pre svega zbog čvrste urbane dispozicije kao i zbog vrlo fleksibilnog konstruktivnog sistema.

C 2.2

Arhitektura gradova

Prava slika o arhitekturi gradova kolonijalne arhitekture može se videti samo u glavnom gradu - Bisao, a samo kroz pojedine objekte ona se ogleda i u drugim gradovima. Razlog je jednostavan: samo se kolonijalna prestonica razvijala sa svim funkcijama grada, počev od urbanizacije, preko infrastrukture, do pojedinačnih objekata za kolonijalnu i gradsku upravu, trgovinu, stanovanje i sl., dok su drugi gradovi imali samo deo u ukupnoj raspodeli centralizovanog kapitala. Sa druge strane, samo je Bisao bio čista naseobina kolonijalnog stanovništva, bar u svojoj centralnoj zoni, sa izuzetno retkim domorodačkim porodicama koje su stekle pravo da žive u njemu. Drugi gradovi nisu imali strogo izdvojenu zonu za kolonijalno stanovništvo, tako da su objekti kolonista vrlo često pomešani sa objektima tradicionalne arhitekture, mada i kod njih postoji naglašena tendencija grupisanja, oko glavne ulice, važne raskrsnice ili oko objekta kolonijalne uprave.

Ako smo usvojili razloge da je grad Bisao model, najčešće nedostižan, i za druge gradove, onda je sigurno da je Lisabon model za grad Bisao. U njemu su izražene sve one želje „da se dostigne evropska metropola“. I pored svih želja i nastojanja, Bisao ostaje samo Lisabon u malom: lisabonsku „bajšu“, ovde prepoznajemo u trgovačkom centru; lisabonske avenije prepoznajemo i u Bisau u aveniji „Amilkar Kabral“; glavni trg kod „Palacija“ u gradu Bisao ima iste karakteristike kao lisabonski „Markeš Pombal“, „Prasa de Rusiu“ ili trg „Don Žuau“. Čak i pojedinačni arhitektonski objekti u gradu Bisao, izgrađeni u periodu od 1940. godine do kraja kolonijalne uprave, imaju „ugledne modele“ u metropoli. Upravo njih ćemo pokušati da sistematizujemo kroz dalje izlaganje.

Sl. 194 Centar grada Bisao – trg kod „Palacija“

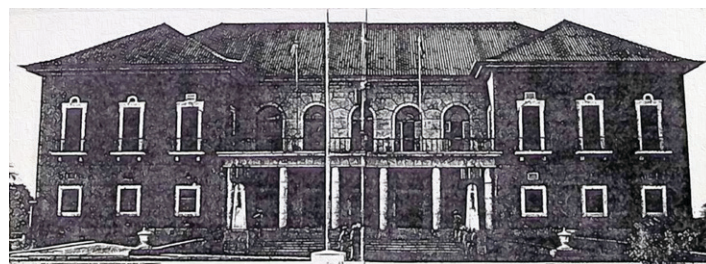
C.2.2.1***Objekti kolonijalne uprave - izraz moći kolonijalne imperije - reminiscencija kolonijalne metropole***

U zemlji gde 99% stanovništva živi na opisani tradicionalni način, sa slamnatim krovom i zidovima od zemlje ili bambusovog pruća, dešava se da niču objekti strani ovom podneblju, i po veličini, formi, primenjenim materijalima, a i po funkciji. U njih se ne ulazi bez službenog poziva, a izlazi se iz njih, najčešće sankcionisan zbog prekršaja nekog od propisanih pravila ponašanja kolonijalnih vlasti. Oni ne izazivaju divljenje već strahopoštovanje domorodačkog stanovništva. Ovi objekti imaju svoj „ugledni primer” negde u Lisabonu, Portu, ali su ipak znatno skromniji. Kada je u Lisabonu fasada od mermera ukrašena reljefom i kamenim skulpturama, u gradu Bisao je u terakoti sa gipsanim ukrasima. Za njihovu gradnju uvezeni su svi građevinski materijali: cement, čelik, staklo, keramika... Čak i majstori koji će znati da primene te materijale. Na fotografijama koje slede, videćemo da su to objekti u kojima je koncentrisana kolonijalna vlast, uprava i zakonodavstvo i sl. Za domorodačko stanovništvo, ove građevine su izgledale „božanski” i nedostižne, a za kolonijalno, to je bila zamena za život u metropoli,

osećaj bezbednosti i pripadnosti moćnoj imperiji, koja je, u to vreme, već duboko zagazila u svoj dekadentni period. Ovi objekti su počeli da se grade četrdesetih godina 20. veka, u vreme kada Portugalijom vlada fašistički režim, koja se samo 7-8 godina kasnije našla na začelju razvijenosti evropskih zemalja.

Ako bi trebalo da odredimo mesto ovim objektima u nivou istorije arhitekture, njihovo mesto bismo morali da tražimo u okvirima neoklasicizma mediteranskog tipa, sa posebnim karakteristikama afričkog podneblja.

„Palacio” (sl. 195) nalazi se na samom centralnom trgu grada Bisao. Zidan je od betonskih blokova, pokriven crepom tipa kupa-kanalica (ćeramida), finaliziran plemenitim malterima u dve boje (crvena i bež), strogost i monumentalnost potencira simetričnom formom. Objekat kolonijalne vlasti u

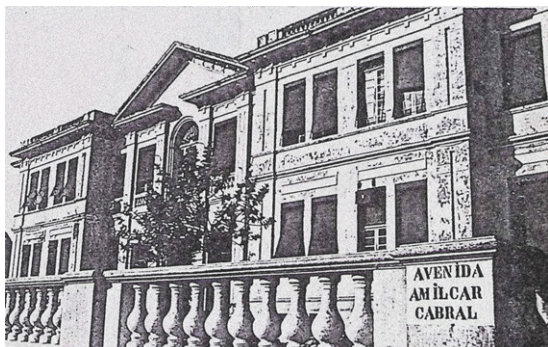

Sl. 195 „Palacio” - sedište guvernera provincije „Portugalska Gvineja” danas „Prezidencija” - sedište predsednika republike.

Sl. 196 Sedište Državnog komiteta regiona „Bižagos” u gradu Bulama, nekada sedište kolonijalne uprave za ovaj region

regionu Bižagos, u prestonici regiona, Bulama, ima sve elemente antičkih monumentalnih građevina. Dorska kolonada stubova sa atinskim timpanonom, tremom i monumentalnim stepeništem, podseća da se u ovom objektu ne dešavaju stvari bliske ovom podneblju, već nekom drugom, moćnom i nedokučivom običnom svetu. Na slici 197 prikazan je „Regionalni sud” u gradu Bisao, nekadašnje kolonijalne uprave, izgrađen u čistom neoklasicističkom stilu, uz prikazano potpuno ovladanim elementima neoklasicizma.

Sl. 197 Zdanje „Regionalnog suda” u Bisau, danas Ministarstvo pravosuđa Republike Gvineje Bisao

Sl. 198 Objekat kolonijalne adminstracije na ostrvu Bižagos

Na samom ostrvu Bižagos, gde i danas živi stanovništvo u matrijarhatnom rodovskom uređenju, pored koga su prohujala sva svetska zbivanja, ratovi i tehnološke revolucije, bez ikakvog uticaja na praiskonsku organizaciju života i lokalnu kulturu, portugalski kolonizatori su uspeli da izgrade ovakav objekat, centar svoje - kolonijalne uprave. Ni do

danas nije definisano čemu će on ubuduće služiti, ali najverovatnije kao turistička atrakcija za bogate Evropljane.

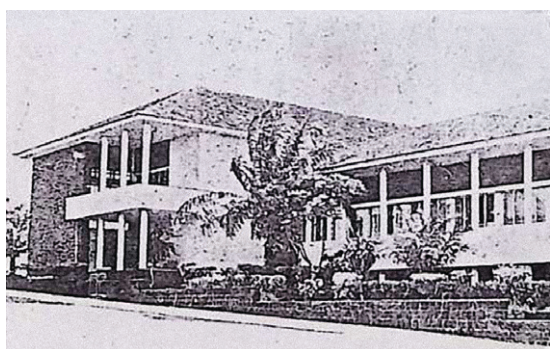
Na slici 199 prikazan je stambeni objekat guvernera provincije Portugalska Gvineja u glavnoj arteriji grada Bisao. Snimak je načinjen 1976. godine u trenutku rekonstrukcije istog u novu namenu - Nacionalnu banku Gvineje Bisao. Mediteranski neoklasicizam ovde je bio preslikan sa najluksuznijih vila koje su bile građene duž mediteranskih i atlantskih ostrva za najbogatije portugalske biznismene i pripadnike vladajuće stranke.

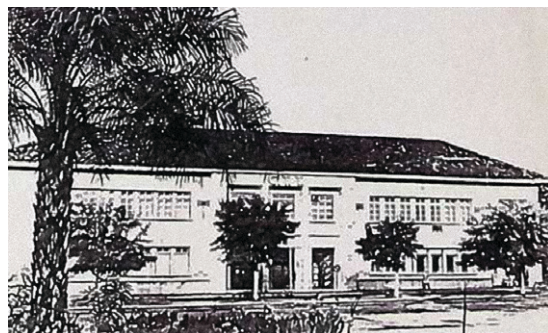
Sl. 199 Stambeni objekat za guvernera provincije Portugalska Gvineja u Bisau, u vreme rekonstrukcije u „Nacionalnu banku”

C.2.2.2***Javni objekti kolonijalne arhitekture***

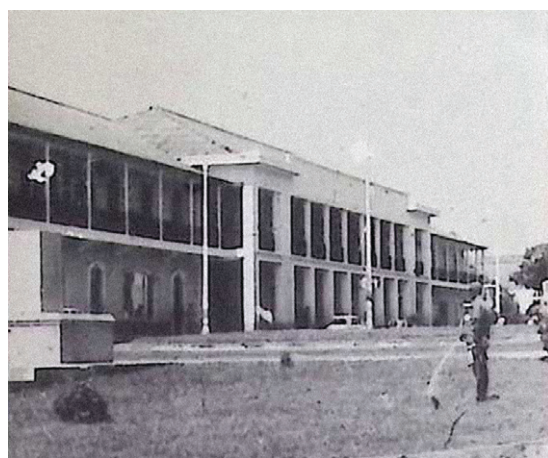
Ova vrsta objekata konsekventno sledi prethodnu, bilo da je građena budžetskim sredstvima (pošta ili gimnazija), ili sredstvima udruženog kapitala (Udruženja komercijalista, Avio-kompanije „TAP“, Udruženje ljubitelja sporta „UDIB“ i sl.). Model je poznat, on se nalazi negde u Portugaliji, a finalni proizvod na tlu današnje Gvineje Bisao i njegova spektakularnost zavise samo od ukupne mase uloženog kapitala. U ovu vrstu objekata spadaju i katolički crkveni objekti, koji imaju za cilj da „pod svoj krov“ prikupe što više pripadnika ove vere. Oni se grade u svim delovima današnje Republike Gvineje Bisao, pa i u manjim mestima i predgrađima, i predstavljaju poseban predmet proučavanja, međutim hrišćanska vera nikada nije mogla da konkuriše tradicionalnom „animizmu“ i organizaciji širenja islama, koji je, baš prilagođenošću verskih doktrina islama ovom području i načinu života, uspeo da prodre i do najudaljenijih etničkih grupacija. Sledi nekoliko primera ove arhitekture, na fotografijama:

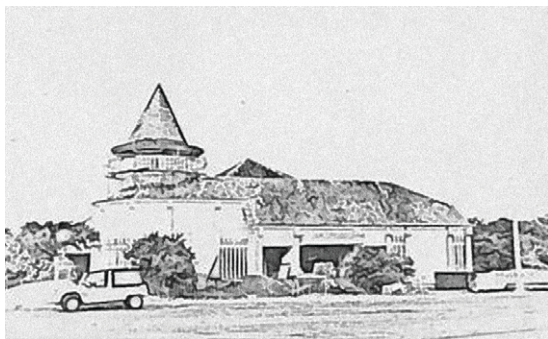
Sl. 200 Nekada objekat „Udruženja trgovaca“, danas sedište partije P.A.I.G.C. Objekat pripada „modernoj“ uz poštovanje principa građenja na ovoj teritoriji. Crvena fasadna kamena obloga objekta je od lokalnog materijala. Sadrži: poslovni prostor, prostorije za zabavu (kafé, bilijar...), kao i prostore za rekreaciju (tereni za tenis, otvoreni bazen...). Nalazi se u strogom centru pored „Palacija“.

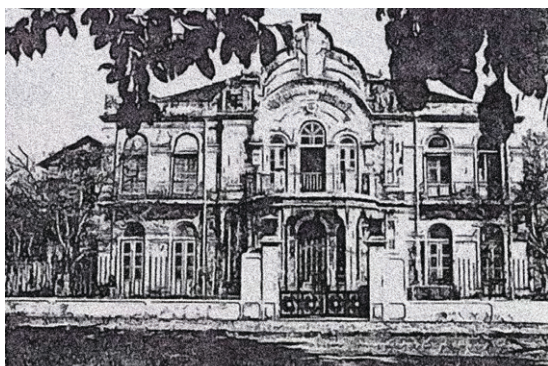
Sl. 201 Zgrada „PTT“-a, objekat čistih i strogo funkcionalnih prostora, izgrađen na tekovinama „moderne“ uz poštovanje nekih principa građenja u ovom podneblju, samo potvrđuje činjenicu da su „poslovni ljudi“ bili spremniji da prihvate principe savremene arhitekture druge polovine 20. veka, dok su kolonijalne vlasti podržavale „kitnjasti klasicizam“.

Sl. 202 U kolonijalno vreme ovo je bio objekat privatne robne kuće. Danas je „Narodni magazin“ (Armazem de povo). U senci prizemnih kolonada stubova su se nalazili bogato opremljeni izlozi kolonijalne robe koja se mogla kupiti u ovom objektu. Spratni prostori su bili namenjeni administrativno-finansijskim službama. Nema ukrasnih detalja, kao ni bilo čega što nije u funkciji objekta – najbolji primer za uticaj kapitala na arhitekturu – strogo primenjeni funkcionalizam uz poštovanje uslova građenja u ovom podneblju.

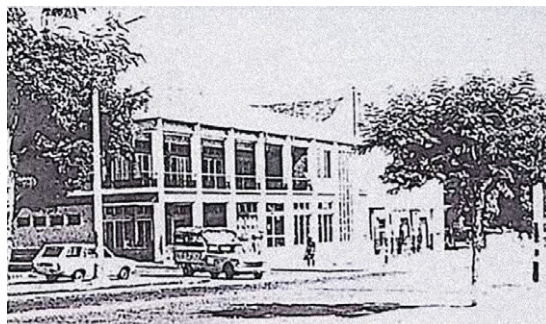
Sl. 203 Nekadašnja „Biblioteka i nacionalni muzej”. Objekat je opustošen u periodu „smene vlasti” 1974. godine. Snimak je iz 1978. kada je ovaj objekat pretrpeo veliku rekonstrukciju i dobio novu namenu. Danas je to Ministarstvo inostranih poslova. Arhitektonskom koncepcijom podsećao je na crkvu, što nije bilo samo slučajno.

Sl. 204 „Hotel u Bulami” – prestonici regiona arhipelaga „Bižagos”. Rekonstrukcija ovog objekta tek treba da usledi. Ovo je prefinjeni primer neoklasicističke arhitekture, čija vrednost ni do danas nije ozbiljno shvaćena. Zapušten i oronuo, čeka ko će da ga ponovo otkrije. Slični objekti su prava retkost i u najluksuznijim kvartovima Lisabona, Porta, Kuimbre... Da li ga treba porediti sa zamkovima u dolini Loire? Najverovatnije je da ne treba. On stoji, čekajući neka bolja vremena, kada će neko da shvati njegovu pravu vrednost i prilagodi ga novim uslovima eksploatacije, uz revitalizaciju postojećih vrednosti.

Sl. 205 Objekat portugalske avio-kompanije „TAP” u Bisau. Nalazi se u samom centru grada. Ovakav objekat se mogao naći i u bilo kom gradu u Evropi. Svi prostori su klimatizovani, stakla su termoizolaciona. Fasada i krovna konstrukcija mogu izdržati sibirsku zimu i tropsko leto. Jedino betonski „brisoleji” ispred prozorskih otvora i nadstrešnica u prizemlju ukazuju na to da se objekat nalazi u tropskom području afričkog kontinenta.

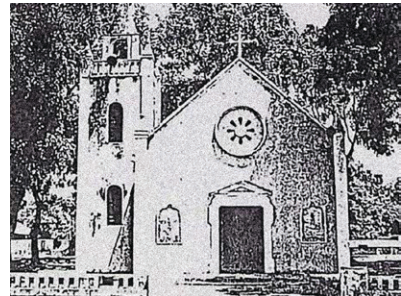

Sl. 206 Zgrada „UDIB-a”, Udruženja sportista u Bisau. Fasadni otvori su zatvoreni aluminijumskom bravarijom, koja je najotpornija na lokalne klimatske uslove. Pored poslovnih prostorija sadrži i salu za male sportove (košarku i tenis), kao i bioskopsku salu sa galerijom, kapaciteta oko 400 mesta. Sadrži sopstvene agregate i kompletno je klimatizovana.

Sl. 207 Katolička crkva u glavnoj aveniji grada Bisau objekat je od posebnog značaja pored koga se organizuju javne i religiozne manifestacije

Sl. 208 Katolička crkva u Kašeu (Cacheu), prestonici istoimenog regiona. Slične postoje i u drugim gradovima u kojima islam nije dominantan kod domorodačkog stanovništva.

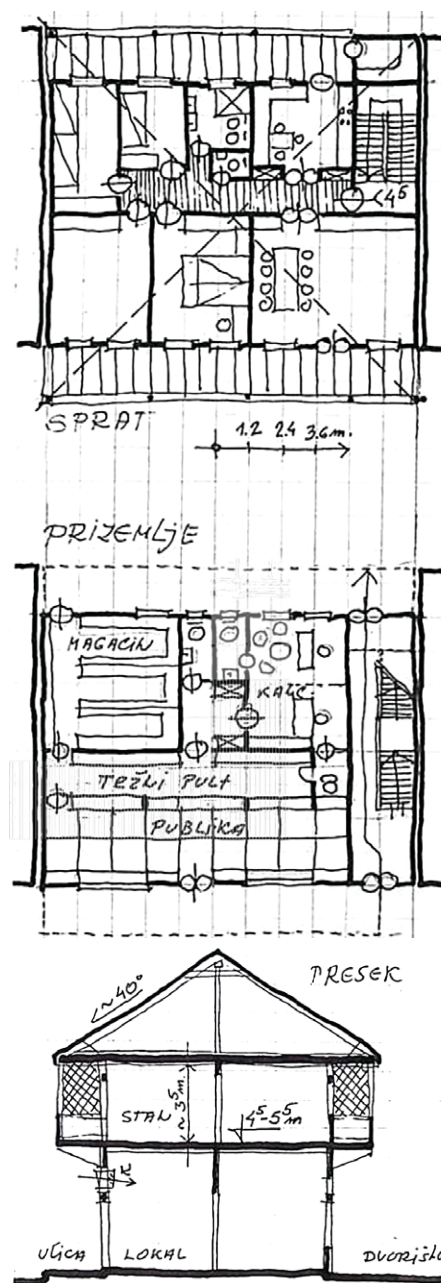

C.2.2.3

Trgovačko - stambeni objekti kolonijalne arhitekture

Specifičan način portugalske kolonijalne eksploatacije, primenom metoda „comercio de troca” (videti poglavlje B/2), podstakao je stvaranje specifične arhitekture, koju smo, u ovoj sistematizaciji nazvali „trgovačko-stambena”. Mada se mi ovde bavimo pre svega objektima, treba znati da ovi objekti uvek postoje u grupama, obrazujući čitave kvartove - trgovačke centre.

U ovim kvartovima objekti se zidaju u pravilnom ortogonalnom rasteru uskih ulica, duž regulacione linije. Objekti su slepljeni jedan uz drugi i u principu dvostrano orijentisani – prema ulici i prema unutrašnjem dvorištu. Ovi objekti su visine P+1. Iznad prizemnog dela, čija visina ide od 4,5 do 5,5m, nalazi se konzolna veranda, često i sa više od dva metra slobodnog prepusta (kada je od čeličnih profila). Osnovna karakteristika ovih objekata, a po čemu su i svrstani u posebnu grupu, je ta, što je prizemlje namenjeno trgovačko-poslovnoj delatnosti i to, deo prema ulici je za kontakte sa publikom, a deo prema dvorištu služi za magacine, računovodstvenu administraciju, sanitarije i sl. Prostori na spratu su isključivo namenjeni stanovanju, sa jednim, a retko kada sa dva ili više stanova. Tu stanuje vlasnik lokala i članovi njegove porodice. Ovaj model ima svoje korene u Portugaliji, pošto je većina manjih portugalskih gradova upravo ovakvog tipa, a slične ambijente ima i u većini evropskih zemalja, posebno onih koje gravitiraju mediteranskoj i atlantskoj obali. U Gvineji Bisao, ovi objekti su skromnijih dimenzija i u finalnoj obradi. Na fasadi se primenjuje boja, od crvene, plave, žute do zelene, što celom krajoliku daje živopisan izgled.

Sl. 209 Šematski prikaz organizacije prostora jednog manjeg trgovačko-stambenog objekta iz grada Bisao, na kome se vide sve glavne karakteristike ove arhitekture.

- a) Osnova sprata namenjena je stanovanju,
- b) Osnova prizemlja, angažovana je trgovačko-poslovnim sadržajima,
- c) Presek, na kome se vidi odnos visina poslovnog i stambenog dela objekta. Potkrovlje se ne koristi, sem u retkim slučajevima.

Na fotografijama koje slede, dat je niz primera ove arhitekture, pre svega kao ilustracija navedenih karakteristika.

Primer na slici 210 pokazuje da objekti ove arhitekture mogu biti vrlo reprezentativni, čak sa dva ili više nezavisnih lokala, dok je na slici 211 prikazana jedna tipična, uska ulica, trgovačke četvrti, sa nizom objekata sličnim kao na skicama.

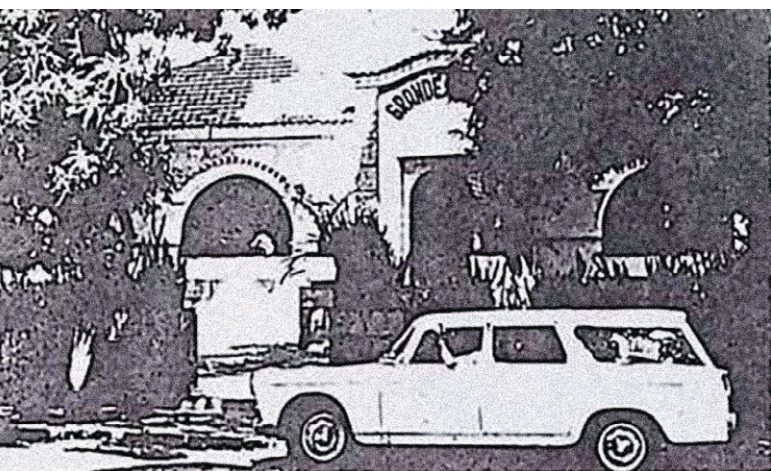
Sl. 210 Trgovina i stanovanje

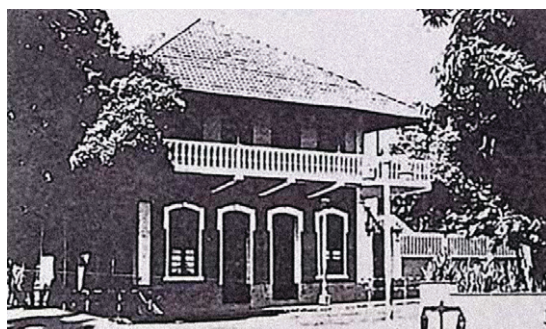
Sl. 211 Trgovačka ulica - Bisao

Sl. 213 Niz trgovačko-stambenih objekata. I pored toga što je princip građenja i organizacije prostora vrlo sličan, svaki ima i svoje specifičnosti i prepoznatljiv znak (oblik verande, ograde, boja fasade itd.).

Sl. 212 „Hotel Grande”, atipičan primer iste grupe objekata. Prvo, on je prizeman, ali sa dubokom zaleđinom, u kojoj su smešteni i oni sadržaji koji bi se nalazili na spratu. Drugo, pogodnošću lokacije obezbeđena je velika terasa ispod krošnji dva mango-drveća. Na verandi u prizemlju se nalazi bar-pult i recepcija hotela. To je tipičan objekat mediteranske arhitekture.

Sl. 214 Objekat sa izraženim glavnim karakteristikama ove arhitekture. Nekada je bio modni krojački salon, a danas je pretvoren u obdanište za predškolsku decu.

Sl. 215 Ugaoni položaj je najatraktivniji za objekte ove vrste što je očigledno i sa priložene fotografije.

C.2.2.4

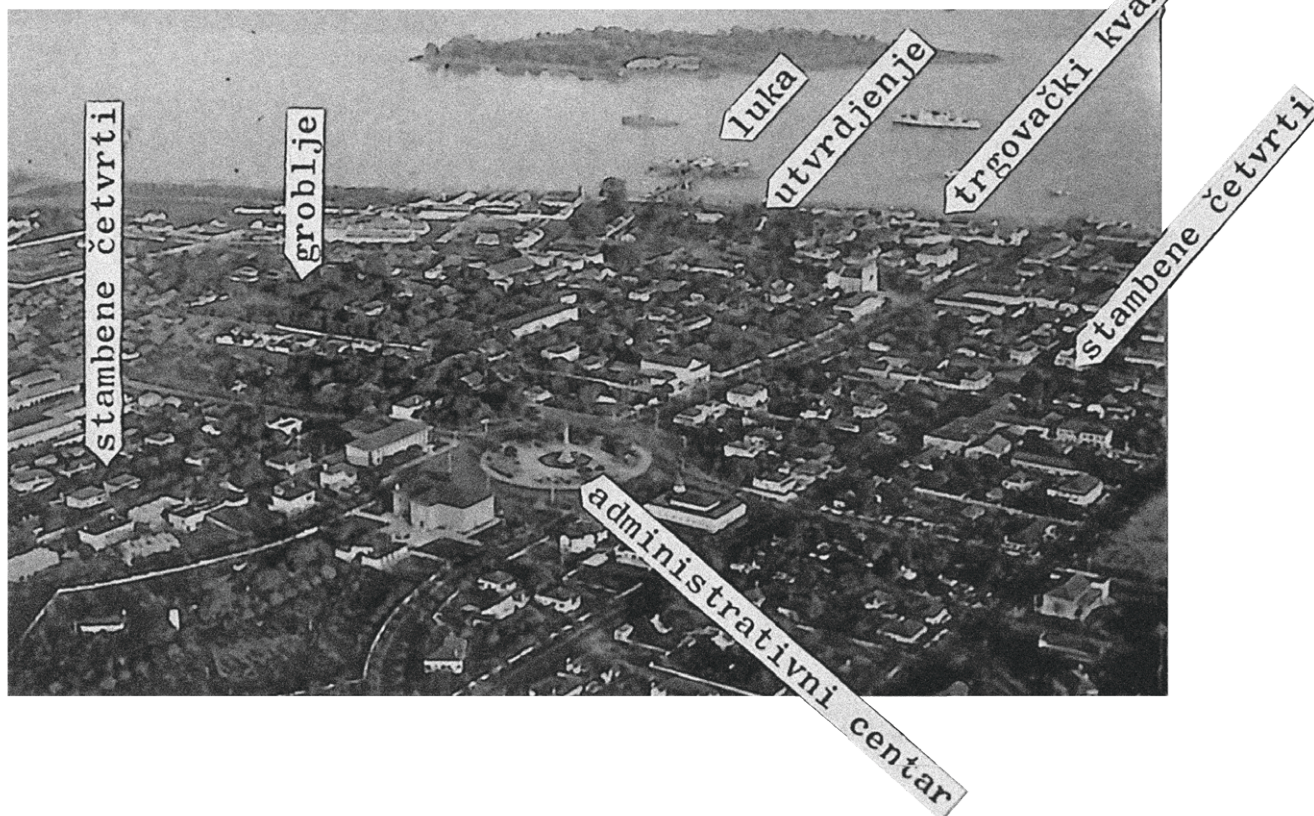
Ostali stambeni objekti kolonijalne arhitekture

Samo jedan površan pogled na „razglednicu” grada Bisao, govori nam da je to grad pretežno prizemnih stambenih objekata, utopljenih u zelenilo koje prožima celu urbanu strukturu. Sve ovo su izgradili kolonisti isključivo za svoje potrebe. Neke od tipova kolonijalne arhitekture smo već sagledali, a kroz ovo poglavlje, biće izvršena sistematizacija ostalih.

U kolonijalnim gradovima nije tako velika raznovrsnost objekata po svojoj nameni i sadržaju, kako bi se moglo očekivati u poređenju sa nekim evropskim gradovima, tako da smo temu o kolonijalnoj arhitekturi već iscrpeli kroz prethodne tri grupacije objekata. Ostao je niz stambenih objekata, koji zbog specifičnosti kursa za koji se ovi redovi i pišu - „Stanovanje”, zaslužuje posebnu pažnju. Zato pod ostalim objektima i podrazumevamo „ostale stambene objekte kolonijalne arhitekture”. One grandiozne stambene palate najviših funkcionera kolonijalne uprave već smo svrstali među „objekte kolonijalne uprave i moći”, međutim, ostaju nam oni, kojih u ukupnoj masi kolonijalnog graditeljstva ima najviše:

- Vile i rezidencije visokih državno-administrativnih i vojnih funkcionera;
- Kuće za niže državne funkcionere i oficire kolonijalne vojske;
- Kuće za državne službenike i građanstvo;
- Pansioni i hoteli.

Sl. 216 Panorama grada Bisao

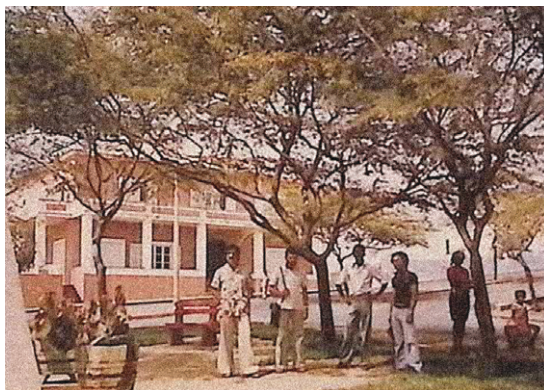

2.2.4.1 Vile i rezidencije visokih državnih i vojnih funkcionera

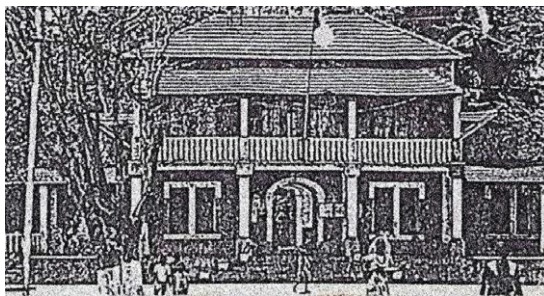
Na slikama 217, 218 i 219 prikazani su neki karakteristični objekti navedeni pod šifrom 2.2.4.1. To su vile i rezidencije visokih državnih i vojnih funkcionera kolonijalne uprave. Prvo, oni su izdvojeni u četvrti grada koje su u neposrednoj blizini administrativnih centara u koje je bio strogo kontrolisan pristup ostalom stanovništvu. Drugo, to su veći stambeni objekti, najčešće P+1, gde se u prizemljima nalaze, pored monumentalnih ulaza i tremova, saloni za prijeme, trpezarije i prateće funkcije ovih reprezentativnih prostora (kuhinje, sanitarije, ostave, prostorije za obezbeđenje, stražu i sl.). Prostorije na spratu su rezervisane za privatni život stanara i njegove porodice (tu su spavaonice, sanitarije, garderobe, servisni delovi kuhinje, ponekad i radni kabinet, ako nije bio predviđen u prizemlju objekta). Sledeća karakteristika ovih objekata je njihovo okruženje, koje može biti sa visokom ogradom, uređenim vrtom ili intenzivnim zelenilom dekorativnog drveća. Objektu uvek pripada i veliki kompleks zemljišta na kome se gaji voće i pojedine baštenske kulture, koje održava posluha domorodačkog stanovništva. Poreklo projekata za ove objekte se može tražiti u luksuznim kvartovima Lisabona (sl. 217), ali neki koriste i iskustva tradicionalnog graditeljstva, kao primeri na slikama 218 i 219.

Sl. 217 Rezidencije i vile

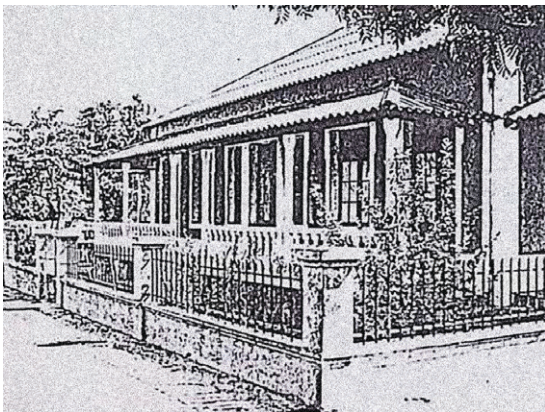
Sl. 218 Gradska kuća

Sl. 219 Kuća u Gabuu (kao sl. 90)

2.2.4.2 Kuće za niže državne funkcionere i oficire

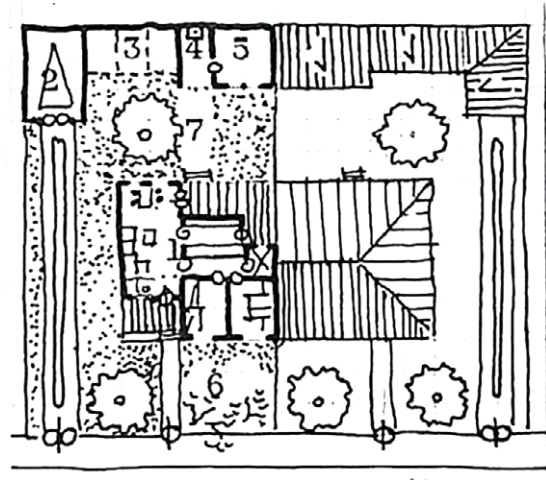
Ovi objekti se nalaze u okviru stambenih četvrti užeg gradskog tkiva, imaju veće parcele ograđene bezbednom ogradom. Sami objekti su najčešće prizemni, ali velike površine, sa 5-6 spavaćih soba, salonom za prijeme i ostalim pomoćnim prostorijama. U okviru parcele, a prema unutrašnjem dvorištu, nalazi se garaža i pomoćna kuća za poslugu, ponekad svinjac i kokošinjac. Arhitektura ovih objekata nije uvek preslikana iz evropske prestonice, već se kod nje oseća i primena iskustava tradicionalnog načina građenja, tj. poštovanja lokalnih prirodnih uslova. Građevinski materijal od koga su izvedeni ovi objekti je bio uglavnom uvožen iz Portugalije (cement, čelik, crep, salonit, keramičke pločice, fasadna boja i sl.), ali se primenjuju i domaći materijali, pre svega oni koji su se pokazali bolji od uvoznih, kao drvo na primer, za stolariju i krovnu konstrukciju (borovu drvenu građu bi uništili termiti za samo jednu sezonu, dok su ovde nalažene vrste drveća permanentno otporne na njih - „sibe“). Na slici 220 prikazan je jedan od objekata ove grupe i ambijent jedne uređene verande.

Sl. 220 Kuća u Bisau

2.2.4.3 Kuće za državne službenike i građanstvo

Postoji velika sličnost ovih stambenih objekata sa objektima prethodne grupe: nalaze se u bliskim stambenim četvrtima grada, građene su na sličan način itd. Međutim, postoje i bitne razlike. Prvo, parcela je znatno manja, drugo, to su najčešće dvojne kuće, i treće, stambena površina i broj spavaćih soba je manji. Na skici prikazanoj na slici 221 data je organizaciona šema jednog objekta sa dve stambene jedinice, tzv. dvojne kuće, sa tipičnom organizacijom pripadajuće parcele površine od oko 400 m².

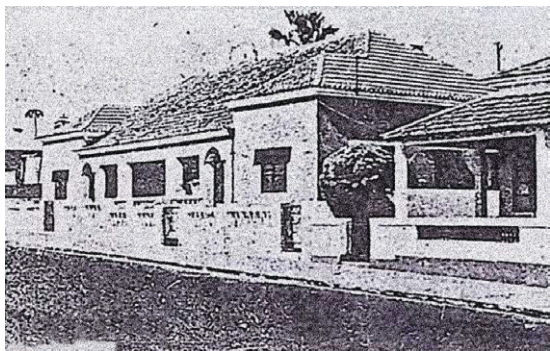

Sl. 221 Dvojna gradska kuća

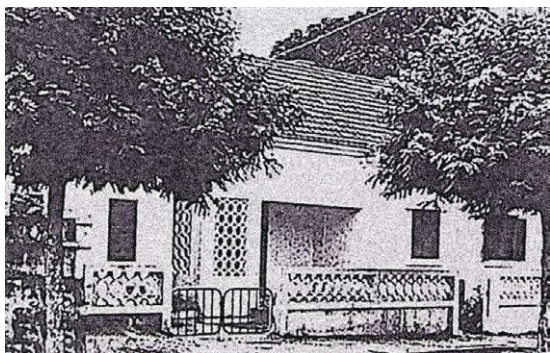
Glavni sadržaji su označeni brojevima:

1. Stambeni prostor sa dve verande, prednjom i zadnjom;
2. Garaža za jedan ili dva automobila;
3. Sušenje veša pod krovom, ali često svinjac ili kokošinjac;
4. Ručno pranje veša;
5. Kuća za poslugu;
6. Prednje dvorište ka ulici;
7. Zadnje dvorište.

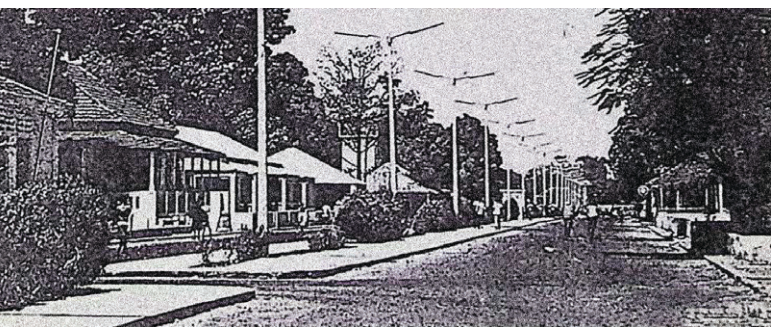
Slike od 222 do 224 pokazuju nam tipične primere ove grupe stambenih objekata.

Sl. 222 Veranda u gradskoj četvrti

Sl. 223 Dvojna kuća

Sl. 224 Katio

2.2.4.4 Pansioni i hoteli

Objekti za izdavanje stambenog prostora, građeni pre šezdesetih godina, po spoljašnjoj arhitekturi se ne razlikuju mnogo od objekata koje smo opisali u delu (2.2.3.) o trgovačko-stambenim objektima. Razlika je u tome što se spratni prostori izdaju u najam, a prizemni poslovni prostor je namenjen ugostiteljskoj delatnosti (sl. 215). Međutim, objekti novijeg datuma grade se isključivo za iznajmljivanje, bilo da se radi o iznajmljivanju poslovnog prostora u prizemlju ili stambenih soba i apartmana na spratovima. Organizaciona šema ovih objekata je uvezena iz Evrope. To je očigledno, kako po ukupnom arhitektonskom izgledu, tako i po načinu rešavanja problema građenja u specifičnim klimatskim uslovima (vidimo čak i primenu tzv. ravnog krova, što se u ovom klimatskom području može smatrati neprihvatljivim). U principu, stambeni prostori su klimatizovani, ili bar deo tih prostora. Lođe su kod poslednjih objekata zastakljene, što je karakteristično za sredine sa visokim aerozagađenjem, itd.

Na prikazanim fotografijama (sl. 225 i 226) predstavljena su dva takva objekta. Prvi je „Hotel Ancar” koji nikada nije funkcionisao punim kapacitetom, dok je drugi izdat u najam za potrebe konzularnih službi SSSR-a u gradu Bisao.

Ovi objekti sigurno nisu primer za ugled kako treba graditi na ovom području, podložni su ozbiljnoj kritici, kako sa stanovišta opšteg arhitektonskog aspekta, funkcionalnosti i ekonomičnosti, tako i sa stanovišta globalnog urbanizma grada Bisao.

Sl. 225 i 226

Bisao i predgrađe

C 2.3**Arhitektura predgrađa**

Domorodačko stanovništvo koje je bilo zaposleno u gradovima, gradilo je svoja staništa u neposrednoj blizini grada. Atraktivniji način života u gradu i mogućnost zarade, učinili su da se predgrađa brzo i nekontrolisano šire, prerastajući po broju stanovnika gradska jezgra u kojima su bili naseljeni kolonisti. Sedamdesetih godina u gradu Bisao, u užem gradskom području živi oko 20.000 stanovnika, dok u predgrađu ima preko 80.000 žitelja. Nekontrolisani rast ovih prigradskih naselja direktno je uticao na planski razvoj gradova, što su primetili i portugalski urbanisti, te je bilo realizovano nekoliko pokušaja da se i ova naselja urbanizuju, uglavnom postavljanjem jedne ortogonalne šeme ulica i parcelacijom tako formiranih blokova, uz uslove za građenje objekata u predgrađima. Ovako izgrađivana prigradska naselja, u našoj sistematizaciji nose šifru 2.3.1. pod naslovom -predgrađa sa regulacionom gradnjom objekata, slike 227 i 228.

Sl. 227 i 228 Bisao i predgrađe

Drugi vid izgradnje predgrađa je starijeg datuma. To je „stihijsko građenje”, šifra 2.3.2. naše sistematizacije (sl. 229).

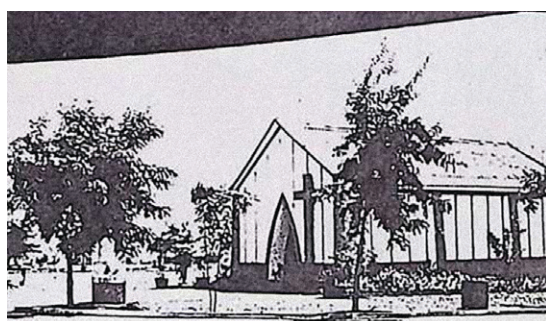
Sl. 229 Predgrađe

Ugledni model za prigradsku kuću su objekti tradicionalne arhitekture sa pravougaonim oblikom osnove (1.n.3.2.1), ali se po primenjenom materijalu oslanjaju i na one materijale koji se mogu kupiti u gradu. Krov je najčešće od valovitog pocinkovanog lima, dok se temeljenje i zidovi grade na tradicionalni način, blokovima od zemljanog naboja. Ima primera objekata u predgrađima koji su kompletno izvedeni na tradicionalni način građenja, ali oni se polako gube pred ponudom građevinskog materijala koji se u gradovima može nabaviti (sl. 230). U prigradskim naseljima koja su građena po regulacionom planu i uslovima za građenje objekata, može se primetiti da se zidovi malterišu i boje. Uticaj katoličke crkve na domorodačko stanovništvo manifestuje se najpre u prigradskim naseljima, tako da se u njima grade i male crkve, što je prikazano na slici 231 iz „Naselja pomoći” (D’ ajuda), ali u njima i kolonisti otvaraju kolonijalne prodavnice, u kojima se može kupiti sve ono što u centru grada ne može da se proda.

U prigradskim naseljima stihijsko građenim, život se malo razlikuje od života u tabanki, čak je i na znatno nižem nivou. Većina životnih aktivnosti se odvija ispred kuće, ali ne u okviru dvorišta jedne rodovske zajednice, već na ulici. Ovde se ne mogu birati pogodne lokacije, već su objekti zbijeni uz tendenciju da budu što bliže gradu, bez obzira na pogodnost (bolje rečeno

na nepogodnosti lokacije). Nepostojanje kanalizacije i regulacije atmosferskih voda (koje se najčešće mešaju kroz otvorene kanale postavljene uz same objekte), izvori su razvoja epidemija i zaraza. Električna mreža se uvodi samo u pojedina prigradska naselja, pre svega ona koja su građena po regulacionom planu. Snabdevanje pitkom vodom iz gradskog vodovoda, najčešće se svodi na podizanje jedne česme (jednog bunara).

Problem narastanja predgrađa je identičan i za gradove drugih zemalja zapadne Afrike, bez obzira da li su kolonizatori bili Portugalci ili neki drugi.

Sl. 230 i 231 Predgrađe

Sl. 232 Predgrađa nastaju pored prilaznih puteva gradu, a njihovo širenje je teško kontrolisati, još teže sanirati.

C 2.4***Arhitektura sela pod kolonijalnim uticajem***

Uticaj kolonijalne arhitekture na selu, nije bio od posebnog značaja za razvoj ruralne arhitekture. Čvrste rodovske i plemenske zajednice su uspevale da do današnjih dana zadrže svoj autohtoni način života, organizaciju podele rada i vlasti. Međutim evidentan je pokušaj da se i u ove stambene grupacije infiltrira kolonijalni uticaj, i to na dva načina:

C.2.4.1.

Primenom uvoznih materijala za gradnju, pre svega materijala za pokrivanje objekata umesto tradicionalne slame. To je pocinkovani lim, inače smatran za strateški materijal, koji se povoljno mogao nabaviti, a nije ga trebalo menjati svake 2-3 godine, kao slamnati krov. Evidentno je čak i to da su neka plemena prešla na građenje kuća sa kvadratnom osnovom, da bi što jednostavnije bili pokriveni valovitim limom, koji nije bilo moguće oblikovati prema kružnoj osnovi objekta (sl. 233).

C.2.4.2.

Drugi očigledan uticaj kolonizatora na arhitekturu sela je pokušaj urbanizacije sela prema pravilima za izgradnju gradova, koja se ogleda u uvođenju ortogonalne urbane šeme u ruralne naseobine. Ova tendencija je naročito ispoljena u vreme vođenja rata protiv pokreta za nacionalno oslobođenje (šezdesetih godina), pošto je bilo vrlo teško uspostaviti kontrolu nad stanovništvom koje je živelo u staništima organizovanim na tradicionalni način, a u kojima se nosioci očuvanja kolonijalne uprave, nisu baš najbolje snalazili. Rezultat ovog uticaja je postojanje naseobina građenih na tradicionalni način, u kojima su razbijene rodovske zajednice - svaka kuća ima svoju ogradu (sl. 234).

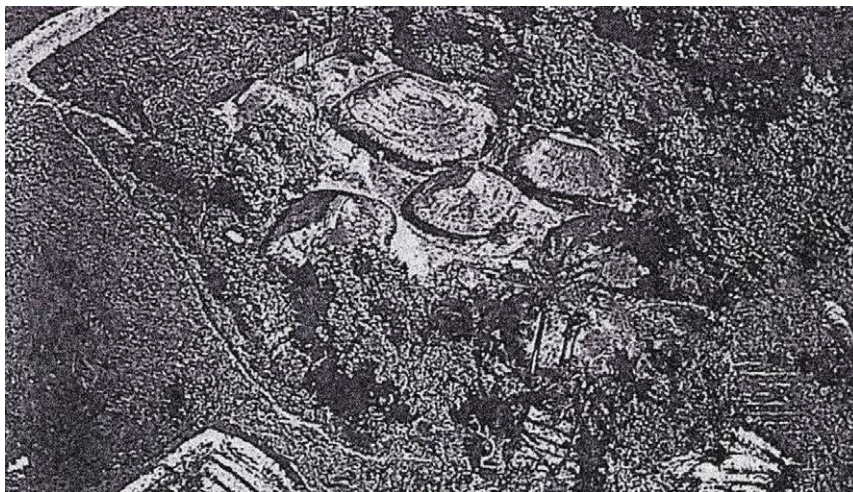

Sl. 233 Selo na ostrvu "Ilheu do rei" (Kraljevo ostrvo) kod grada Bisao. Krovovi su od pocinkovanog valovitog lima.

Ovim nedopadljivim i neprirodnim intervencijama u prirodnom ambijentu stvorena su nova naselja u kojima nema onih ambijentalnih vrednosti, pa ni života kojim ova sredina obiluje. Bilo je pokušaja urbanizacije ruralnih sredina i u postkolonijalnom periodu, pa i na teritoriji drugih država u kojima je dominantan uticaj francuske ili engleske kolonijalne imperije, ali svi su oni ostali neprihvaćeni, a neka naselja su bila čak i napuštena. Uostalom, ima primera i u savremenoj arhitekturi, grubog narušavanja prirodnog reda i načina života pojedinih naroda (kao što su savremeni kvartovi Afroamerikanaca u Americi), ali svi su oni, posle izvesnog vremena egzistiranja, napušteni, a prinudni način života je bio isključivan iz graditeljske prakse. Samo radi direktnog poređenja, ponovljena je slika jednog prirodnog staništa u cilju razobličavanja stavova, da se uvek može primeniti ono što se smatra novim ili modernim, a kada se gube osnovne vrednosti, koje to novo i moderno nije uspeo da shvati (sl. 235).

Sl. 234 Avio-snimak jednog sela urbanizovanog na način portugalskih kolonizatora-urbanista

Sl. 235 Slika prirodnog staništa

POSTKOLONIJALNA ARHITEKTURA GVINEJE BISAO

Znamo da postkolonijalni period počinje danom sticanja nezavisnosti, danom rađanja nove nezavisne države na tlu zapadnoafričkog kontinenta - Republike Gvineje Bisao, 24. 9. 1974. godine, od kada je prošlo samo petnaest godina do današnjih dana. Taj period može izgledati dug, ali za arhitekturu jedne nerazvijene zemlje, sa malim mogućnostima investiranja u građevinarstvo, vreme od petnaest godina je kratko za neki bitan napredak sa arhitektonskog stanovišta, a posebno za izučavanje razvoja ukupne arhitektonske delatnosti. I pored ove konstatacije, u ovom periodu se gradilo. Podignuti su novi objekti, rekonstruisani stari, javile su se i nove potrebe za prostorima koji će zadovoljiti novo društveno uređenje. Izmenila se struktura stanovništva u gradovima koji više nisu privilegovani prostor za kolonijalno stanovništvo. Upravo u gradskim sredinama se mogu i osetiti te arhitektonske promene u postkolonijalnom periodu, dok arhitektura sela - arhitektura tabanki - čija je baza u tradicionalnom načinu života, ove promene skoro i da ne oseća. Sistematizacija ove, postkolonijalne arhitekture, ovde će biti data, pre kao metod praćenja njenog razvoja, nego kao definitivni sistematičan pregled nečega što ima utvrđen svoj početak i kraj. Mogli bismo reći da je postkolonijalna arhitektura započela svoj razvojni put bazirajući ga na temeljima neke, poznate nam arhitekture, sa ciljem da kroz

niz eksperimenata otkrije svoj sopstveni, koji bi bio predmet proučavanja budućih generacija. Pošto je autor ovih redova jedan od učesnika nastanka postkolonijalne arhitekture na ovom tlu, može se shvatiti svaka greška koju bi neki budući istraživač otkrio, kao subjektivni pogled na graditeljski period u kome je pisac ovog teksta i sam učestvovao. Iz tih razloga, sledi predlog da se ova arhitektura prati kroz sledeće faze, bez detaljnijeg razvoja istih, koje bi bile okosnica neke buduće, verovatno vrlo složene, sistematizacije graditeljske delatnosti ovog perioda, i to:

-Postkolonijalna arhitektura sa osloncem na tradicionalni način građenja objekata;

-Postkolonijalna arhitektura sa osloncem na kolonijalni način građenja objekata;

-Postkolonijalna arhitektura koja nastaje pod uticajem prisustva stranih arhitekata i pod uticajem aktuelnih arhitektonskih kretanja u svetu; kao i

-Postkolonijalna arhitektura koja ima za cilj pronalaženje sopstvenog arhitektonskog izraza koji će ovom periodu dati posebno obeležje.

Ovako postavljenu sistematizaciju, šematski možemo predstaviti na sledeći način:

Period od sticanja nezavisnosti do današnjih dana, u pogledu arhitektonskih zbivanja (projektovanih i realizovanih objekata), obeležavaju pojedini događaji, koji su u indirektnoj vezi sa arhitekturom stvaranom u ovom periodu, ali koji mogu biti i presudni u nekoj budućoj sistematizaciji graditeljskog stvaralaštva, tako da ih i ovde treba pomenuti: kao prvo, to je vreme intenzivnih rekonstrukcija postojećih objekata kolonijalne arhitekture (u gradovima), a za potrebe nove državne administracije. U to vreme, izvršena je rekonstrukcija velikog broja vojnih objekata portugalskog režima, kao i objekata koji su predstavljali simbol kolonijalne uprave i moći kolonijalne imperije, kao i niz stambenih objekata koji je rekonstruisan u skladu sa željama novih stanara - funkcionera nove državne administracije. Drugo, to je nedostatak sopstvenih stručnjaka graditeljske struke, tako da je u prvom petogodišnjem periodu od sticanja nezavisnosti svega 4-5 diplomiranih

inženjera gvinejske nacionalnosti, angažovanih na administrativno-organizacionim i rukovodećim poslovima nove državne organizacije, dok se poslovima struke uglavnom bave strani stručnjaci i stručne misije. Tek znatno kasnije, dolazi do povratka u zemlju nacionalnih stručnih kadrova koji počinju da se bave konkretnim problemima graditeljstva, ali treba i ovde imati u vidu to, da su i ti, nacionalni stručni kadrovi, školovani u inostranstvu (SSSR-u, Portugaliji, Francuskoj, Italiji, Brazilu, a znatan broj i u Jugoslaviji), tako da su se njihova shvatanja i viđenje buduće arhitekture Gvineje Bisao, donekle poklapala sa stavovima stranih stručnjaka. Treće, Gvineja Bisao je mala i nerazvijena zemlja, tako da sopstvenom ekonomskom moći nije bila u stanju da izdvaja veća sredstva za investicionu izgradnju, tako da su građevinske investicije bile obezbeđivane iz međunarodnih fondova za pomoć nerazvijenim zemljama, zatim preko međunarodnih bankarskih udruženja i putem dugoročnih kredita. Nešto kasnije otvorene su zakonske mogućnosti za strana ulaganja, itd. Svako ko je sa strane finansirao neki od projekata, na indirektna način je uticao i na arhitekturu postkolonijalnog perioda, uslovljavajući npr. kupovinu građevinskih materijala iz zemlje investitora, bez obzira da li je on baš najpovoljniji za ovo podneblje. Ovakvih primera je bezbroj, bilo da su se pokazali kao pozitivni ili negativni. Treba naglasiti, da je u toj situaciji, kada je bio na pomolu građevinski kaos, značajnu ulogu odigralo Ministarstvo za javne radove, izgradnju i urbanizam Gvineje Bisao, koje je uspelo da se izbori za status revidenta ili filtera za sve projekte, usmeravajući ih, koliko je to bilo moguće, na poštovanje nekih principa građenja u uslovima ovog specifičnog podneblja.

I pored svega što se, na arhitektonsko - građevinskom planu, dešavalo, ili se moglo desiti, imamo jake razloge da našu sistematizaciju arhitekture ovog perioda zadržimo na četiri glavna uticaja, s tim što treba imati na umu postojanje brojnih međufaza i prelaznih oblika, kao i nekih egzemplarnih primera koji se teško uklapaju u predloženu sistematizaciju, ali i to je arhitektura.

U nastavku teksta i kroz priložene fotografije, biće obrazložena svaka grupa objekata, sa ciljem da postane prepoznatljiva i onome koji prvi put kroči na tlo ove zemlje.

C 3.1

Postkolonijalna arhitektura sa osloncem na tradicionalni način građenja objekata

Upoznali smo se sa tradicionalnom arhitekturom (C/1), čvrstinom njene, vekovima nadgrađivane, građevinske logike, njene prilagođenosti prirodnim uslovima, načinu života, pa i ekonomskim uslovima, njenim proporcijama, volumenom, privlačnošću i lepotom. Zato nije iznenađujuće da arhitekta-projektant ili urbanista, prihvati sve ili pojedine kanone ove arhitekture kao svoje, primenjujući ih u svojim projektima, bez obzira da li je stranac, ili je proveo detinjstvo pod slamnatim krovom i između zidova od prepletenog bambusovog pruća. Pojedini stručnjaci Ministarstva javnih radova Gvineje Bisao, na stručno-konsultativnim skupovima, zalagali su se za stav da nova arhitektura Gvineje Bisao mora da se bazira na tradicionalnoj arhitekturi, zato što 80% stanovništva aktivno živi u objektima građenim na tradicionalni način. Verovatno ovakav stav može imati i opravdanja, pošto je investiciona izgradnja odraz društvenog sistema, a sistem je narodni, trebalo bi izmeniti preko 80% stanovništva ukidanjem tradicionalnog načina građenja, ili pak promeniti sistem (a tu praksu su već imali za vreme kolonijalne uprave). U odbranu ovog stava ide i misao Davida Diksona izneta u knjizi „The Politics of Alternative Technology” (Universe Books, New York, 1974), gde kaže: „zadatak je proizvesti društveni sistem koji zadovoljava potrebe pojedinaca, a ne pojedince koji zadovoljavaju potrebe sistema”. Ima puno opravdanja da se ovakav stav prihvati, pod uslovom da se ne pretvori u grubo preslikavanje objekata tradicionalne arhitekture, kao što je prikazano na slici 236 koja predstavlja apartmanski deo turističkog kompleksa na ostrvu Bubaque (Bubake) arhipelaga Bijagos (Bižagos), kod koga su zidovi objekta izgrađeni od šupljih betonskih blokova, omalterisani cementnim

malterom i obojeni belim fasakrilom, a pokriveni slamom. Forma je preslikana sa objekata tradicionalne arhitekture.

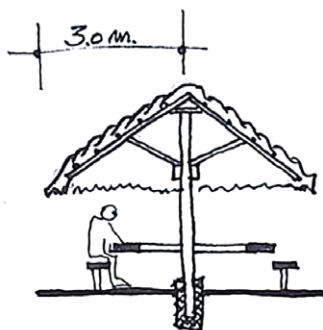
Sl. 236 Apartmanski deo turističkog kompleksa na ostrvu Bubake arhipelaga Bižagos

Na fotografijama pod brojevima 237-239 prikazan je deo istog turističkog kompleksa kao i na slici 236, i to deo restorana pod nadstrešnicama. Evidentan je uticaj tradicionalne arhitekture, čak i namena podseća na objekte opisane u poglavlju 1.N.4.6.2 (zajedničke kuhinje). Nova je primenjena konstrukcija (kišobran ili suncobran), šematski prikazana na slici 238 koja je nepoznata u tradicionalnoj arhitekturi, ali koju ista može da primeni. Druga novina je savremeno uređena i namenski projektovana funkcija ovih nadstrešnica, primenljiva i u tradicionalnom načinu građenja, ali do sada neprimenjivana. Izdvojena lokacija ostrva Bubake, kod čijeg stanovništva još uvek vlada matrijarhatno uređenje, prihvatila je ove intervencije i ubrzo je počela njihova primena u tradicionalnoj arhitekturi, čime su otvorene nove mogućnosti njenog razvoja. Možda nije potrebno tvrditi da je ovakav pristup ispravan, ali postojanje uzročno-posledičnih odnosa je evidentan.

Verovatno su turističke instalacije najpogodnija arhitektonska funkcija za direktnu ili indirektnu proveru primenljivosti tradicionalne arhitekture i načina građenja u postkolonijalnom periodu, te su na njima vršeni i mnogobrojni eksperimenti, kako u Gvineji Bisao, tako i u drugim zemljama zapadne

Sl. 237 Restoran pod nadstrešnicom, deo turističkog kompleksa na ostrvu Bubake

Sl. 238 Šematski prikaz konstrukcije (kišobran ili suncobran)

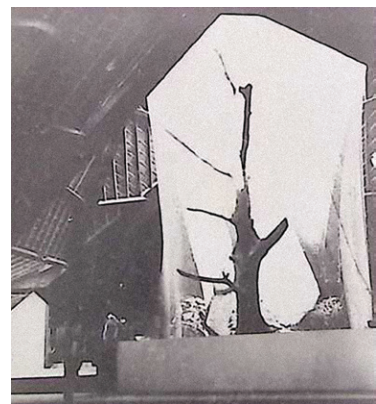
Sl. 239 Restoran pod nadstrešnicom, deo turističkog kompleksa na ostrvu Bubake

Afrike, što ćemo videti na sledećim fotografijama: „Klub Mediterane”, značajan investitor u svetu za turističke instalacije, u neposrednoj blizini gvinejske severne granice, ali na teritoriji Republike Senegal, izgradio je niz objekata, turistički vrlo atraktivnih za klijentelu iz Evrope i Amerike, koji su po svom

izgledu i ambijentalnim vrednostima, čvrsto vezani za tradicionalnu arhitekturu. To je „Kap-Skiring”, koji, da su svojevremeno poštovane prirodne granice, nikada ne bi pripao pod francuski kolonijalni dominion. Objekti koji su u njemu podignuti imaju tradicionalni oslonac na arhitekturu naroda koji su naseljavali, i koji su krvno vezani sa narodima sa teritorije Gvineje Bisao, zbog čega će ovde biti navedeni kao primeri za uticaj tradicionalne arhitekture na arhitekturu novog doba. To je arhitektura reminiscencije na tradicionalnu arhitekturu, uz prihvatanje samo ambijentalnih vrednosti ove, dok su funkcionalni sadržaji, koncepcija organizacije prostora, kao i konstruktivni sistem, sasvim novi, savremeni i primereni novom vremenu. Verovatno u ovakvim shvatanjima treba tražiti i tendencije postkolonijalne arhitekture čija je baza u tradicionalnoj arhitekturi. Samo na ovaj način je moguće prihvatiti i stavove citiranog Davida Diksona, a da oni ne izvrše uticaj koraka unazad, slepom primenom i isticanjem kvaliteta nečega što je ostalo iza vremena u kome živimo i pored činjenice da je kroz prethodne vekove dokazivano kao ispravno.

Sl. 240 Centralni hol „Kluba Mediterane”. Ribarska mreža oko zenitalnog otvora obezbeđuje kontrolisano slivanje atmosferske vode u žardinjere predviđene za tu namenu.

Sl. 241 Hotel „O ber” u Kap Skiringu. Ambijentalne vrednosti tradicionalne arhitekture uz savremenu organizaciju prostora, funkciju i konstrukciju.

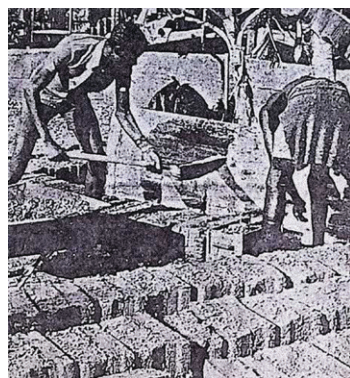

Sl. 242 Predstavljen je primertakođe iz Kap Skiringa sa objektom izgrađenim na bazi elemenata tradicionalne arhitekture, modifikovanih na način koji nije primenjivan u izvornom obliku. Ovo je primer čiste imaginacije projekatnata, sa tendencijom podražavanja formi i primenjenih materijala tradicionalne arhitekture.

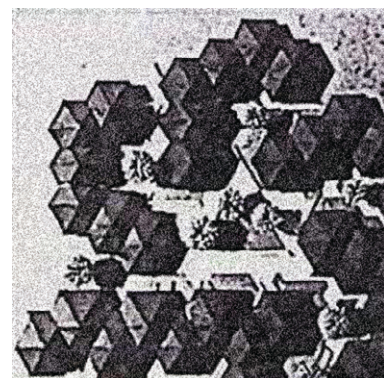
U neposrednoj blizini grada Bisao izgrađen je izvestan broj objekata koji pripadaju ovoj sistematizacionoj grupi, ali za koje ne posedujemo i odgovarajuću fotodokumentaciju, kojom bi se ona mogla i ilustrovati („Night club”, „Zanatski centar”, „Prodajni salon narodne radinosti” i dr.), međutim, ovi objekti još ne dostižu nivo shvatanja uticaja tradicionalne arhitekture na savremenu, već su, još uvek, samo stepen iznad grubog preslikavanja. Problemom primene sopstvene tehnologije u građevinarstvu, bavile su se i ekipe eksperata OUN, na raznim područjima sveta, u kojima je evidentna nerazvijenost, u najopštijem smislu te reči (u Bangladešu, Salvadoru, Iranu, Senegal, Peru i dr.), a njihova tendencija je bila usmerena na iznalaženje konstruktivnog sistema boljih karakteristika nego što ih je pružao tradicionalni način građenja (rezultati objavljeni u časopisu „Domus”, br. 586, od 1978. godine), međutim nije poznato da je i jedan od primenjenih principa inovacije u tradicionalnoj arhitekturi, stekao primat kroz masovnu upotrebu nad stvarnim tradicionalnim načinom građenja.

Primer na sl. 243 pripada misiji iz NDR, koja je smatrala da se kvalitet tradicionalnog načina građenja može podići na viši nivo, poboljšanjem konstruktivnih svojstava nosećih zidova, dodavanjem boljih veziva u zemljani naboj za spravljanje blokova za zidanje. I ovde se ponavlja isti problem kao i u prethodnom slučaju: ta bolja vezivna sredstva su uvoznog porekla (cement ili kreč). U ovom primeru je izostavljena i druga činjenica, da bolja veziva omogućavaju izgradnju većih konstruktivnih raspona, ali da njih ne prate i materijali za premošćavanje tih raspona, za plafonsku ili krovnu konstrukciju, koji i dalje pripadaju tradicionalnim konstruktivnim sklopovima.

Može se zaključiti da ima osnova za stvaranje nove arhitektonske koncepcije na bazi tradicionalne arhitekture, ali da ona ne bude shvaćena kao model za preslikavanje, niti kao nedorađeni sistem koga treba oplemeniti savremenijim materijalima ili boljom konstruktivnom logikom, već u njemu treba tražiti bolje funkcionalno-ambijentalne vrednosti, uz ukazivanje na bolju i racionalnu primenu lokalnih materijala za gradnju objekata.

Sl. 243 Izrada blokova od naboja

Sl. 244 Centar za mentalnu rehabilitaciju. Poštovanje ambijentalnih vrednosti tradicionalne arhitekture.

C 3.2.

Postkolonijalna arhitektura sa osloncem na kolonijalni način građenja

Kolonijalna arhitektura je nastala u gradovima. Opisivajući je kroz prethodna poglavlja (C/2), upoznali smo se sa njenim kvalitetima i nedostacima, naglašavajući vrednost one kolonijalne arhitekture koja se prilagodila prirodnim uslovima ovog podneblja i čak koristila iskustva iz tradicionalnog načina građenja. Brojni objekti projektovani i izgrađeni u postkolonijalnom periodu, prvenstveno u gradovima, inspirisani su upravo tom kolonijalnom arhitekturom.

I ovde, kao i u prethodnom poglavlju, gde su opisivani uticaji tradicionalne na postkolonijalnu arhitekturu, postavlja se pitanje, da li je taj uticaj ustvari preslikavanje, ili inspiracija za jednu novu arhitekturu? Na sledećim primerima imamo potvrdu da kolonijalna arhitektura može biti inspiracija za novu - postkolonijalnu arhitekturu:

Sl. 245 Gradska pivnica „Namchit”

Uporedimo objekat sa slike 245 sa objektom na slici 246. Na prvom je predstavljena gradska pivnica „Namchit” iz postkolonijalnog perioda (završena 1982. god.), dok na drugoj vidimo tipičan objekat kolonijalnog stila iz trgovačke četvrti grada Bisao, izgrađen pedesetih godina 20. veka. Sličnost između njih sigurno postoji, čak su i u vizuelnom kontaktu (oba se mogu videti sa skvera na sl. 246), namena im je ista - ugostiteljstvo, oba imaju naglašene verande iznad prizemlja u čijim se senkama obavlja ista funkcija. Sličnih su dimenzija i volumena u celini. Da su slični i da ih možemo porediti, to je nedvosmisleno tačno, ali ne možemo govoriti i da su isti, tj. preslikani.

Sl. 246 Trgovina i stanovanje u trgovačkom kvartu - Bisao

Primenjeni građevinski materijali (kod prvog armirani beton, a kod drugog zidanje blokovima sa prepusima i stubićima na verandi od čeličnih profila) karakterišu opšti izgled ovih objekata; drugo, totalna otvorenost sadržaja u prizemlju prema publici, nije poznata kolonijalnoj arhitekturi, koja se zatvara teškim žaluzinama i unutrašnji sadržaj se ne može ni naslutiti kada je objekat zatvoren, što kod prvog objekta nije slučaj. Oblikovni elementi kod prvog objekta nemaju ništa slično sa poznatim elementima kolonijalne arhitekture, itd., dakle tipičan primer inspirativnog uticaja arhitekture prethodnog perioda, uz prihvatanje svih onih elemenata te arhitekture, čije je postojanje imalo opravdanja, kao i modelovanje novog objekta na način prihvatljiv vremenu njegovog nastanka (projektovan je 1977/78. god.). Kao zaključak možemo usvojiti stav, da je prihvatanje nasleđene arhitekture, bilo da se radi o tradicionalnoj, kolonijalnoj, ili nekoj drugoj arhitekturi, pozitivno u onoj meri, koliko je ta arhitektura poštovala uslove podneblja, navike i način života koji je prihvaćen od većine stanovništva, nalazeći pri tom i ekonomsku opravdanost pri aktuelnim uslovima privređivanja, što najčešće nije slučaj.

C 3.3.

Postkolonijalna arhitektura koja nastaje pod uticajem stranih arhitekata i aktuelnih arhitektonskih tendencija

Već je bilo reči o tome da u postkolonijalnom periodu, na teritoriji Gvineje Bisao, boravi veći broj stranih arhitekata i specijalističkih stručnih misija iz celog sveta, koje pod pokroviteljstvom organizacija za pomoć nerazvijenim zemljama, aktivno sudeluju u stvaranju nove - postkolonijalne arhitekture ovog podneblja. Pored ostalih, prisutni su stručnjaci i misije i iz Jugoslavije. Osnovni nedostatak ovakvog vida pomoći je:

- dolaze nepripremljeni i bez elementarnih informacija o sredini u koju su upućeni;
- njihovo prisustvo je vremenski ograničeno, tako da sami nisu u mogućnosti da sagledaju kompleksnost građevinske delatnosti, ni posledice koje ova delatnost, ako je neprimereno primenjena, može da prouzrokuje;
- dolaze sa određenim zadatkom koji je u interesu one organizacije koja ih šalje, a njihov cilj je ispunjenje tog zadatka, bez obzira da li je on u interesu zemlje u koju su upućeni;
- njihovo prisustvo može da bude motivisano i čisto privatnim razlozima: prostor koji pruža mogućnosti za realizaciju i onih ideja koje bi, u njihovoj sredini, bile kritikovane ili odbačene; mogućnost brze afirmacije na ovom tlu, koja će omogućiti i ličnu afirmaciju u svojoj sredini; lična finansijska korist itd.

Ako smo naveli nedostatke ovog vida međunarodne saradnje u cilju pružanja pomoći nerazvijenim zemljama, moramo navesti i pozitivne činioce, koji utiču na:

- bolju razmenu međunarodnih iskustava iz oblasti arhitekture i građevinarstva;
- bolji uvid u arhitektonska zbivanja u raznim zemljama sveta, uz mogućnost analize istih, i njihovu primenljivost, koristeći prisustvo aktera ili savremenika tih zbivanja;
- finansijska potpora, koja prati prisustvo stranih stručnjaka ili misija, omogućava, da se na licu mesta, kroz realizaciju projekata čiji su oni nosioci, provere (potvrde ili odbace) stavovi nosioca i pobornika arhitektonskih tendencija koji žele da nađu svoje mesto pod suncem na tlu Republike Gvineje Bisao.

Suviše je kratko vreme za donošenje konačnog suda o arhitekturi nastaloj pod ovim uticajem, kao i za njeno detaljnije sistematizovanje. Vreme ove arhitekture još uvek traje, i u ovom tekstu će biti dati samo neki primeri koji ilustruju njeno postojanje, bez posebnog komentara, koji je ostavljen čitaocima ovog teksta, ili boljim

poznavacima ovog podneblja, koji raspolažu podacima o njenom prihvatanju ili odbacivanju, kroz period njene praktične provere, koji autoru ovih redova nije poznat.

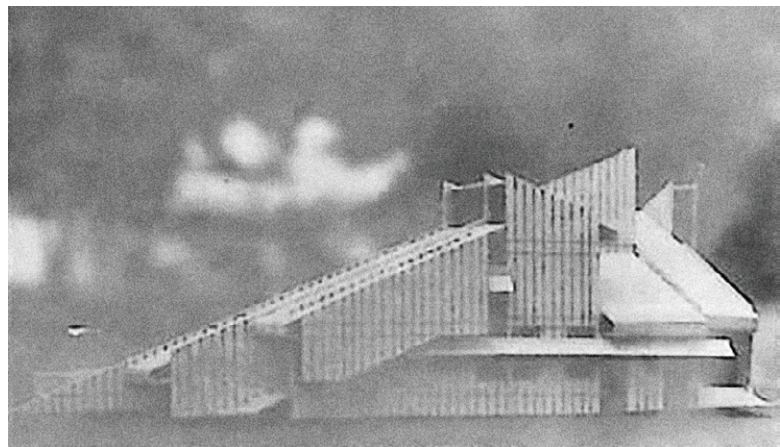
Svi ovi objekti potiču sa ostrva Bubake arhipelaga Bižagos, izolovanog prostora u koji nije imao pristupa ni kolonijalni uticaj. Tendencija da se ovde izgradi turistički centar, otvorila je mogućnosti za izgradnju novih objekata (slike 247 i 248, rezidencije predsednika republike koji je u suštini samo „školjka” za već postojeći sadržaj iste namene. Zatim, slika 249 - restoran u neposrednoj blizini prethodnog objekta, te slika 250, bungalovi za turiste izgrađeni od zaostalog materijala za vojne baze na ovom ostrvu).

Sl. 247

Sl. 248

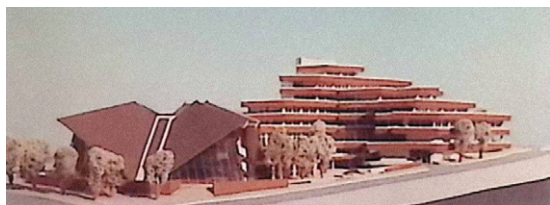

Sl. 249 Maketa restorana na Bubaki, nedovršen objekat

Na slici 251 prikazana je maketa neizgrađenog objekta za opštinu grada Bisao. Samo su trenutne finansijske nemogućnosti sprečile da on bude i realizovan. Slika 252 predstavlja ulaznu partiju u Centralni servis Volva za zapadnu Afriku. Uvoznu osnovnu konstrukciju skriva plašt sa elementima arhitekture kolonijalnog perioda. To je čipka od cementnih elemenata za protekciju od prekomerne insolacije. Posmatran u celini, pripada postkolonijalnoj arhitekturi pod uticajem stranih projekatata i strane tehnologije.

Sl. 250

Sl. 251

Čisto industrijski objekti i ne skrivaju svoju funkciju pod arhitektonskim plaštom (sl. 253). Oni su upravo ono što jesu, bez obzira gde se nalazili. Slika 254 je, mada pojednostavljen primer, pokušaj da se kroz adaptacioni proces promene funkcije objekta, stvori nova fasada po ugledu na neke stambene kuće kolonijalnog perioda, ali na način kako ih je shvatio projektant – stranac.

Fasadni elementi za protekciju od prekomerne insolacije, bili su zahvalan motiv za oblikovanje fasada kod novih objekata, tako da danas postoje brojni primeri ovih elemenata, koji nemaju nikakve veze sa prethodnom arhitekturom ovog podneblja, već

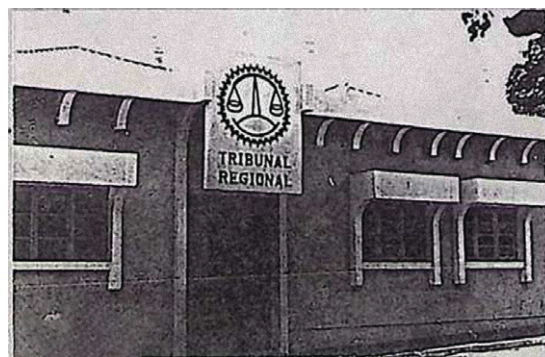
su nastali prenošenjem iskustava stranih arhitekata ili pod uticajem strane stručne literature, koja je sredinom sedamdesetih godina počela da se pojavljuje i u Gvineji Bisao. Na slici 255 prikazano je zasenčenje otvora na zgradi Ministarstva inostranih poslova. Do tada, vertikalni brisoleji nisu bili primenjivani u Gvineji Bisao (1976. god.). Danas su toliko uobičajeni da se mogu videti i na stambenim objektima.

Sl. 252

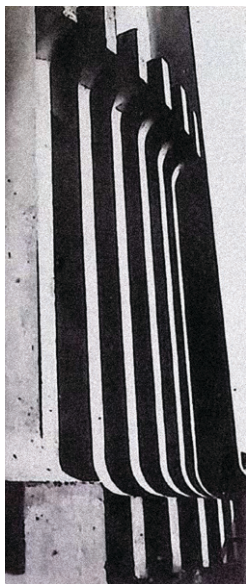
Sl. 253 Industrijski objekti

Sl. 254

Sl. 250-254 Primeri izvedenih i projektovanih objekata postkolonijalne arhitekture

Primeri koji slede na priloženim fotografijama, ilustruju arhitekturu koja je počela da se rađa u postkolonijalnom periodu, pod uticajem prisustva stranih arhitekata i aktuelnih arhitektonskih tendencija u svetu, potpomognuta i stranim izvorima finansiranja.

Sl. 255 Zasenčenje otvora na zgradi Ministarstva inostranih poslova

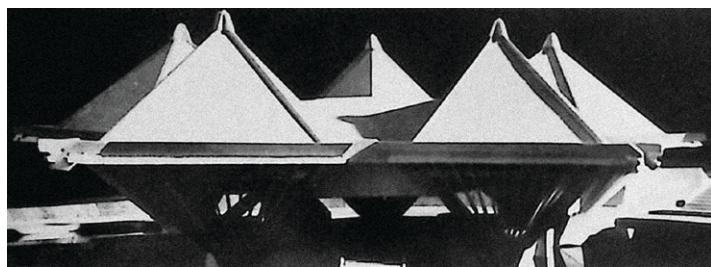

Sl. 256 Stanovi za francuske stručnjake u Gvineji

Pojedini objekti ove arhitekture su stekli pristalice u širem građanstvu, drugi izazivaju strahopoštovanje, pošto ne pripadaju, ni po formi ni po sadržaju, narodu ovog podneblja, noseći u sebi poznate nam elemente prestiža i moći, ali sada, jednog novog društvenog uređenja i nosioca vlasti.

Slika 256, na kojoj se vide stanovi za francuske stručnjake u Gvineji Bisao, očigledan su primer stranog uticaja i kapitala, ali prilagođen uslovima ovog podneblja.

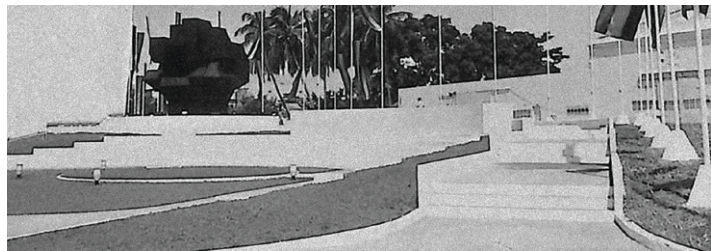
Monumentalna ili spomenička arhitektura bi verovatno zasluživala i posebno poglavlje, ali ona pripada i arhitekturi nastaloj pod stranim uticajima, pošto je rezultat odabira na međunarodnim konkursima.

Sl. 257 Konkursno rešenje za „Mauzolej i memorijalni muzej Amilcara Kabrala” iz 1976. godine

Sl. 258 Izveden spomenik „1. Kongresu partije P.A.I.G.C.” iz 1980. godine

Sl. 259 Izveden trg i spomenik „Žrtvama kolonijalnog ropstva” u Bisau iz 1979. godine

C 3.4.***Postkolonijalna arhitektura koja ima za cilj pronalaženje sopstvenog arhitektonskog izraza, koji će ovom periodu dati i posebno obeležje***

Tendencija za stvaranjem ovakve arhitekture stara je koliko i postkolonijalni period. Ona zasluhuje da joj se posveti pažnja kroz jedno nezavisno poglavlje pri razmatranju ovako široke teme, kao što je „Arhitektura Gvineje Bisao”. Treba odmah reći da primera za ovu arhitekturu nema. Postoje tendencije, želje i nastojanja, koje su se manifestovale kroz, do sada opisanu arhitekturu postkolonijalnog perioda. Svako od njih, bio je krajnji cilj, upravo pronalaženje sopstvenog arhitektonskog izraza koji bi ovom vremenu dao posebno obeležje. Upitajmo se, šta bi to, u praksi, trebalo da znači? Odgovor možemo samo da pretpostavimo: to je arhitektura koja poštuje prirodne uslove ovog podneblja, uz realne mogućnosti društveno-ekonomskih snaga i odnosa, da je definiše, planira i realizuje, i to, sopstvenim stručnim kadrovima školovanim na ovom području, uz potporu sistematizovanih podataka dobijenih od sopstvenih istraživačkih institucija, na širokom planu ljudskog bitisanja.

Gvineja Bisao danas nije u mogućnosti da ispuni ni jedan od navedenih zahteva. Odatle i tvrdnja da nema ni primera za ovu arhitekturu.

Ministarstvo javnih radova Gvineje Bisao je uočilo ovaj problem, pokušavajući da ga aktualizira kroz nekoliko svojih projekata i programa, sopstvenim snagama, kao i uz pomoć stručnjaka, stranih eksperata i stručnih misija („Izveštaj jugoslovenske konsultativne misije” iz 1983. god. koju su predvodili dr D. Perišić, dr M. Janić i arh. N. Spasić; Misija arhitektonsko-urbanističkih stručnjaka iz DDR-a, predvođena arh. Rolfom Lundom sa saradnicima, krunisana publikacijom o tradicionalnoj arhitekturi iz 1981. godine; Projekat „O samoizgradnji” - Autoconstrução, čiji je krajnji cilj bio saniranje postojećih i izgradnja novih naselja uz finansijsku potporu Kanade; Projekti za istraživanje

resursa za proizvodnju kvalitetnijih građevinskih materijala iz sopstvenih rezervi - tj. istraživanje mogućnosti za sopstvenu proizvodnju opekarskih elemenata za građevinarstvo; Plan za ekonomičniju eksploataciju drveta i izradu pogona za lamelirane drvene konstrukcije”, itd.). Međutim, uz neresene elementarne potrebe za realizaciju ovih planova, pre svega problem snabdevanja energijom, svi su ostali u fazi eksperimenata ili lepih želja, bez odgovarajuće podloge. Prema aktualiziranim ekonomskim pokazateljima, koji su u prilogu, i uz pretpostavku njihove verodostojnosti, pošto su dobijeni od zvaničnih organa Gvineje Bisao, teško je pretpostaviti da će se u skorije vreme aktualizirati problem pronalaženja sopstvenog arhitektonskog izraza, ili će on biti prepušten pojedincima, uz rizik, da su oni sposobni da sveobuhvatno sagledaju kompleksnost problema koji nazivamo postkolonijalna arhitektura Gvineje Bisao. Ako bi se krenulo ovim drugim putem, postavlja se pitanje: koliki vremenski period je potreban tom pojedincu da shvati, prihvati i oseti težinu nasleđa, aktuelnost vremena u kome stvara, kao i objektivne težnje budućnosti, da bi bio tvorac arhitekture koja će biti nosilac obeležja ovog perioda.

Tabela 6

GODINA	VREDNOST BRUTO PRODUKTA U 1X10 ⁶ \$	VREDNOST PRODUKTA PO GLAVI STANOVNIKA U \$ SAD	BROJ STANOVNIKA
1980.	130,2	168,7	772 000
1981.	174,7	221,4	789 000
1982.	200,1	248,6	805 000
1983.	113,3	137,8	822 000
1984.	161,3	191,8	841 000
1985.	147,5	171,7	859 000
1986.	231,2	263,0	879 000
1987.	165,1	183,6	899 000
1988.	154,8	168,3	920 000

Sl. 260 „Servis fabrike Volvo” Tipičan primer postkolonijalne arhitekture: Uvozna tehnologija, konstruktivni sistem i strani projektant, uz maksimalno poštovanje principa izgradnje u ovom klimatskom području, proverenih u tradicionalnoj arhitekturi, sa primenjenim elementima iz kolonijalnog perioda (izgrađeno 1980. godine)

POGOVOR O ARHITEKTURI GVINEJE BISAO

Pogovor ili zaključak o jednoj temi, značio bi, izdvojiti ili naglasiti elemente – bit teme. Kada je tema arhitektura, ona se opredeljuje za: opus jednog stvaraoca; dostignuća jednog vremena; uticaje na stvaranje arhitekture sa karakteristikama jednog užeg područja, itd. Nasuprot ovome, u ovoj temi je reč o arhitekturi jednog podneblja, sa specifičnim razvojem društveno-ekonomskih odnosa, u specifičnim prirodnim uslovima. Reč je o arhitekturi jedne zemlje, koja je prolazila kroz različite faze svog društveno-ekonomskog razvitka, koje su imale uticaja i na razvoj arhitekture ove zemlje.

Najkraće rezimirajući prethodno izlaganje, možemo zaključiti, da su na razvoj arhitekture ove zemlje uticali:

- specifični prirodni uslovi, i
- društveno-ekonomska kretanja.

Oni su okarakterisali tri tipična vida arhitektonskog izražaja, koji smo sistematizovali, kao:

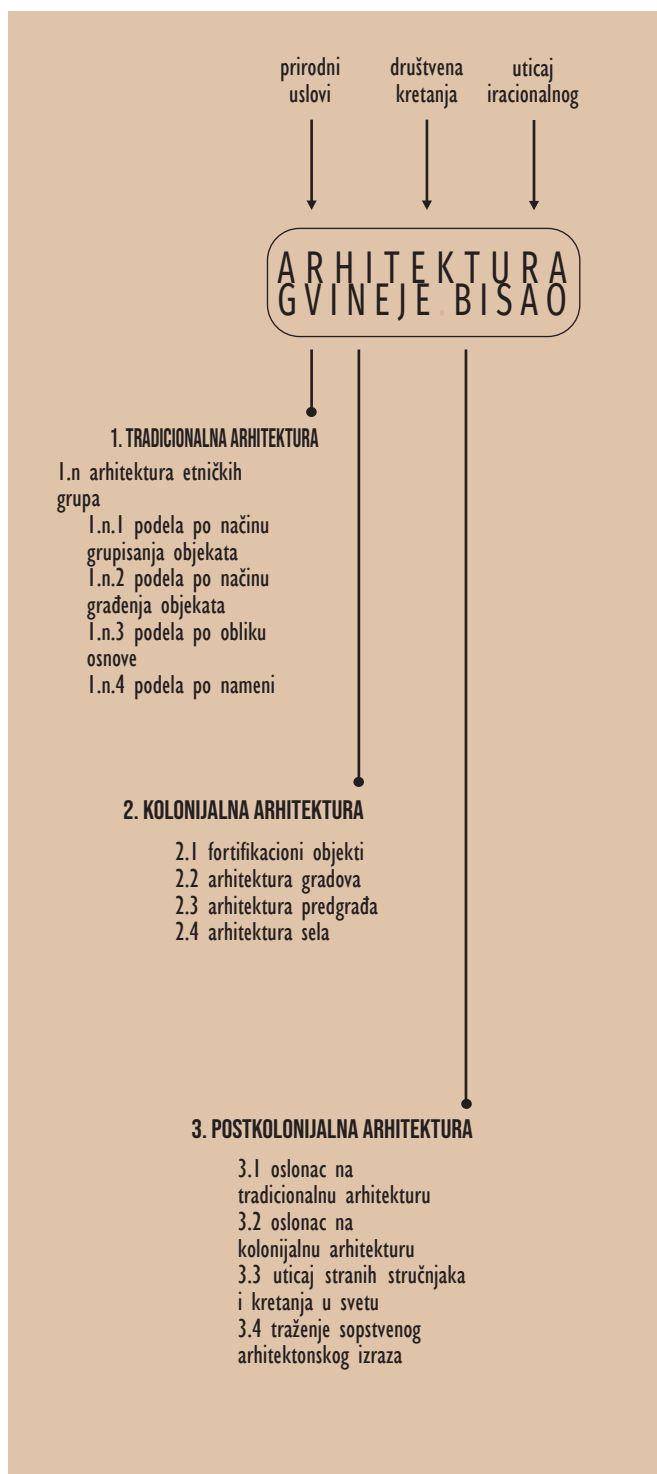
- Tradicionalnu arhitekturu;
- Kolonijalnu arhitekturu; i
- Postkolonijalnu arhitekturu.

Uz ovu globalnu sistematizaciju, treba imati u vidu da: tradicionalna arhitektura, bar za sada, nema vremenskih ograničenja, ona postoji od pamtiveka do današnjih dana, te da i danas preko 80% stanovništva živi u objektima građenim na tradicionalni način; kolonijalna

arhitektura, pored vremenske ograničenosti, čiji se zna početak i kraj, obeležila je arhitektonsko-urbanističke principe za izgradnju gradova, i teško je tvrditi da je, prestankom kolonijalizma na ovom području, nestala i kolonijalna arhitektura; postkolonijalna arhitektura, nastaje prestankom kolonijalne uprave, ali njen razvojni put je nepredvidljiv, i danas traje uz evidentan uticaj tradicionalne i kolonijalne arhitekture, ali i arhitektonskih kretanja u svetu koje potencira prisustvo stranih projekatata i misija stručnjaka iz drugih zemalja, kao i prisustvo stranog kapitala.

Težište interesovanja izloženog kroz ovu temu, orijentisano je prema tradicionalnoj arhitekturi, iz razloga što je razvoj tradicionalne arhitekture direktno vezan za prirodne uslove ovog podneblja, što je preživela uticaje društveno-ekonomskih i političkih kretanja i nesmanjenim intenzitetom živi i danas, zbog čega je i šematski sistem ove arhitekture - najsloženiji, što ne znači da se kolonijalna i postkolonijalna arhitektura ne mogu razviti i na detaljnije komponente.

Podsetimo se, na kraju, elementarne šeme na kojoj smo sistematizovali arhitekturu Gvineje Bisao, uvek imajući u vidu da na nju utiču: prirodni uslovi, društvena kretanja i iracionalni uslovi, kojima smo se najmanje bavili, ali koji stvaraju lepezu jedne arhitekture koju potvrđuju različiti primeri.

Verovatno je postkolonijalna arhitektura pod sumnjom opravdanosti primenjenog sistematizacionog principa. Međutim, ovo treba shvatiti kao subjektivni stav autora ovih redova, s obzirom da je i sam učesnik u stvaranju ove arhitekture, uz puno poštovanje za uloženi trud i nesebično zalaganje drugih savremenika koj su dali svoj doprinos u stvaranju postkolonijalne arhitekture Gvineje Bisao. Činjenica da ova arhitektura još uvek traje, pruža mogućnost nekim novim generacijama da je proučavaju i sa drugih aspekata.

LITERATURA

Alpha I., S., Balogun, O., Aguessy, H., Diagne, P. *Introdução à Cultura Africana*. Lisboa: Edições 70, 1980.

Blažejewicz, D., Lund, R., Schønning, K., Steincke, S. *Arquitetura tradicional - Guiné-Bissau*. Estocolmo: SIDA, 1981.

Comissariado de Estado da Coordenação Económica e Plano. *Introdução à geografia económica da Guiné-Bissau*. Bissau: Comissariado de Estado da Coordenação Económica e Plano, 1980.

Davidson, B. *A libertação da Guiné: aspectos de uma revolução africana*. Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora, 1975.

Davidson, B. *Revelando a velha África*. Lisboa: Prelo editora, 1977.

Da Silva, A. A. *Arte Nalu*, 1956.

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Mandingas*. Bissau: Centro de Estudos da Guiné Portuguesa, 1969 (Bissau: DEDILD, 1980).

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Felupes da Guiné*. Bissau: Centro de Estudos da Guiné Portuguesa, 1960.

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Fulas da Guiné-Bissau*. Bissau: Centro de Estudos da Guiné Portuguesa, 1958. (Bissau: DEDILD, 1980).

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Sossos*. Bissau: DEDILD, 1980.

Gjerstad, O., Sarrazin, C. *Sowing the First Harvest: National Reconstruction in Guinea-Bissau*. Oakland: LSM Information Center, 1978.

Ki-Zerbo, J. *Histoire de l'Afrique Noire*. Paris: Hatier, 1972.

Maquet, J. *Afrique: les civilisations noires*. Paris: Horizons de France, 1962.

Mota, A. Teixeira da. *Guiné Portuguesa*. Lisboa: Agência Geral do Ultramar, 1954.

Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde (PAIGC). *História da Guiné e as ilhas de Cabo Verde*. Porto: Afrontamento Edições, 1974.

Perišić, D., Janić, M., Spasić, N. *Guiné-Bissau '83: Izveštaj konsultativne misije*. Beograd: IAUS, 1983.

Perišić, D., Milosavljević, B., Redžić, R. *Guiné-Bissau '75: Izveštaj konsultativne misije*. Beograd: IAUS, 1975.

Renaudeau, M. *Guiné - Bissau. Reconstrução Nacional*. Boulogne: Éditions Delroisse, 1980.

Rudebeck, L. *Guinea-Bissau: A Study of Political Mobilization*. Uppsala: The Scandinavian Institute of African Studies, 1974.

Urdang, S. *Fighting two colonialisms: Women in Guinea-Bissau*. New York and London: Monthly Review Press, 1979.

LITERATURA

Iz kolonijalnog perioda, u Nacionalnoj biblioteci - Lisabon

- *ANAIIS DO CLUB MILITAR NAVAL*, Bissau
- *BOLETIM CULTURAL DA GUINÉ PORTUGUESA*, Bissau
- *BOLETIM DA SOCIEDADE DE GEOGRAPHIA DE LISBOA*, Lisboa
- *REVISTA MILITAR*, Bissau
- Materijali sa Međunarodnih konferencija zapadnih afrikologa ("Conferência Internacional dos Africanistas Ocidentais"), 2. Konferencija je održana u Bisau 1947. godine

Iz postkolonijalnog perioda

- *ÁFRICA: LITERATURA, ARTE E CULTURA*, Lisboa
- *NÓ PINTCHA*, Bissau (dnevnik)

POREKLO ILUSTRACIJA

Fotografije i grafički prilozi autora

N. Arsenić, 5, 6, 7, 8, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 70, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 110, 111, 115, 116, 117, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 134, 136, 141, 146, 147, 148, 149, 190, 191, 192, 193, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 245, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260; sistematizacije br. 1-15; tabele br. 1 - 6.

N. Arsenić prema Mota, A. Teixeira da. *Guiné Portuguesa*. Lisboa: Agência Geral do Ultramar, 1954.: 10, 11, 17, 119, 131, 151.

N. Arsenić prema Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde (PAIGC). *História da Guiné e as ilhas de Cabo Verde*. Porto: Afrontamento Edições, 1974.: 65, 66, 67, 68, 69, 71.

N. Arsenić prema Blažewicz, D., Lund, R., Schöning, K., Steincke, S. *Arquitectura tradicional - Guiné-Bissau*. Estocolmo: SIDA, 1981.: 118, 120.

Ilustracije projekata Nikole Arsenića:

Centar za mentalnu rehabilitaciju, Bisau (predgrađe): 76, 244;

Trgovina i stanovanje u trgovačkom kvartu, Bisau: 246;

Restoran na Bubaki, nedovršen objekat: 247, 248, 249;

Spomenik 1. Kongresu partije P.A.I.G.C., Kasaka: 73, 258.

Fotografije iz arhive Svetlane Borovnice

S. Borovnica, 1, 2, 3, 4, 218, 261.

Fotografije i grafički prilozi iz literature

Renaudeau, M. *Guiné - Bissau. Reconstrução Nacional*. Boulogne: Éditions Delroisse, 1980.: 9, 28, 29, 30, 38, 42, 51, 88, 89, 90, 189, 194, 195, 196, 197, 204, 208, 219, 220, 222, 224, 234, 235.

Gari/Rolnik, *Mission en Guinée*, Nations Unies: 12, 72, 104.

Ingela Romare, poštanska razglednica: 14.

Razglednice: 142, 213, 216, 217.

Mota, A. Teixeira da. *Guiné Portuguesa*. Lisboa: Agência Geral do Ultramar, 1954.: 19, 140, 152, 153, 164;

Steincke, S. *Arquitectura Tradicional - Guiné-Bissau*. Uppsala, 1981.: 41, 73, 86, 93, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 121, 122, 123, 135, 137, 138, 143, 144, 145, 245.

Dnevnik NÓ PINTCHA, Bissau: 64, 74, 77, 231, 243.

PAIGC: 114.

Mota, A. Teixeira da. *Guiné Portuguesa*. Lisboa: Agência Geral do Ultramar, 1954.: 128, 139, 140, 150.

Blažewicz, D., Lund, R., Schöning, K., Steincke, S. *Arquitectura tradicional - Guiné-Bissau*.

Estocolmo: SIDA, 1981.: 129, 130, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188.

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Fulas da Guiné-Bissau*. Bissau: Centro de Estudos da Guiné Portuguesa, 1958. (Bissau: DEDILD, 1980): 166.

Da Silva, A. A. *Usos e costumes jurídicos dos Mandingas*. Bissau: Centro de Estudos da Guiné Portuguesa, 1969 (Bissau: DEDILD, 1980): 167.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

72(665.7)(091)
72.012:502.22

АРСЕНИЋ, НИКОЛА, 1944-2017

Arhitektura Gvineje Bisao / [Nikola Arsenić] ;
[prevod sa srpskog Svetlana Borovnica (portugalski),
Bojana Dodić, Ljubinka Simidrijević (engleski)]. -
Beograd : Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije,
2025 (Beograd : Planeta print). - 176 str. : ilustr. ;
26 cm. - (Posebna izdanja / Institut za arhitekturu i
urbanizam Srbije, ISSN 0352-2180 ; br. 98)

Uporedo srp. tekst i engl. i portug. prevod. - Podatak
o autoru preuzet iz kolofona. - Tiraž 200.

- Str. 6: Reč urednika / Tanja Njegić. - Nikola
Arsenić: str. 8. - Bibliografija: str. 174-175.

ISBN 978-86-82154-07-5

а) Архитектура - Гвинеја Бисао

COBISS.SR-ID 173204745

